

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

Térey János Darvasi László

Mircea Eliade Kovács András Ferenc

Karl Popper Gausz András

Joachim Ritter

... — Szavalj nekem — szól hirtelen Mathias Brügge.

Mióta Jehuda ben Semuél Halevi otthonról elindult, sokat szavalt. Bárhol, bármilyen előkelő udvarban tette, úgy érezte, minden szava üresen kong.

— Fáradt a nyelvem — mondja a költő.

Mathias Brügge csalódott, de nem mutatja.

— Meg kell halnom — pillant rá Halevi.

— Ötven éve nem öltem — mondja Mathias Brügge.

— Ötven éve csak szavalok — mondja Halevi és lehunyja a szemét. Hallgatnak, két öregember Jerusálem határában, ahol a világot teremtették. Akkor Juda ben Semuél Halevi szavalni kezd.

„Boldog, ki vár és egykoron elér majd.
Mikor a hajnal lángol, mint a fáklya.
Boldog, ki örvend a te hajnalodnak,
Boldog, ki meglel tégedet, az árva.
S látja a te eltűnt ifjúságod,
S veled örül, a karjait kitárva.”

Mathias Brügge a botjára támaszkodva a város irányába fordul, figyelmesen hallgatja a verset.

Látja, amit lát, és hallja, amit hall.

Ahogy Halevi elhallgat, hirtelen fordul, a költőt bámulja.

— Értem már, mindent értek — mondja.

POMPEJI

SZEGED, 1995. VI. évf.

1995/3.

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TARTALOM

1995/3.

Térey János	Fészekrakó, szőke asszony (vers)	7
	Minden sodrás lelke (vers)	8
Darvasi László	Juda ben Semuél Halevi	9
Stefan Augustin Doinas	Az ezüstagyarú vadkan (vers)	17
	<i>Boér Hunor fordítása</i>	
Mircea Eliade	A kapitány lánya	20
	<i>Lőrinczi Laura fordítása</i>	7
Kovács András Ferenc	Kys magyar nyelv: emleec (vers)	40
Kőrösi Zoltán	Resztelt máj	41
Berta Péter	Egy halottkém feljegyzései (vers)	55
Sámat Öbedbak	Szalamander	56
	<i>Kabdebó Tamás fordítása</i>	
Tillmann J. A.	Lángban álló szigettenger	65
Deák Botond	Repülő ember (vers)	71
Lászlóffy Csaba	Ókori fondorlatok (I.)	76
Marsilio Ficino	Commentarium (V.)	82
	<i>Imregb Monika fordítása</i>	
Karl Popper	A művészetről	105
	<i>Jónás Csaba fordítása</i>	
Gausz András	Száz év ráhagyatkozás, avagy J. V. és R. R. esete a „Gelassenheit”-tel	122
Joachim Ritter	A táj. Az esztétikum funkciója a modern társadalomban	132
	<i>Nádori Lidia fordítása</i>	

Szerkesztik

Darvasi László
Laczkó Sándor
Szilasi László
Utasi Csilla

Szerkesztőbizottság

Albert Sándor
Baka István
Bernáth Árpád
Csejtei Dezső
Ilia Mihály
Lengyel András
Losoncz Alpár
Németh Gábor
Szigeti Csaba
Takáts József

Grafikai szerkesztés

Erdély Dániel
Szegi Amondó Zoltán

Szerkesztőségi titkár

Egyed Erika
Petruska Helga

ISSN 0865 5553

Megjelenik negyedévente.

Kiadja a Pompeji Alapítvány.

Felelős kiadó: Laczkó Sándor

Szerkesztőség címe: POMPEJI Alapítvány

6722 Szeged, Petőfi S. sgt. 30–34. T.: (62) 454–130, fax: (62) 321–109

Nyomdai előkészítés: In-Media Bt., Creative Labor Bt.

Nyomdai munkák: Typo-System Kft.

A folyóirat megjelenését a József Attila Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap, a Táncsics Alapítvány,
Szeged Város Önkormányzata, a Soros Alapítvány, valamint
Egyed Erika, Szilasi Fanni és Szilasi László támogatta.

A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség címén.

Szerkesztőségi órák: szerda 14⁰⁰–15⁰⁰.

E-Mail: Szilasi@Hung.u-Szeged.Hu

Laczkos@bibl.u-Szeged.Hu

A Pompeji számai elektronikus hálózati úton is elérhetők!
<http://www.arts.u-Szeged.hu/journal/pompeji/pompeji.html>

POMPEJI
1995/3.

Baka Istvánnak

Fészekrakó, szőke asszony

Katának fészke lesz, jaj, nyoszolyája készül.
A hosszú Tátra utcán a nyurga szőke asszony
mélázva megcirógat. „Maga vesztég maradjon.”
Nekem tiltva vagyon: vigyázni őt vitézül.

Van ura — nyegle, délceg —; lesz boldog nyoszolyája.
Jártam náluk, remegtem, négy emelet magasban,
erkélyen állt a szőke, a mélyben néma katlan,
ott állt fölötte, angyal! — Innom kellett, hiába.

Védőnőm, aki látott elborultamba gyakran,
s látott szépnek, erősnek; s állt párja oldalán. —
Külhonban szép vezérnőm, idehaza vigalmam.

Életes öle forró. Szálláshelye a széplak.
Prolik, parvenük Pestjén budai honleány;
a nyárderéki Délen az őszi, tiszta Észak.

Budapest

Térey János

Minden sodrás lelke

1

Katalinka néném! Hajdan, fönt a Várban,
dzsentris, durva bálban, mákonyos tivornyán
láttalak kacagni: falfehérre váltan
gyönyörködtem benned, gyilkosnóm, gyehennám.

Szeszbe mártott éjjel, cafkák üzekedtek
buli-hiénákkal, s közöttük evezteél:
party-lányok anyja, partiképes, edzett
s kavalkádra éhes: étked volt az estély.

Hány robusztus férfi mállott szét kezeden!
Ott, ahol az élet lüktet egyre, ott állsz,
minden sodrás lelke, delnő, sérthetetlen:
minden élhetetlent kuncogva bojkottálsz.

2

Pompás férfikorban épp így esni ágynak!
Torokgyíkkal küzdve súgom röpimámat:
„Néném, itt kucorgok kórságtól leverten.
Szállj fölém, emelj meg, s szállj tovább, szerelmem.”

Juda ben Semuél Halevi

A legenda szerint Juda ben Semuél Halevi Toledó városában születik. Apját Sámulenek hívják és olyan gazdag, hogy udvari attriumában éjelente verebek marják véresre egymást. A gyermek Halevi hajnalonta látja, hogyan söprik az utca csatornáiba a még meleg tolas vércsomókat a szolgálók. Amikor Negyedik Alfonz leoni és kasztíliai király bevonul Toledóba és székhelyévé teszi az impozáns püspöki rezidenciát, a verebek vérengzése abbamarad. Ám a Mahallében nyugtalanság támad. A keresztény király azonban a zsidó közösségnek is nyugalmat ígér. És Alfonz tartja a szavát. Toledó nyitja kapuját kereskedők, vándorok és menekültek előtt. A gyermek Halevinak először egy vándor zsidó dalnok, bizonyos Jozséf ben Aser énekel Jerusálemről. Hogy valóban így nevezik az ismeretlent, vagy csak választja magnak a fölfogott imákban benne is foglaltatik a szent város neve, ha a gyermek Jehuda látja is apját, és annak az apját könnyezni, amikor a peszachi vacsorák idején elhangzik: a mondás: „Most itt, jövőre Jerusálemben”, azt mégse gondolta volna soha, hogy andalúzia távolkék ege, a toledói gyümölcsös kertek, a nyüzsgő zsidónegyed, a fehér sziklahátakon kapaszkodó birkanyájak, oly semmitmondóak lesznek neki, mintha véletlenségből, netán rosszízű félreértésből élne itt, mint a életének számkivetett gyötrelmes része tartozna csak eltelni ebben az országban. Azokban a hetekben, mikor Jozséf ben Aser bekopogtat Haleviék kapuján és szállást kér egyetlen éjszakára, baljós hírek szállingóznak Európa északi vidékeiről. És a hírek nyomában menekültek is érkeznek. A szerencsétleneket párisi, bolognai hitközösségek irányítják tovább, lévén maguk is komoly veszélyben, amióta Orbán pápa Clermontban meghirdette a szent hadjáratot.

Nemhiába üzen titokban a lerombolt kölni zsinagóga rabbija Juszuf ibn Feruzziélnak, negyedik Alfonz orvosának és belső tanácsosának: „Az arc, amit a megvadultaknak ütlegetni odatartunk a miénk ugyan, de ők mégis magukat látják benne.” A menekültek teste sebektől parázslík, ajkukra rászáradt a mocskos vér, köpenyüket foltosra égette a Nap. Szótlanok, nőgatás nélkül is sokat esznek, de a tekintetükből a közöny hamuja pereg. Néhány halk és kényszerezett szóval mindnyájan úgy mondják, nem a normandiai Rouennel kezdődtek, és nem is a wormszi mészárlással értek véget a pogromok. Majd elhallgatnak és fálnak tovább. Azon az éjszakán a gyermek Juda ben Semuél Halevi az udvari atrium kicsi szökőkútjánál talál Jozsef ben Aserra. A sűrű csöndben mézes bor nehéz illata terjeng, még a verebek is moccanatlan bújnak a függővirágok szétterülő függönyében. Szakadozott kaftánját maga alá gyűrve üldögél a vándor, szórakozottan rágcsálja a szakállát, s olykor kiköp a kőre. Később fűszeres mézes arab bort iszogat, juhsajtot szopogat hozzá. Juda ben Sarnuél Halevi apja és anyja folytott hangú beszélgetéséből hallotta ki, hogy Jozsef ben Aser családjá hetekkel ezelőtt oda-vesztett Wormsban.

A megtámadott zsidó közösség a püspöki rezidenciába menekült. Az épületet azonnal körbezárta a keresztény zsoldosok egy földühödt hordája, hogy aztán a környékbeli földművesek és iparosok, megrészezülve az áldozati szagtól, hozzájuk csapódjanak. A wormszi zsidók a néma és baljósan kék eget fürkészték a toronyból. Imádkoztak és a gyerekeik sírását csitították. Az üzenetet, melyet a zsoldosok kapitánya személyesen szögezett a templom ajtajára, hangosan, megbicsaklás nélkül olvasta föl a rabbi. Az üzenet pedig úgy szólt, hogy a wormszi zsidók csakis akkor reménykedhetnek életük megtartásában, ha nyilvánosan lesznek Jézus Krisztus követői. A tűnődés és a búcsú csöndes percek következtek. Majd a hitközség férfiai és asszonyai egyenként szúrták le gyermekeiket és magukat. Köztük Jozsef ben Aser felesége is két gyermekükkel, Dániellel és a kicsi Sárával.

A gyermek Juda ben Samuél Halevi ül a kőrudvar apró, csillogó kövein, lábát maga alá húzza. Úgy figyel Jozsef ben Asert, ahogy valamely titkos hírnököt figyel az ember. Még az arcát is megérinti. Ez pedig minden bizonnyal illetlenség. A gyermek maga sem érteti, hogyan támad belőle az a tapintatlannak, vagy mégis inkább ke-

gyetlennek tetsző kíváncsiság, amely a wormsi mészárlás elmesélésére ösztökéli az idegent.

Igaz, hogy több napig tartott a küzdelem?

Igaz, hogy a kiontott vér magától lángra lobbant?

Igaz, hogy a halottakat egyetlen közös gödörbe lökték?

Joszf ben Aser újra nagyot köp az udvar fekete kövére. Nyála úgy csillog, mint a szerteszórt ezüstpénzek. Aztán rekedt, fakó hangon, csak annyit kérdez a gyermektől, ugyan miért meséljen ő Wormsról, Kölnről, Mainzról, ha Jerusálemről is mesélhet. S ahogy kimondja a város nevét, a szeme megvillan. Köpenye alól viluelát halász elő, halkán pendít a húrokon, torkát köszörüli. A gyermek olyan közel búzódik, hogy érzi Joszf ben Aser erőteljes, de mégsem kellemetlen testszagát. Mintha megnőne hirtelen a kicsi udvar. Joszf ben Aser megdöbbenően tisztán hagzó éneke a kerti kutacska boldogan fuldokló csobogásával játszik. Jerusálem, Jerusálem, Jerusálem. A vándor éneke olyan, miképpen a véredények sok elágazást és kacskaringót vető, de mégiscsak egyfelé pulzáló rendszere. Joszf ben Aser úgy is énekel, amiként az örvény forog önmaga körül, a semmiből a vanba, fényből a sötétbe.

Juda ben Semuél Halevit hajnalban találja meg az apja. A gyermek fekszik a hideg köveken, alig lélegzik. Kicsi teste körül illetlenül sok véres tollcsomó. Joszf ben Aser eltűnik és soha többé nem látják. Később az is kétséges lesz, járt-e náluk ez az ember. A gyermek hetekig nem játszik, nem eszik, s csak akkor gyógyul meg végre, amikor arcul üthet egy idős és együgyű szolgálót, aki függőkerthől el akarja hessegetni a fülsiketítően csirregő verebeket.

1099 évében az egyesült keresztes kontingensek keserves küzdelem után beveszik Jerusálemet. A város kormányzója az egyiptomi Iftihár ad-Daula. Úgy tetszik, nem az ostobaság, és nem is a hübrisz okozza a vesztét. Az egyiptomi körülményesen előrelátó, s ezzel úgy hiszi, mindent megtett, amit emberi számítás szerint tehetett. Igaza van. A város körüli kutakat megmérgezteti, a legelőket fölégetteti, emberei a csordákat a horizont kéken remegő vonalán is túlhajtják, a jerusálemi keresztényeket, nehogy kémkedjenek, még az ostrom előtt elűzik és a papok imái se szóltak soha ilyen zengően és alázatosan, mint ezekben a gyötrelmes napokban. Iftihár ad Daula nyugodt tehát, és köszöni az égnek a Nap égető tűzét. A támadók azonban dacolnak a pokoli hősséggel. Az ostromtornyokat és a követőgépeket is kemény samariai fákból építik. Támadás

támadást követ. A keresztények néhány nap múlva a város falain rést ütnek, ezzel az ostrom eldől. Az utcákba ömlik a borzalom. Kegyelem nincs, túl nagy volt a hőség és túl nagy a szomszomság. Salamon templomában a keresztények térdig gázolnak a szaracénok vérében. A muzulmán és zsidó lakosságot kiűrtják. Az utcákat hullák és levágott végtagok borítják, a kutyák kiontott beleket, nyalogatnak. A hullabűz nem száll felfelé, hanem arcmagasságban leng városfaltól városfalig, mint valami rossz, hamis fátyol. Sírkaparással, hullahantolással a megszállók nem vesződnek, a tetemeket máglyákba hordják és elégetik. Egy Mathias Brügge nevű wormsi férfi, valaha foltozó varga, most fegyveres zarándok, ekkor tapasztalja meg, hogy az emberi tetemekből épített máglya lángja piszkossárga és felejtethetetlen. Mathias Brügge a véres porba dobja a kardját, s többé nem emeli föl. E naptól fogva mindennap kigyalogol a város határába és Nyugat felé fordítja arcát. Ha tudná, hogy ezt reménytelen várakozásnak nevezik, talán soha többé nem hagyná el a várkaput. De Mathias Brügge ezt nem tudja. Csak azt érzi, hogy jó Napfelkeltekor Napnyugat felé tekinteni.

Ezekben az években a szép arcú Jehuda ben Semuél Halevi költői versenyt nyer Cordobában, s a nálánál jóval idősebb Moze ibn Ezra, a hírneves granadai dalnok is pártfogásába veszi. Rossz nyelvek szerint barátságukban több a félreérthető gyengédség, mint a férfias erény. Mondhatnak bármit az irigyek Halevi sorsát a fény igazgatja élete eljövendő fejezetének betűit a szerencse szikrázó aranyporából égetik. Barátaikat és szerelmeit nem számolja, miképpen azt sem, hány pohár malagai bort iszik meg egy-egy hajnali harmatot is köszöntő vendégségben. Mind hírnevesebb és kedveltebb dalnok. Énekei könnyeket fakasztanak és reményt adnak, a boldogok beletekinthetnek a boldogtalanság poklába, s a boldogtalankok szemében úgy ragyog a könny, mint hajnalban az utolsó csillag. Mindez azonban nem érdekes. Jehuda ben Semuél Halevi énekel és utazik, ám nincs megnyugvása. Akár a költészet titkos fedelme bejárja egész Hispániát és Észak-Afrikát. Becsvágyó és gazdag zsidó udvari politikusok adják kézről kézre, mint valami ritka, szemet gyönyörködtető ékszer. Halevit egy szeles őszi hajnalon, olyan undor fogja el, megbetegszik. Ahogy fölgyógyul valamelyest, Sevilába menekül és olyan gyorsan, hogy meg ne gondolhassa, megházasodik. Boldog is lehetne, mert nem sokára lánya születik. De nem boldog. Gyógyítani kezd. A Talmudot és a Tórát olvassa,

szent szövegeket tanulmányoz elmélyülten. Kereskedni kezd. Ügyesen és mértéktartó igyekvéssel csinálja. Bőséggel lesz pénze, tisztelik, irigyei is akadnak, mégsem elégedett. Hosszú napokra búskomorságba esik. Szívszorítóan szép verseinek jó ideje kizárólag Palesztina, Cion a témája. Jozséf ben Aserről még legjobb barátainak sem mesél.

Jerusálem, Jerusálem Jerusálem.

Írni kezdi A kazár király könyvét, azt a nagyszabású filozófiai munkáját, melyen aztán nap mint nap tizenöt éven át dolgozik. Tizenöt éven át tudja, hogy életének értelmét sem ez a könyv, de még a költeményei sem adhatják meg. Úgy szenved, hogy majd az esztét veszti. Lázak és hidegrázások gyötrik. Világos pillanataiban bocsánatért esédezik, ám ha jön a roham, felhabzik szájából a keserű átok. Többször változatban álmodja meg azt a történetet, amely szerint Caesar Nero nyilat lőtt a négy égtáj felé, ám mind a négyszer Jerusálem felé hullt a nyílvevő.

Végül elindul.

Jerusálem pusztulásának ünnepe van. Szomorú ünnep, de ünnep. Felesége, lánya és unokája hiába tartóztatják. Barátai hiába fogják vissza, az idős költő hajthatatlan. Útnak indul, egyedül, csak a vágyai kísérik, egyedül csak az eltökéltsége van vele. Hajóra száll, a tengeren vihar tombol, majdnem odavész. A tomboló hullámoknak a verseit szavalja és elégedettséget érez, amikor kisimul a tenger, s a sápadt matrózok végre káromkodni mernek.

A legenda szerint Juda ben Samuél Halevi eljut Jerusálem határába, ám amikor megpillantja vágyainak tárgyát, a romba dőlt, háború sújtotta várost, térdre borul és zokogni kezd.

Ekkor tapossa el egy arra vágató arab lovas. Mások keresztény lovasról szólnak. Megint mások azt mondják, Jude ben Semuél Halevi elindul Kairóba, ám útközben elemésztí a láz. Imbolygó rossz uszályon pusztul el valahol Théba és a tenger között, azon a folyamon, amely Mózes bölcsőjét is ringatta egykoron. Jude ben Samuél Halevit a Nílus partján temetik el, termékeny, löszös földbe, kabócáktól hangos pálmaligetben. Van aki még eztán is látja Kairó sikátoráiban, Damiette várfalán, sőt még Tyrus városában is. Itt vész nyoma végleg, hanem az emberi emlékezés elégteli meg, hogy a végtelenségig szolgáljon a legendák kielégíthetetlen étvágyának. Szóval nem egészen így történt.

Juda ben Semuél Halevi valóban Jerusalemben pusztul el. Halála egyszerre gyilkosság és öngyilkosság. Alexandriában hónapokig várakozik, míg egy karavánhoz csatlakozhat. Az arab kelmekereskedő jószíval semmit sem kér a különös öregembertől, hogy velük tarthasson. Tetszik neki, hogy nem csillog az öreg szeme, mégis néz vele. Szamáriában Halevi elhagyja a karavánt, útját gyalog folytatja. Néha megpihen egy datolyaligetben, gyümölcsöt szopogat, éppen csak annyit, hogy legyen ereje folytatni az utat. Keresztény csapatok, karavánok, rablók, Mohamed katonái vágatnak el mellette, porral borítják be, feltaszítják, szóra sem méltatják. Gyalog érkezik észak felől. Több a zöld, a fa, már nyájak is legelésznek az út mentén. Egy hajnalban Halevi megtorpan. Fölnéz, megremeg. Érti, hogy, a ciprusos dombok mögött már ott terül a város, érzi az utcák és a terek illatát, érzi a város, testét, érzi az időt, mintha Isten érezné, aki éppen itt teremtette a világot. Dohos, szurdokba búzódik. Vár, de nyugtalan. Öreg a teste, egy egész élet fáradt el benne. De megérkezett, mégis. A Nap kibújik a sziklák mögül, hirtelen elvakítja, és Juda ben Semuél Halevinek Mózes, jut az eszébe. Ekkor érti meg, hogy nem lépheti át a város kapuját, de már el sem hagyhatja ezt a földet.

A férfi, akit Mathias Brüggének, és aki valaha foltozó varga volt Wormsban, immár ötven éve él Jerusálemben. Ötven elfordul a Napkeltétől, hogy a Naplementét bámulhassa. Hajnal van újra, és Isten, illetve az öreg varga göcsörtös botja Jude ben Semuél Halevihez vezeti Mathias Brüggét.

— Ki vagy te? — kérdi Jude ben Semuél Halevi.

— És te ki vagy? — hajol közelebb Mathias Brügge. Juda ben Semuél Halevi lehunyja a szemét, úgy tetszik sokáig tűnődik a válaszon. Az ajka azonban szinte meg se moccan ahogy kimondja.

— Költő vagyok.

— Ó, hisz én csak egy egyszerű öregember vagyok — válaszol Mathias Brügge, és leül egy lapos kőre a vándorral szemben, éppen úgy, hogy kímélje a vakító fénytől. Langyos, vízzel kínálja.

— Talán ötven éve várok rád — mondja.

Halevi elmosolyodik.

— Kitartó voltál.

— Akárcsak te.

Mintha jól esne nekik a hallgatás.

— Szavalj nekem — szól hirtelen Mathias Brügge.

Mióta Jehuda ben Semuél Halevi otthonról elindult, sokat szavalt. Bárhol, bármilyen előkelő udvarban tette, úgy érezte, minden szava üresen kong.

— Fáradt a nyelvem — mondja a költő.

Mathias Brügge csalódott, de nem mutatja.

— Meg kell halnom — pillant rá Halevi.

— Ötven éve nem öltem — mondja Mathias Brügge.

— Ötven éve csak szavak — mondja Halevi és lehunyja a szemét. Hallgatnak, két öregember Jerusálem határában, ahol a világot teremtették. Akkor Juda ben Semuél Halevi szavalni kezd.

„Boldog, ki vár és egykoron elér majd.

Mikor a hajnal lángol, mint a fáklya.

Boldog, ki örvend a te hajnalodnak,

Boldog, ki megelé tégedet, az árva.

S látja a te eltűnt ifjúságod,

S veled örül, a karjait kitárva.”

Mathias Brügge a botjára támaszkodva a város irányába fordul, figyelmesen hallgatja a verset.

Látja, amit lát, és hallja, amit hall.

Ahogy Halevi elhallgat, hirtelen fordul, a költőt bámulja.

— Értem már, mindent értek — mondja.

— Ötven év — suttogja fáradtan Halevi.

Mathias Brügge, az egykori foltozó varga bólint.

— Rendben — mondja, s mintha az árnyéka tenné, ráemeli a botját Juda ben Semuél Halevire, és lassú, fáradt mozdulatokkal agyonveri.

Utószó

1894 október 17-én este fényes fogat áll meg a budapesti Andrássy út egyik kivilágított bérháza előtt. A házban Kauffman Dávid, a tudós férfiú lakik, az előkelő fogat azonban a magyar királyi család kizárólagos tulajdona. Kaufmann nehézkos léptekkel kijön a házból, fölpillant az égre, aztán a kocsiba ül. Elhelyezkedik, koppant. Nem kell mondani az uticélt, tudja az öreg kocsis is. Egyenesen a várba tartanak. Kauffmann Dávidot maga a királyné, Wittelsbach Erzsébet várja,

aki egy különös életű zsidó költő után érdeklődik, róla szeretne előadást hallani. A professzor kissé zavarban van az egy személyes hallgatóságtól, de aztán legálább egy órán keresztül beszél a toledói éjszakáról, a kazárok királyáról, s a költőről, aki élete végén útnak indult, hogy láthassa azt, amiről egész életében énekelt. Amikor abbahagyja a mértékkel felépített, kerek előadást, eltűnődik, s a magyar királyné szép arcába pillant. A tudós nem tudja eldönteni, csalódott-e a szép királynő, vagy csak a tudásszomja kielégítetlen. Kauffmann Dávid ekkor életében először és utoljára még szól egy Mathias Brügge nevű foltozó vargáról, aki Jehuda ben Semuél Halevi, a híres költő utolsó olvasója volt.

(A versrészlet Kosztolányi Dezső fordítása)

Szeged

Darvasi László

Az ezüstagyarú vadkan

Egy keleti herceg, a Levante sarja,
a fekete sűrűn űzte a vadat.

Egy furulyát fűjt, s merre szívét takarja
a bozótok sűrűje, arra haladt:

— Hadd űzzük az úttalan rengeteg őrét,
a rémítő vadkant, az ezüstagyarút,
mely naponta váltja a patáját, szőrét,
az üveges szemeit, rejtekdűn...

— Gazdánk, mondták neki a kürtös kísérek
nem jár a te vadkanod errefelé.

Ma kerüljünk inkább az agancsos vén őz,
a vöröslő rókák, a nyulak elé...

De a herceg csak mosolygott, indult előre,
figyelte, hogy tarkállik gally közt a fakusz,
és otthagya fekhelyén a szelíd őzet,
s a csillogó szemekkel kacagó hiúzt.

A harasztok bordáit hajtotta félre:

— Nézzétek, hogy int, ahol reszket a nyír,
az ezüsfogú kan, nem messzire tőle,
hadd terítse földre a fahegyű nyíl!

— Gazdánk, csak a víz az, fodrozza az ár
nézte kérdőn a szolga, hogy mit akar.

De ő meg se fordulva felelte: -Várj!...

S a víz csillogott, mint egy vadkanagyar.

Figyelte, a lombok közt szórt árnyak nőnek:

Nézzétek, hogy fűjtat, hogy túr, hol a szil,
az ezüsfogú kan, ott túl a mezőknek.

Hadd terítse földre a vashegyű nyíl!

— Gazdánk, csak a szélben hajlong a fűszál,
kérte merészen a szolga, mit akar.

De ő meg se fordulva felelte: — Várj!...

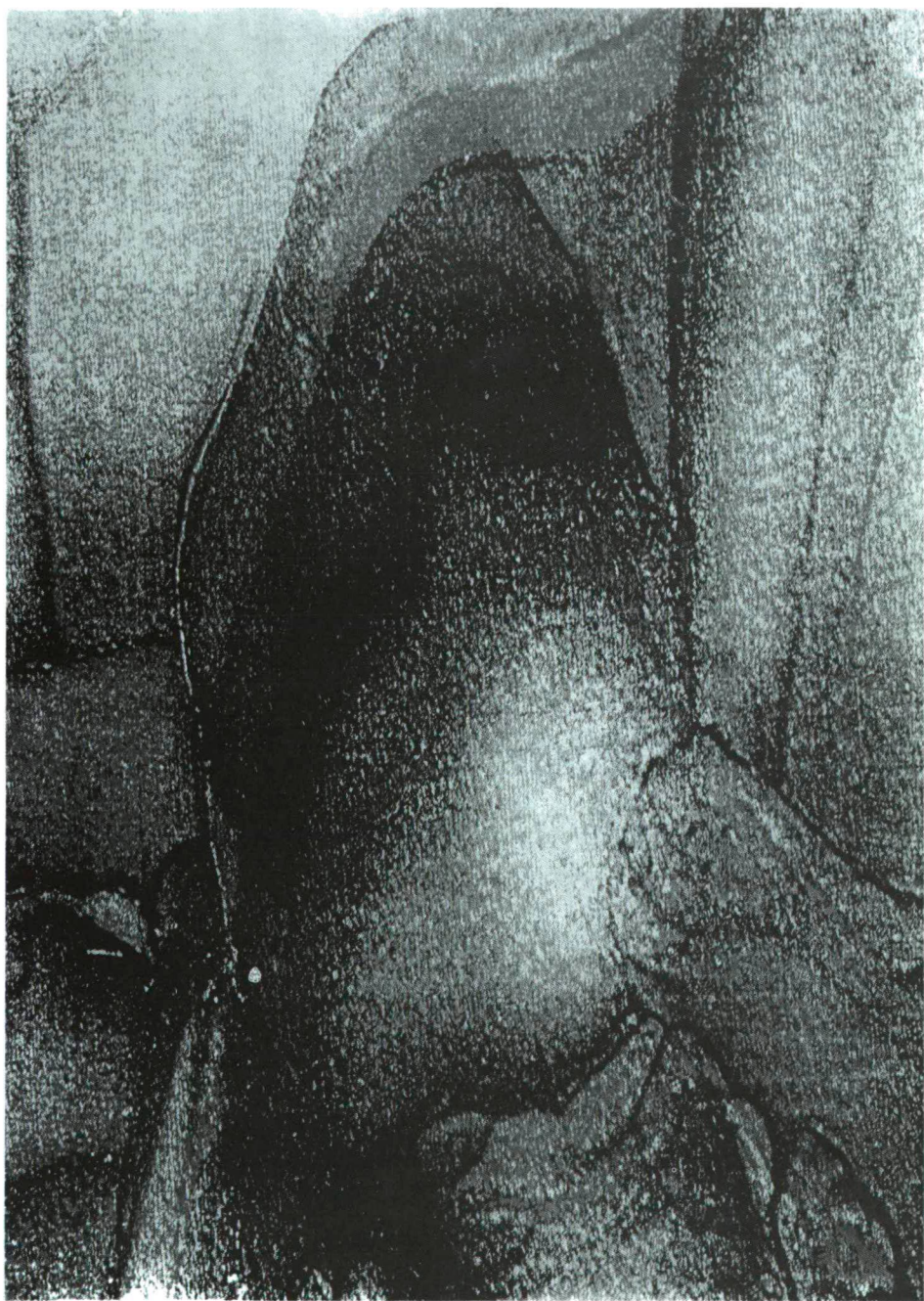
S a fű szikrázott, mint egy vadkanagyar.
 A fenyők alól kiáltott, a gerincen:
 — Nézzétek, amott pihen rejtekein
 a mesebeli vadkan, kiútja sincsen.
 Hadd terítse földre a tűzhegyű nyíl!...
 — Gazdánk, csak a hold az, holdfényben a táj,
 kérde kacsagva a szolgál, mit akar.
 De ő meg se fordulva felelte: — Várj!...
 S a hold ragyogott, mint egy vadkanagyar.
 De jaj! Halvány fényei alatt az égnek,
 ahogyan állt, és a forrásra hajolt,
 egy hatalmas kan jött az erdőn, és vérbe
 taposta felferve-túrva a port.
 — Mely különös vad fektetett el a porban,
 feltartóztatva a kíséretemet?
 Mily fekete madár ül, s zokog a holdban,
 miféle levél hull, és betemet?
 — Gazdám, maga volt az ezüstagyarú kan,
 az terített földre, ahol susognak a fák.
 Hallod, hogy hajtják a kopók, csaholva...
 De ő meg se fordulva felelte: — Várj.
 Vedd inkább a kürtöt, és fújjad erősen.
 Szólítsd, míg meghalok, a tiszta eget.
 Akkor hanyatlott le a hold is, fehéren,
 és szólott a kürt, de nagyon keveset.

1945

Bukarest
 Sepsiszentgyörgy

Stefan Augustin Doinas*
 Fordította: Boér Hunor

Stefan Augustin Doinas a XX. századi román irodalom reprezentatív alakja, s ötven éve írott verse már a nyolcvanas évek elején része volt a román irodalmi tananyagnak. A vers Markó Béla fordításában a Látó 1991/3. számában már megjelent. Mi most egy másik fordítási variációt közlünk. (A szerk.)

Sándor Edeit munkája

A kapitány lánya*

Mint általában, most is összegyűltek a töltés szélén, hogy megnézzék a vonatok találkozását. Amint a Brassói gyors elhagyta az állomást, találkozott a személyvonattal, amely lustán és megrakottan ereszkedett Baicoi felől. Mindkét mozdony egyszerre fűtült, elnyújtva és ekkor Nasasu odakiáltott:

— Hallgassátok a visszhangot!

De nem hallották mindannyian és nem folyamatosan. Most tudták, hogy a gyors még nem futott be az állomásra és vártak. Már csak néhány perc volt hátra. Hosszúnak tűntek ezek a percek és szinte senkinek nem volt kedve beszélni. Itt, a dombtetőn, a nap még nem tért nyugovóra, de a völgyben már rég leszállt az est és a Prahova folyó elvesztette ezüstös ragyogását, palaszínűvé vált és ettől mélynek és gonosznak tűnt.

— Bement az állomásra! — jelentette egyszerre Nasasu.

Ekkor gyors lépteket hallottak maguk mögött, mintha valaki futva közeledett volna a keskeny ösvényen, majd egy rekedt hangú lány szólalt meg:

— Bríndus, kiálltotta a lány messziről, megjött a kapitány úr csicskása!

Egy 12–13 év körüli szeplős, pirospozsgás arcú, fekete hajú fiú unoton odafordult. Nagyon nagy, meglepően mély és fekete szemei voltak.

Ne menj, hé, mondta Nasasu, most jön ki a vonat az állomásról.

A fiú egy pillanatilag habozott. Majd vállat vont, köpött egyet, nadrágja zsebébe gyömöszölte a kezét és kényelmesen elindult.

* Az itt közölt novella *Fata Căpitanului* címen Mircea Eliade *La Tigănci (Si alte povestiri)* című kötetében jelent meg 1969-ben Bukarestben. (A szerk.)

Amikor elérte az utat, hallotta a vonatok füttyét és megállt, hogy meghallgassa, de a visszhang nem hallatszott el idáig. A csicskás a ház előtti padon várt rá. Amikor észrevette, hátratolta a sapkáját és mosolygott.

— Rajta uraság, futólépés, mert megharagszik a kapitány, kiáltotta.

De a fiú nem szaporázta lépteit. Nyugodtan ment zsebredugott kézzel, előre nézett, a semmibe bámult. Nemsokára a katona megigazította sapkáját és elindult egyedül. Így haladtak, tíz lépésnyire egymástól, az út melletti ösvényen, kamilla és alacsony, porlepte ürömbokrok között.

A nyaraló mellett, melynek csengő van a tornácán, megállt a csicskás és hátrafordult:

— Félsz? — kérdezte a fiút mikor az utolérte.

— Én? — felelte Bríndus és szánakozón mosolygott. Majd felhúzta a vállát és köpött egyet.

— Hát akkor gyere gyorsabban, mert vár már bennünket a kapitány úr.

De most sem gyorsított a fiú és a csicskás beletörődve baktatott mellette. Aztán újra megigazította a sapkáját és súgva mondta:

— Futólépés, mert észrevett!

A kapitány a kapu előtt várta őket ingben, nadrágtartóval és idegesen cigarettázott. Középkorú, alacsony, szinte kövér, rövidlábú férfi volt. Kerek arca, himlőhelyes szemöldöke volt, a feje búbján kevés haj nőtt, s azt egy csomóban a homlokára tapasztotta, mintha megpróbált volna — persze sikertelenül — szakrasztikus kifejezést és valamelyest vad képet kölcsönözni arcának.

— Valentin, kiáltotta a válla fölött, levetkőzhetsz!

Amikor Bríndus belépett az udvarra, kifutott a pitvarból egy barna bőrű, fekete, sima hajú fiú. Fürdőnadrágban volt és két pár boxkesztyűt hozott. Mintha Bríndus észre sem vette volna, az udvar mélyén lévő kúthoz indult, miközben kihúzta az ingét a nadrágjából. Gondosan összehajtogatta és a kút melletti rönkre tette. Majd ugyanilyen szelíd, kiegyensúlyozott mozdulattal lehúzta spárgatalpú vászoncipőjét és sokáig törölte a fűbe a lábát. Majd megpróbálta feltűrni, amennyire csak tudta, a rövidnadrágját. A kapitány néhányszor odakiáltott:

— Rajta, uraság, gyorsabban, mert itt ér bennünket az éjszaka!

Már felhúzta Valentin kezére a kesztyűket és most türelmetlenül játszott a másik párral. Végül Bríndus mosolyogva elindult feléje és egyszerre kinyújtotta mindkét karját, színpadi mozdulattal, furcsán, mintha arra várt volna, hogy bilincseket tegyenek a kezére. A kapu mellett, ahol őrködni hagyták, a katona kíváncsian követte az előkészületeket.

— Figyelem!, kiáltotta egyszerre a kapitány. Mélyen egymás szemébe nézve közeledjete egymáshoz, lovagiasan szorítsátok meg egymás kezét!

Miközben a fiúk mereven és esetlenül közeledtek egymáshoz, szigorúan néztek egymás szemébe, megpróbáltak egyet sem pislogni, újra felharsant a kapitány hangja, mely hirtelen támadt izgalomba fűlt.

— Készítsétek elő a jelszavakat! folytatta a kapitány úr és úgy tűnt, hogy még izgatottabb. Figyeljétek a parancsaimat és hívjátok ki egymást! Egy, kettő, három!

— Virtuoso! kiáltotta lassan, szinte szótagolva Valentin. Hafiz.

— Megállni! kiáltotta a kapitány úr, felemelte jobb kezét majd egy lépést tett feléjük. Mi a jelszavad? fordult a fiúhoz.

— Virtuoso!- felelte ijedten Valentin. Virtuaso és Hafiz.

— Mi van vele? Ezt még soha nem mondtad.

— Ez egy perzsa költő.

— Na de, honnan tudod?

— Agripina mesélte.

— Jól van, bólintott a kapitány úr. Visszakozz! Három lépés hátra, induljatok előre, mondjátok a jelszavakat és hívjátok ki egymást! Egy, kettő, három!

— Virtuoso! Hafiz! kiáltotta Valentin amilyen tisztán csak bírta.

Majd várt néhány pillanatot és zavartan apjához fordult. Bríndus semmit sem mondott, csupán szájához emelte kesztyűs kezét, talán azért, hogy eltakarja hosszas, érthetetlen mosolyát.

— Hé, „uraság”, a jelszót! kiáltotta a kapitány úr. Mondj te is valamit. Mondj bármilyen szót, unszolta. Ez a játékszabály. Nyögj már ki egy szót, a fenébe is?! hiszen nen vagy néma!

— Nem tudom, suttogeta késve Bríndus. Nem mondhatom ki. Ez titok.

Bríndus tudta mi következik. Mint minden este, a kapitány úr közeledik majd hozzá, vállára teszi a kezét és kérleli, majd megpróbálja felébreszteni benne az önimádatot, műveletlennek, paraszt-

nak, faragatlan fráternek nevezve őt, majd végül, kétségbeesetten, néhány lépést tesz hátrafele és azt üvölti: „Jelszó nélkül, támadás!” Ez alkalommal a kapitány nem erősködött. Megértően mosolygott és Valentinra nézett. „Azt csináld amire tanítottalak!” mondta neki. Majd hátralépett, ugyanazzal a titokzatos mértékben kiélvezze Bríndus meglepetését, De mivel úgy tűnt neki, hogy Bríndus gúnyosan nézi, egyszerre elkiáltotta magát: „Támadás”...

Mint mindig, Bríndus most is előreszegezett fejfelé indult, a kezével nem védekezett, hanem vállain nyugtatta őket, mintha a két kesztyű két kis ágyúgolyó lett volna, amelyekkel tornagyakorlatokat kellett volna végeznie. Valentin koncentrálna és merev lábakkal várta Bríndust. Öklével egyik ütést a másik után zúdította Bríndusra, de úgy tűnt, hogy erőtllenül, mert a fiú nem ingott meg. Vele szemben állt továbbra is, mosolygott és provokálóan a szemébe nézett.

— Támadjatok! kiáltotta a kapitány úr.

Valentin egy lépést tett hátrafelé, hogy teljes erejéből újra megtudja ütni, és amikor meglátta, hogy Bríndus újra közeledik, egyenesen szájon vágta.

— Védld magad! kiáltotta a kapitány úr. En garde!

De Bríndus továbbra is mosolygott, kezeit szorosan a vállához szorította, fejét egy kicsit hátrahúzta, mintha valamiféle parancsot várt volna, amely túlságosan sokáig késik. Dühösen nekitámaszkodott és egyre gyorsabban ütötte, fogát csikorgatta, nehezen lélegzett.

— En garde! kiáltotta újra, reménytelenül a kapitány úr. Valentin, ne kapkodj! Jusson eszedbe mire tanítottalak! Bríndus, védekezz!...

Néhány pillanatig Valentin nem mozdult, de ökleit ütésre készen tartotta, mélyeket lélegzett, és tekintetét mélyen befúrta Bríndus szemébe, aki továbbra is csak mosolygott. Hirtelen, mintha csak meghallotta volna a régóta várt parancsot, Bríndus olyan szélesre tárta a karjait, amilyenre csak tudta, megfeszítve, mozdulatlanul tartotta egy pillanatig, majd felemelte, testéhez szorította és előre lökte karjait.

— Bríndus, tartsd be a szabályokat, mert különben leállítom a meccset! — fenyegetőzött a kapitány úr.

Valentin újra kezdte a támadást, talán még rendszertelenebbül, mint előtte, találomra ütött, néha egyszerre mind a két öklével. A kapitány türelme véget ért, közük ugrott és szétválasztotta őket.

Megragadta Brîndus kezét és odébb húzta, a csorgó felé rángatva a fiút.

— Figyelj Brîndus, kezdte halkán, szinte izgatott hangon, hát ebben egyeztünk mi meg? Hogy csúfot űzöl belőlem és a családomból? Ide figyelj, noszogatta a kapitány úr, kezét vállára tette és arra kényszerítette, hogy ránézzen, hallgass rám, hiszen én jót akarok neked. Az életre, a modern életre akarlak felkészíteni téged. Meg kell végre értened, hogy a boxban, mint minden más modern sportban, köteles vagy betartani a játékszabályokat. Megértetted?

— Igen, kapitány úr! felelte Brîndus méltóságteljesen és szőfogadóan nézett a szemébe.

Felbuzdulva a fiú szelíd és figyelmes viselkedésétől, a kapitány úr még családiasabb, már-már intim hangon folytatta:

— Neked is érdeked, hogy örömet szerezzél nekem. Mondtam, hogy nekem is megvan ez a szenvedélyem: szeretek sportokat és bíró lenni. De nemcsak úgy akárkivel, hanem az én gyerekeimmel. Különbözik nem tudom észrevetted-e, hogy változtattam a „match” szabályain: lovagiasabbá tettem őket. Az utasítások: „felkészülés! kihívás!” — ezek az én találmányaim. Megértetted?

— Igen, kapitány úr, ismételte Brîndus ugyanolyan méltóságteljesen.

— Bravo, kiáltotta a kapitány és vállon veregette. Na, most lássalak!...

De mihelyt Valentin újrakezdte a támadást, Brîndus abbahagyta a védekezést és meglegegedett azzal, hogy hátrálva kibújjon az ütések alól, oldalra ugrott, megpróbálta távol tartani a támadóját. A kapitány csüggedt mosollyal követte a harcot, ez a mosoly hosszasan időzött a szája sarkában. Szerencsére hirtelen észrevette, hogy egy fiú felkapaszkodott a kerítésre és anélkül, hogy megfordult volna, jelzett a csicskásnak:

— Marin, suttogta, az ostor!

A csicskás lehajolt, hogy felvegye a virgácsot és kirohant a kapun. A következő pillanatban szétkergette a gyerekeket, akik kurgongatva szétfutottak. A katona vidáman köpött egyet, tarkójára húzta a kalapot és továbbra is a kapunál őrködött, de néha hátrafordult, hogy figyelje a harcot.

— Elborította a vér! kiáltott fel hirtelen, s újra köpött egyet, mérgeesen a fogai közül, amilyen messzire csak tudott.

A kapitány nadrágtartójába dugta kezeit és kétségbeesetten szinte reményvesztetten nézte, hogy az ő legénykéje milyen hasztalanul üti Bríndust. Ugyanolyan közönyösen, mint a harc kezdetén, Bríndus véresen mosolygott az ütések közben, s csak ritkán nyújtotta ki a karját, hogy távol tartsa ellenfelét, azért, hogy ki tudja köpni a vért, amely az orrából folyt.

— Megállni! kiáltotta hirtelen a kapitány. Mára elég!

Sápadtan, összeszorított fogakkal, szinte remegve nézte Valentin Bríndus arcát. A kapitány idegesen lehúzta mindkettőjük kesztyűjét.

— Menjetek mosdani, mondta mély keserőséggel a hangjában.

Bríndus fejét a csorgó alá tartatta és hagyta, hogy a víz ráfolyjon szemére, szájára, orrára. Időnként oldalra hajolt, hogy kiköpje a vért. Egy kis idő elteltével a kapitány feléje fordult.

— Ma kapsz 100 lejt, noha nem érdemled meg, suttogetta és a markába csúsztatta a pénzt. Most többet adok, hogy bátorítsalak. De ha legközelebb sem tartod be a játékszabályokat, már csak 50 lejt adok. És ha megmakacsolod magad, s nem harcolsz, keresek valaki mást. Megértetted?

— Igen, kapitány úr, felelte Bríndus, rokonszenven és tisztelettel, nem merte letörölni az orrából folyó vért.

Mintha még akart volna valamit mondani a kapitány, de megdöcögte magát és zavartan odébb ment. Jött Valentin is és mind a ketten megfürödtek. Bríndus olyan sokat tartotta a fejét a csap alatt, amennyit csak bírta, Valentin a tenyerébe vette a vizet és az arcába, karjára és mellére szórta. Egyszerre felharsant a csicskás hangja.

— Kapitány úr, jön a nagyságos asszony és a kisasszony!...

A kapitány unottan kereste az óráját az öve alatti titkos kis zsebben, ahová a meccs előtt rejtette.

— Szaladj, hozd ide a mundéromat, kiáltotta.

Majd a fiúkhöz fordult és hozzátette miközben megpróbált bizonyos hangsúlyt adni szavainak:

— Siessetek, hogy meg ne lássanak benneteket a nagyságos asszonyok. Ne lássanak vért, mert érzékenyek.

Bríndus csendben felöltözött és most keze fejével simította ki nedves haját. Amikor tekintete találkozott Valentin tekintetével, meglepően szelíden mosolygott, egy lépést tett feléje:

— Agripina a testvéred? kérdezte suttogva. Az aki évismétlő maradt, ugye?

Valentin az inggel az kezében, kinyúlt arccal megkövült.

— Nem igaz! — nyögte ki később.

— Évismétlő maradt! mondta Brîndus ugyanazzal a természetellenesen szelíd mosollyal az ajkán. Majd anélkül, hogy bármit is hozzátett volna vagy elköszönt volna, a kert mélyén lévő kiskapuhoz ment, kinyitotta és zsebre dugott kézzel lassan elindult, miközben tovább mosolygott. Úgy tett mintha nem látta volna a nyomába szegődött gyerkőccsapatot. Egy ideig hallotta őket, amint elég távolról, csüfolják:

— Úgy megverte, mint a lovat! Ma is elöntötte vérell!

Brîndus felismerte Nasasu hangját és hirtelen jó kedve lett. Megállt és többször a srádra köpött, hogy megszabaduljon a vér ízétől, mely még a szájában volt. Majd folytatta útját, még lassúbb léptekkel és Nasasu hangját figyelte. Még azt kellett volna mondania: „Úgy ütötte a kapitány fia, mint a lovat! Úgy odavágott a kesztyűvel, hogy szikráztak a szemei”. Brîndusnak tetszett ez a kifejezés: „szikráztak a szemei”, és titkos elégedettséggel mosolygott, valahányszor hallotta. És szintén Nasasu mondta egyszer: „Úgy behúzott neki Valentin egy egyenest, hogy tátva maradt a szája!”. Tetszett neki a kifejezés, noha nem egészen értette mit is akart mondani. De ezt Nasasu rég nem mondta.

Elhagyta a csengős nyaralót és csodálkozott, hogy már semmit nem hall a háta mögött, de nem nézett hátra. Zsebredugott kézzel, komótosan lépdelt, és néha megállt, hogy a sáncba köpjön. Már csak a tücsköket hallotta. És egyszerre megértette, hogy miért nem kiabál senki sem utána. Felismerte a csicskás nehéz és gyors lépteit, majd hallotta, amint távolról kiáltja:

— Hé, uraság!

Megállt és lassan odafordult. Marin feléje fordult.

— Azt parancsolta a kapitány, hogy maradj egy helyben — mondta és karon ragadta. Maradj egy helyben és várd meg, amíg ő is nemsokára ideér.

— Engedj el, mondta Brîndus és megpróbálta kiszabadítani a karját.

— Nem, uraság!, ezt a parancs...

— Ne félj, nem futok el, szakította félbe Brîndus. Én tudom, mit akar a kapitány úr. Engedj el!

— Nem, uraság, rázta a fejét a katona.

Majd mindketten hallgattak és az út szélén várakoztak. Később észrevették a kapitányt. Idegesen lépdelt a kövér lábaival, előre nézett feszülten, mintha még nem vette volna észre őket. Megállt előttük és mélyeket lélegzett.

— Marin, menj haza és mondd meg a nagyságos asszonynak, hogy ne nyugtalankodjon, mert nem időzők tovább egy negyedóránál.

Miután a katona eltűnt, még közelebb ment Bríndushoz.

— Ki mondta, hogy Agripina megbukott? — kérdezte suttogva. Először is, ez nem igaz, ez rágalom. De ki mondta ezt neked?

— Senki, felelte nyugodtan Bríndus. Én találtam ki. Tudtam hogy nem igaz, csak azért mondtam, hogy hadd lám, mit csinál Valentin...

— Bríndus! Te nagy lókötő vagy! Teszed a hülyét, hogy csúfot űzzél belőlem és a családomból. De ne hidd, hogy a végtelenségig tűröm egy ilyen taknyos sértéseit és célzásait. Mindenekelőtt, hogyan merészeled azt képzelni, hogy én, Lopata (Lapát) kapitány, elhiszem, hogy ez neked csak úgy jött, mint derült égből a villámcsapás, hogy a lányom évismétlő? Hogyan jutottál erre? Miért pont ez jutna az eszedbe, hogy az én lányom évismétlő? Miért pont ez az évismétlés? Mitől dermedtél meg? kiáltotta, látván, hogy Bríndus a szemébe néz, anélkül, hogy bármit is mondana. Válaszolj!

— Azon gondolkoztam, hogy mit is válaszoljak önnek, kezdte Bríndus tisztelettudóan, és épp akkor szakított félbe, amikor arra gondoltam, hogy...

A kapitány megragadja a karjánál fogva, hogy néhányszor megrázza, de hangok hallatszottak az út felső végéből, mintha egy zajos csoport jött volna ki egy udvarból, és a kapitány erőlködve türtőztette magát.

— Én barátságosan beszélek veled, kezdte újra a kapitány és ismét lehalkította a hangját, teljes mértékben megbízhat sz bennem. Ne félj, nem csinálok semmit.

— Nem félek, felelte Bríndus, de nem tudom, hogyan magyarázom meg önnek. Akkor, hogy meg tudja érteni, ismernie kell a titkomat, s épp azon gondolkoztam: hogyan mondjam el önnek a titkot.

A kapitány mélyen fürkészte, mintha megpróbálta volna kitálni a fiú gondolatait. Két fiatal pár közeledett feléjük, hangosan beszéltek.

— Nekem is megvannak a magam titkai — kezdte hirtelen a kapitány, hangja árnyaltabb volt, és még szimpátia is megcsillant benne — de mindezek a titkok, egyik a másikkal kapcsolatban vannak, ha érted mit akarok mondani. Például, nem tudom, észrevetted-e, hogy ma este a match közben, volt egy titkunk Valentinnal. Korábban megtanítottam neki, hogyan alkalmazzon egy „swing”-et ballal, melyet egy egyenes jobbkezes ütés követett volna, hogy így kiüssön. De látod, ez a titok a match-el volt kapcsolatos.

Félbeszakította, hogy cigarettára gyújtson és hosszan beszívta az első füstöt... A párocskák cseverészve elhaladtak mellettük.

— Ilyenek a titkok, folytatta a kapitány miután a csoport eltávolodott, mindig kapcsolatban vannak egymással. De hogyan függenek össze a te titkaid Agripinával? De neked honnan jutott eszedbe, hogy azt mondd, hogy Agripina évisméltő maradt? Mondtad ezt még valakinek?

— Nem. Nem mondhattam, mert tudtam, hogy nem igaz. Csak úgy, viccből mondtam, hadd lássam mit csinál Valentin. Talán megharagudott volna és rám ugrott volna és akkor elkezdtünk volna igazából verekedni, kesztyűk nélkül...

— Á! Kiáltott fel a kapitány, mintha már kezdené kapisgálni... Érttem mit akarsz mondani. Ez egy ötlet volt, hogy provokáld Valentint, hogy feldühítsd...

— Igen, felelte Brîndus...

— Sértegetni akartad.

— Igen.

— De hogy engedted meg magadnak, te, egy breazai paraszt, hogy sértegesd a családodat? tört ki újra dühösen a kapitány. És ha valaki meghallotta volna? Ha meghallotta volna valaki az utcán és holnapra az egész világ megtudta volna, hogy Agripina évisméltő?

— Nem hallhatták meg, védekezett Brîndus. Nagyon halkan beszéltem, hogy éppen csak ő, Valentin hallja.

— Orrolhattál rá, hiszen lemosott a boxban...

— Igen.

Egy ideig csak a tücsköket lehetett hallani. A kapitány hallgatott és a tarkóját vakargatta idegesen és összezavarodva.

— Az ördöggel cimborálsz, kezdte újra később. Érdekes és ördögi egyén vagy. Amikor kezeden a kesztyű, nem védekezel, hagyod, hogy Valentin véresre verjen, és utána, mikor én, a bíró, már

rég lefűjtam a match-et, elkezdted sértegetni a családomat csak azért hogy összeverekedjetek, mint a pusztai csavargók...

Bríndus hallgatott, s tovább figyelt.

— De hogy a pokolba jutott neked éppen az az eszedbe, hogy Agripina, ez a művelt lány, évismétlő? Hogy gondoltál éppen erre? Miért nem találtál ki valami mást?

Abbahagyta néhány pillanatig, majd hirtelen kitört, fenyegetően felemelte a kezét:

— Meg ne halljam, hogy még elmondod ezt valakinek, mert megöllek! Eszméletlenülre verlek a lovaglókorbáccsal! Eszméletlenülre verlek! — ismételte olyan lassan, ahogy csak tudta.

Két nappal később, alkonyatkor, Bríndus nem állt már meg a töltésen, hogy megnézze a vonatok találkozását. Elindult az úton, majd találomra kiválasztott egy ösvényt és felfele indult a dombon. Úgy haladt ahogy szokott, — sietség nélkül és mégis szaporán zsebredugodt kézzel, elmélyülten. Hamarosan egy tisztásra érkezett és leült a fűbe. Nyaralók jártak itt. Tele volt a hely újságokkal és zsíros papírokkal. És Bríndus mindegyiket figyelmesen megnézte, mintha az emlékezetébe akarta volna vésni őket. Amikor a nap a tisztásról is tovább ballagott, hirtelen felállt és továbbindult a községháza dombja felé, ahol frissen lekaszálták a szénát. De hirtelen meghalotta, hogy valaki odakiált:

— Hé, kisfiú! Hátrafordult. Tíz lépésnyire egy lány integetett, hogy várja meg. Szőke volt, szinte sápadt és nagyon magas, sovány, meghökkentően karcsú karokkal. Amikor közelebb ért, Bríndus észrevette, hogy kék szemei vannak, de olyan halványak, hogy úgy tűnt, színtelenek. Érdekes vonalú szája volt, az alsó ajka hosszú, vékony és diszkrét, a felső pedig vaskos, húsos, s így a szája olyan volt, mint egy ritka, egzotikus hal. Ugyanilyen érdekesen is volt öltözve: ruhája meghatározhatatlan rózsaszín-sárgában játszott, hosszában túl rövidnek tűnt, míg az ujjja túlságosan hosszú volt. Bríndus megnézte őt, aztán anélkül, hogy a látvány megzavarta volna, elmosolyodott és folytatta útját. A lány meggyorsította lépteit, néhány pillanatra múlva utolérte és megragadta a karját.

— Agripina vagyok, mondta. Meg akartalak ismerni személyesen.

Elengedte a karját és most mélyen a szemébe nézett szájalommal és szakrasztikusan egyszerre, szinte kihívóan.

— Tudtam, hogy Valentin minden este megver a boxban, tette hozzá, elborít vérrel és a végén a kapitány ad neked 60 lejt...

— Tegnap 100 lejt adott, szakította félbe Brîndus, és inkább magában mosolygott titkos elégedettséggel.

— Ad neked 60 vagy 100 lejt, majd hazaküld, folytatta Agripina. Meg akartalak személyesen ismerni, hogy lássam, miféle emberi példány vagy te... Ha nem értesz meg minden szót, tette hozzá a lány gyorsan, jelezz nekem, emeld magasra a két ujjad, mint az iskolában és akkor én megállok és megmagyarázom más szavakkal, közérthetően, hogy mit is akarok mondani...

— Évisméltó vagy! bökte ki Brîndus hirtelen.

A lány kíváncsian, kutatóan nézte és végtelen iróniával mosolygott.

— Kitaláltad, kezdte késve. Épp ezért akartalak megismerni, hogy elmondd nekem is, hogyan találtad ki. Mert hogy ez egy családi titok. Nem egy személyes titok, ha érted, mit akarok mondani. Engem nem érdekel, ha az egész világ megtudja a személyes titkaimat. Egész Buzau tudja, hogy háromszor voltam szerelmes, de csak most először szeretek igazán, mert ő, a jegyesem, messze, sőt nagyon messze van térben és időben, akarom mondani. Valószínűleg kitaláltad, hogy egy olyan emberről van szó, aki már rég meghalt. Hogy ember? kiáltott fel váratlan méltósággal, mintha hirtelen a színpadon találta volna magát és az utolsó percben megpróbált volna hangot változtatni, olyan ember, mint a többiek? Oh, nem! fiúcska, egy költő, egy géniusz, egy esthajnalcsillag! Őt választottam jegyesemnek, csak mostantól szeretek igazán. Az egész világ tudja Buzauban. Nem egy családi titok, mint az iskolai balesetem, példának okáért. Hogyan szereztél tudomást róla? — kérdezte és visszanyerte pontos, szinte rosszindulatú hangsúlyát, amelyet néha akkor használnak a lányok, amikor egymás között beszélnek az utcán. Ismersz valakit Buzauban? Írt valamelyik barátod Buzauból?

— Nem, válaszolta Brîndus.

— Ha azt is megtudnád, hogy el kellett volna utaznunk most is mint minden évben a Cálimánesti-i fürdőre és hogy anya az utolsó héten megváltoztatta a programot, csak azért, mert Cálimánesti tele van buzaiakkal és ez fenyegette volna a család becsületét. Nem ismered anyámat! kiáltott fel. Ó, kisfiú, de kár, hogy nem olvasol könyveket, igazi könyveket, akarom mondani verses köteteket vagy regényeket!... Anya onnan való, egy igazi könyvből, egy regényből. A kapitány, apám, a maga módján ő is regényhős, mert mindenekelőtt a család áldozata, sőt talán még a társadalomé is.

Ő nem akart katonatiszt lenni. És még csak a mi apánk sem akart lenni, ha érted mit akarok mondani, vagyis nem akart megházásodni, vagy, még pontosabban, nem akarta elvenni anyámat. Ezt öt éves korom óta tudom. Nem volt titok, anya minden vasárnap elismételtette az ebéd végén, amikor apa kávéát főzött. Most már nem mondja, tette hozzá gyorsan, halkabban, bizalmasabban, mert jónéhány éve van mást mit mondjon. Felemlegeti, többek között, hogy háromszor kiesett, amikor az őrnagyi rangra vizsgázott és hogy kapitányként fog nyugdíjba menni és akként is fog megöregedni... De ezek mind családi titkok, nem is kellett volna elmondanom neked. Lehet, hogy továbbadod és holnapra megtudja az egész Praha-völgye, hogy...

— Nem, szakította félbe Bríndus. Ha titok, nem mondom el senkinek.

Agripina hosszasan nézte, ébredező szimpátiával.

— De kár, hogy nem olvasol könyveket! kiáltott fel. Valentinhoz és a mi Eleonora testvérünkhöz hasonlítasz. Mindketten kitűnő tanulók.

— Nem, mondta Bríndus, és megvonta a vállát. Én sohasem voltam kitűnő tanuló. Nincs memóriám, tette hozzá, miközben megfordult és köpött.

Agripina kézen fogta és magával vonszolta.

— Gyere, üljünk le a fűbe, mondta. Valószínűleg nem ismered a „bukolikus” szót, folytatta sajnálkozva, de mégis ironiával a hangjában. Mi most egy bukolikus tájban vagyunk. De ha stílusosabb akarsz lenni „árkádiai tájat” is mondhatsz. Tanuld meg kedvelni a szavakat, Bríndus, keresd a szavakat. Szakadatlanul gazdagítsd a szókincsedet...

Majd anélkül, hogy időt adott volna a fiúnak, hirtelen feléje fordult és megkérdezte:

— Honnan találtad ki, hogy évismétlő maradtam?

Bríndus vállat vont. Zavartnak tűnt.

— Nem mondhatom meg, mert ez az én egyik titkom...

A lány álmodozva gondolataiba merült.

— Tetszel nekem, Bríndus, kezdte el sokára. Ha öt vagy hat évvel több lettél volna, ha te is tizenhét éves lennél, mint én, valószínűleg beléd szerettem volna. Tetszik benned, hogy vannak titkaid és mégisincs memóriád. De később kétségtelenül felfedezel magadban egy kis örült vonást is, 18 évesen, amikor szép magas, jókötésű

fiú leszel, olyan mint a 18 éves fiúk általában, tetszene nekem, ha vállaidon láthatatlan szárnyaid lennének, mely az örütség különös és fatális árnyéka. Akkor melankólikus homlokkal járnál a világban, rendezetlen hajjal, csupasz halántékkal, enyhén, de csak nagyon zárt szemekkel... Egyre lázasabban beszélt, összetette a kezeit, majd hirtelen szétválasztotta, idegesen a térdére tette és valahogyan ijedten nézte őket, mintha félt volna a kezeitől, amelyek egyszerre maguktól elkezdtek remegni.

— Ó, Bríndus, milyen szép leszel! — kiáltotta lelkesen és tenyerét a fűbe nyomta. De viseld ám az örütség szárnyát! Legyél szarkasztikus és démoni, sértegezz, párbajozz, szakítsd meg jegyeséged a túl gazdag, túl szép és műveletlen lányokkal! Bríndus, kisfiam! nehogy azt halljam, hogy tetszettek neked a műveletlen és a kitűnő tanulók! Mielőtt szeretnéd őket, tegyél fel kérdéseket: filozófiáról, szókincsből, költészetből, mindenekelőtt költészetből. Kérdezd tőlük — kérdezd tőlük: önnek, kisasszony, tetszik Rilke? tetszik Hölderlin? És ha nem válaszolnak, ne csókold meg őket...

Sóhajtott, hosszasan mosolygott, de úgy, mint akit hatalmába kerít a szomorúság.

— És mégis, valószínűleg te is olyan együgyű és sötét leszel, mint a többiek. Sírni fogsz, ha majd szerelmes leszel és hülye szentimentális leveleket írsz, ahelyett, hogy a tiszta byroni romantikánál maradnál. Már csak akkor csinálsz örütségeket, ha berúgsz. Szörnyű lenne! Örütség többes számban, tárgyias szerkezetben! Szabályozott kollektív örütség!

Elhallgatott, mintha hirtelen elfáradt volna, kiábrándultan nézte és mégis anélkül, hogy látná.

— Én tudom mire gondolsz, kezdte el sokára Bríndus. Talán elmesélte Valentin mit csinált a mi kandúrunk és lehet, hogy azt hitted bolond vagyak. De ez az én egyik titkom, tette hozzá mosolyogva.

Agripina feléje fordult és összeráncolta a szemöldökét.

— Nem értem mit akarsz mondani.

— Talán elmesélte Valentin a kandúrunkról, folytatta Bríndus ugyanolyan nyugodtan, talán továbbadta azt amit egy este meséltem nekik, amikor a fiúkkal lejöttünk a hegyről. De nem értette meg, mert nem mondtam el mindent. Lehet, hogy azt hitte, hogy az, amit nekik meséltem az most történt, mert van most egy macskánk, akit szintén Vasilenak hívnak. De ez az én titkom: nem mondtam

nekik, hogy amit meséltem, az akkor történt, amikor kicsi voltam. Öt éves voltam akkor.

— Még mindig nem értem, szakította félbe Agripina. Beszélj világosan. Ne zavarodj össze, nem vizsgán vagy.

— Nem zavarodok össze, de azt hittem, hogy Valentintől tudod. Azt hittem, hogy elmesélte a történetet a macskával és azért beszéltél az előbb örültségről, hogy, alighanem nem voltam eszemnél, hogy azt láttam, hogy a kandúr bedugja a lábát az üstbe és kiveszi egyesével a ruhákat...

— Bríndus, gyermekem!, kiáltotta Agripina szigorúan, koncentrálj, mielőtt beszélnél, fejezd ki magad világosan, rövid, nyelvtanilag helyes mondatokban: alany, állítmány és minden egyéb, ami utána következik. Én nem igazán tudom, tette hozzá gyorsan, mintegy zárójelben, mert nekem sohasem tetszett a nyelvtan. De te fiú vagy, te arra készülsz, hogy az örültség szárnyával, mely a vállaidon verdes, szembeszállj a világgal — neked világosnak, nyelvtanilag kifogástalannak kell lenned, mert különben az örültség nem érdekes.

— Ha folyton félbeszakítasz, nem tudom megmagyarázni neked. Látod, hogy Valentin semmit sem mesélt a mi kandúrunkról...

— Na jó, mi van vele? kérdezte Agripina.

— Amikor öt éves voltam, kezdte Bríndus, lassan ejtette a szavakat, mintha alá akarta volna húzni őket, amikor öt éves voltam egyszer láttam, hogy Vasile hogyan jött be az ablakon és ráugrott a forró főzőlapra. Ott volt a nagy üst a ruháknak. Láttam, amint Vasile bedugja a lábát a fővő vízbe és elkezdti egyenként kiemelgetni a ruhákat. Ezt meséltem nekik. És még mást is mondtam: hogyan mászott fel Vasile a kéményre, majd lejött a kürtőn a konyhába és lehajtott fejjel esett a parázsra, mert hogy egyáltalában nem félt a tűztől. Csak a szeme szikrázott és prüszkölt a parázs fölött.

— Kisfiú! kiáltotta Agripina, megragadta a karját és könnyedén maga felé húzta a fiút. Te egy csoda vagy! Egy nagyszerű eset vagy! Te a folklórban élsz, ha érted, hogy mit akarok mondani...

— Nem figyeltél, szakította félbe Bríndus és kirántotta a karját Agripina kezéből. Azt mondtam, hogy éppen ez volt a titkom, hogy mindaz amit meséltem nekik, akkor történt amikor én öt éves voltam, és ők ezt nem tudták. Ők, a fiúk, talán azt hitték, hogy bolond vagyok. De engem nem érdekel, tette hozzá és vállat vont. Én tudom amit tudok.

Agripina átható tekintettel nézte, mintha óriási erőfeszítéssel megpróbálta volna kitalálni a gondolatait, majd a hegyek felé fordult és melankólikusan mosolygott.

— Kár, hogy félbeszakítottál, mondta halkán, mintha csak magának beszélt volna. Ihletett voltam. Éreztem, hogy nagyszerű dolgokat tudtam volna neked mondani, mítoszokról és legendákról beszéltem volna, felfedtem volna neked az életed értelmét, mely még nem vált ki a meseszerű foklóróból. Nem baj, ha most nem értesz meg. Majd később, 18 évesen, eszedbe jut, hogy találkoztál egy soha nem látott, soha nem hallott lánnyal, hogy találkoztál Agripinával, és akkor megértenéd...

Beesteledett, és Brîndus időnként a hegyek felé tekintett.

Agripina maga alá húzta a lábait és amennyire csak tudta, combjára húzta ruháját.

Kár! tette hozzá a lány majdnem szomorúan. Egy megnyilatkozás mellett vezetett el utad és becsuktad szemeidet, nem akartad befogadni.

— Én világosan és érthetően beszéltem, mondta Brîndus, de te nem figyeltél rám. Elmondtam, hogy mindez akkor történt, amikor öt éves voltam, amikor kicsi voltam, gyerek. Most más és még szebb dolgok történnek, de nem mondhatom el neked. Mindaz ami velem és csakis velem történik, az az én titkom. Nem árulhatom el senkinek.

— Fantasztikus vagy! kiáltott fel Agripina és levette a kezét a térdéről. Én azt hittem, hogy az egyetlen olyan kalandod, amelyre életed végéig emlékezni fogsz, a velem való találkozás lesz. Már régóta készülök erre a meglepetésre, arra, hogy kiragadjalak a tucatemberek tömegéből, hogy kiszabadulj a hétköznapiából, a banalitásból azáltal hogy Agripinával találkozol. Két hete követlek messziről, szaglászta utánad, újra összeraktam a rólad kialakult képeket, úgy, hogy minden este kikérdeztem Valentint, lelkesedtem utánad anélkül hogy láttál volna, azért, hogy megértselek, hogy megértsem azt, hogy miért nem védekezel a boxban, miért hagyod, hogy Valentin minden este megverjen, és végül a kapitány fizessen. Volt egy titkod, és nem tudtam mi az, nem értettem. Egy csodát rejtettél, mint ahogy én is. Ezért érdekeltél: egy szereplő voltál. Megérdemelted, hogy találkozz Agripinával, hogy neked is részed legyen egy fantasztikus kalandban. Mert kisfiú, kiáltott fel élénken, én nem az vagyok, akinek látsz, én teljesen más vagyok, mint a többi lány

— én egy megszállott vagyok, egy soha nem látott, soha nem halott lény... És egyszerre csak azt mondtad Valentinnek... És ez kétségbeejt, hogy nem bírom megérteni, hogyan találtad ki, hogy évis-métlő maradtam. Mondd meg őszintén, írt neked valki Buzauból?

Bríndus már nem is fárasztotta magát a válasszal. Tovább bámult a semmibe, mintha a lány ott sem lenne.

— Mert, kisiú, folytatta izgatottan, te el sem tudod képzelni mennyire elkényeztettek engem az iskolában, fel sem bírod fogni mennyire koraérett voltam. Ismertem a világ összes költőjét, és nyolcévesen kívülről tudtam a *La chute de l'ange*-ot. Iulia Hasdeu-nak neveztek. És akkor történt valami, Bríndus!, kiáltott fel és újra megragadta a fiút. Megtörtént az esemény. Senki sem tud róla, de ha tudná sem bírná megérteni. Ez kifejezhetetlen, majd később megérted mit is jelent ez a szó. Ez egy igazi csoda, és csak nekem nyilatkozott meg, önzetlenül, kegyelettel.

Természetesen megbüntettek, megbuktattak, és ezt megtudták Buzauban, de csak az tudódott ki, mert az igazi ok, az okok oka, az esemény felfoghatatlan mások számára... Ezért ejt kétségbe az a tény, hogy nem érten hogyan találtad ki, ha tényleg kitaláltad és nem megírta valaki Buzauból. Légy őszinte és valld be: megírta valaki?...

— Későre jár, mondta Bríndus, és még egyszer a hegyek felé tekintett. Mennem kell.

— Ó, kisiú! kiáltott fel később Agripina más hangon, amikor megírok minden regényt és novellát, ami a fejemben van, írok egy novellát rólunk is, hogyan ülünk most a fűben, az est leszálltakor, és te elkezdél félni és titkon az erdő felé nézel.

— Nem félek, mondta Bríndus mosolyogva.

— Kérlek, ne szakíts félbe, amikor mesélek neked, kiáltotta szigorúan Agripina. Nem is veszed észre, de félsz. És amikor jól besötétedik és leszáll az est, szemecskével könnyörögsz, hogy engedjelek haza.

— Nem igaz, próbálta Bríndus félbeszakítani.

— De én nem engedlek el, itt tartalak éjfélig. Mert ebben a novellában, Bríndus, én egy gonosz lány vagyok, valamiféle boszorkány, szeretem a falusi fiúkat kínozni és a városban még gonoszabb vagyok, a városban névtelen leveleket írok, mivel irigylem a szép és gazdag lányokat, azokat akiknek sikereik vannak, mert az én novellámban nekem, a kapitány lányának, tetszik a szerelem. Ropantul tetszik a szerelem.

Egyszerre megállt, szinte kimerülten, és homlokára tette a kezét.

— Már meg van írva a fejemben egy teljes sorozat, megannyi regény és novella. „A kapitány lánya” sorozat. Én vagyok az, Agripina, Lapata kapitány lánya. Különféle stílusban írtam őket. Mind-egyik novellában más vagyok, nem hasonlítok az előzőhöz. Megváltozom és mégis ugyanaz maradok: Agripina. Az előző novellát romantikus stílusban írtam, Puskin mintájára. Így kezdődik: A mi kis városunkban, az Egyesült Fejedelemség utcában, pontosan a Nyilvános Park mellett, az 193... években egy különös család költözött, amely hamarosan emlékezetessé vált. Ez volt Lopata kapitány családja...

— Későre jár, mennem kell, mondta Brîndus, és újra megpróbált felállni.

— Ne menj! állította meg Agripina, kinyújtotta a kezét és megfogta a karját. Már régen megírtam ezt a novellát. Azóta már vagy százat írtam, noha nem vetettem papírra őket, ahogy az első román tanárom szokta mondani. De rólad másként fogok írni. Egy fantasztikus mesét fogok írni. Mert, ismerd el, velünk valami fantasztikus történik, mindketten egy csodálatos kalandot élünk meg. Neked volt, és van még mindig egy titkod, és egészen a halálom órájáig keresem a nyitját, és egyszercsak, te, egy falusi kisfiú, meztelen, koszos, spárgatalpú vászoncipőbe bújtatott lábbal, rájössz Lopata kapitány családjának legkisértetiesebb titkára. De megbosszulom magam, Brîndus! Az én novellámban kínozni foglak és megrémítelek. Úgy fogok majd susogni, mint a boszorkányok a Macbeth-ben: „gyíkfarak, hi! hi! hi! Viperanyelv!... hi! hi! hi!... Ugye félsz? Ahogy most így magunk vagyunk az erdőben, felbukkanhatna valami szörny, valami kísértet...

— Nem félek, felelte Brîndus. De mennem kell. Késő van..

— Miért kell, hogy menj? kérdezte Agripina és egész közel dugta fejét Brîndus fejéhez. Tényleg azt hiszed, hogy boszorkány vagyok? Olyan csúnya és rossz vagyok? Félsz tőlem? Válaszolj, félsz tőlem?

— Nem.

— Félsz az én nagy és falánk békaszámtól, a hosszú és éles fogaimtól, ezektől a csúf és fáradhatatlan fogaktól, amelyek készek beléd fúrni, hogy széttépjenek, szétmorzsoljanak és darabjaidat felfalják? Válaszolj, félsz?

— Nem. De mennem kell...

— Hát akkor még súlyosabb! kiáltott fel Agripina és mintha féltelmes lett volna a hangja. Nem félsz tőlem, de sajnálsz engem. Szégyellsz velem lenni, éjszaka, mert csúf vagyok. Mondd meg őszintén: nem igaz, hogy csúf vagyok? Neked is a szép lányok tetszenek, mint a többi ostobának és én csúnya vagyok, a lábaim hosszúak és vékonyak, és nem vagyok vonzó, valahogy rémisztő vagyok. Tudom, tudom, kisfiú, rendkívül csúf vagyok, de van valamim, valami, amit nem birtokol még a világ legszebb lánya sem. Nekem tündér- és boszorkányvér folyik az ereimben. Talán azért ítéltem arra, hogy ilyen legyenek, ilyen csúnya, hogy az ostobák elkerüljenek. De az én szerelmem tudja hogyan ismerjen fel. Az a fiú, aki egyszer megcsókol, többé nem tud elfelejteni. Aki megcsókol, egyszerre annak látna, aki vagyok: hamupipőkévé vált tündérnek. Ha valamivel idősebb lennél, te is megcsókolnál, és akkor leesne a hálóg a szemedről, és olyannak látnál, amilyen valójában vagyok: tündérek tündére, csodák csodája. Megtanítanálak arra, hogyan szeress engem, hogyan szoríts karjaidba, megmutatnám neked egyenként a csillagokat, úgy, ahogyan csak én tudom megmutatni őket és megmutatnám neked a világ költőit, megtanítanék ritka és ismeretlen szavakat neked... Brîndus! kiáltott fel patetikusan, megszorította a kezét és lassan maga felé húzta, megtanítanálak, hogyan ejts ki súlyos és nehéz szavakat... görög és perzsa szavakat...

— Eressz el! mondta hirtelen Brîndus, és újra megpróbált felállni.

— Megtanítanám neked, hogy kimond: apodiktikus.

— Eressz! kiáltotta Brîndus komolyan, szinte fenyegető hangon...

Hirtelen mozdulattal kiszabadította magát a szorításából és talpra ugrott.

— Egy órája beszélsz. Egyfolytában beszélsz, ahogy a lányok beszélnek, sok és érthetetlen szót, női szavakat. Hiába mondtad ezeket nekem, és hiába ismételted el. Nem akarom megtanulni őket. Nincs szükségem rájuk. Tudom, amit tudok! Nincs szükségem másra.

Nézte, hogy a lány a lábainál maradt, a fűben, a túl rövid ruhában, fejét a térdére hajtva mosolygott.

— Azt hitted, hogy azért nézegetek az erdő felé, mert félek. De én csak azért néztem arrafelé, mert leszáll az éj, és még három órát kell gyalogolnom. Éjszakára a hegyen maradok. Éjfél után kibújik a hold és ott akarok maradni, a hegycsúcson, hogy lássam hogyan kel fel. Azt mondtad, félek! kiáltott fel bánatosan és oldalt köpött egyet. Ha féltem volna, nem hagytam volna, hogy Valentin vérrel borítson. Ledöntöttem volna egy ökölcsapással. De neki is be akartam bizonyítani, hogy nem félek a fájdalomtól, hogy bármennyit elviselek, hogy ostorral is verhet és akkor sem csikorgatnám a fogamat. És egyre csak acélosítom magam, szoktatom magam a rosszhoz, egyre készülök. Mert én nem olyan vagyok mint a többiek, én talált gyerek vagyok. Én nem leszek átlagember, én egyszer nagyon nagy leszek, nagyobb, mint Nagy Sándor. Egy napon majd az egész világ ura leszek. Én tudom, amit tudok. Ezért nem is csinálom azt, amit a többiek. Én éjszaka a hegyekben alszom, és nem félek, és felmászom a fákra, anélkül, hogy félnék, és egy nap majd legurulhatok a töltésről, anélkül, hogy megsebesülnék. Én talált gyerek vagyok, nekem nincsenek előkelő szüleim, mint másoknak.

— Brîndus, nagyságod! kiáltotta Agripina és átölelte a fiú térdét. Talán ők fejedelmi, vérből valók...

— Hiába gúnyolódsz velem, mondta Brîndus mosolyogva, úgysem haragszom meg. Én hozzászoktattam magam a gúnyhoz és a rosszindulathoz, nem haragszom meg és nem is leszek vidám, mint a többiek...

— Nagyságod! kezdte Agripina patetikusan, engedd, hogy megsimogassalak és megcsókoljam a kezéd, hogy tudjam, hogy egyszer én is simogattam királyfit!...

— Egyfolytában beszélsz, kiáltotta Brîndus, túl sokat beszélsz. Azért kerülnek téged a fiúk. Az égvilágon mindent összebeszélsz és a fiú elszalad. Nem mindig érti meg amit mondasz és azt hiszi, hogy a bolondját járatos vele, így elkezdi kerülni. Ez történt mindenikkel: elfutnak tőled, mert túl sokat és túl szépen beszélsz.

Elhallgatott és újra szájalommal nézte. Agripina elengedte a térdét, és a kezei most fáradtan lecsüngtek a fűre. Nem merte felémelni a fejét.

— Ha a sírás fojtogat, sírj nyugodtan, folytatta Brîndus, mert te lány vagy, neked nem szégyen, ha sírsz. Velem más a helyzet, tette hozzá. Mindenekelőtt én fiú vagyok és a fiúk nem sírnak... To-

vábbá én talált gyerek vagyok, nem olyan, mint a többiek. És most elmentem, mert még három órát kell gyalogolnom. Jó éjszakát!

Felfele indult az ösvényen. Hallotta, ahogy a lány sírt, de nem fordult meg, folytatta az útját, ahogy szokta, nyugodtan, de szaporán haladt, zsebre dugott kézzel, elmélyülten.

*Bukarest
Szeged*

*Mircea Eliade
Fordította: Lőrinczi Laura*

Kys magyar nyelw: emleec

andraas edes athya kewzewn krysthynanak
walamynth feeny kewzewn
wyzen futo aarnynak
magasba zewkkenew thuender zywarvranyak
mezzy ewrewmeenec
yzengeth az baanath
zuelew athya yghen kewzewn kys lanyanak

krysthynkam thuenth kedwem zepseghes rosaya
el zakytha thewlem burghundoc orzaaghya
keruelyewn el chazugh brytheknec rozz zaaya
wesse ky ghazsaghok keghyelem rosthaya
keruelyewn el ronthaas sok bayoc posthaaya
ydeghen fewldeknec keserew morsaaya
ne chadd hogh lelkedeth chazudsagh daykalya

andraas edes athya kewzewn krysthynanak
mynd ewrewkewn leghein kenweb ynhanak
zaaz yo napath keth zaz yo eeth hozyaya
ne busythcza teghnapacnak thorsaaya
leghein boldogh yllathozaas ozthaalya
ysthen ugh ys wygh harmathoth hoz raaya
haya haya wyraghom

*ezeer kylentz zaaz lylentzwen uthaan ewthben
kys azzon hawaanak hathbadyc napyaan erdelben*

Marosvásárhely

Kovács András Ferenc

Resztelt máj

Most már tudom, azzal kezdődött minden, hogy elveszett a táska, igen, amikor a táskámat a boltban hagytam, és azzal, hogy érthetetlen, de csak a lépcsőház előtt vettem észre, milyen üres a kezem.

Mert visszarohtam, s bár a bejárattól láttam, megvan, nem vitte el senki, de mintha a pult másik végén árválkodott volna, igen, hiszen a kosarak mellett pakoltam, most pedig a táska egészen az ajtónál hevert, ráadásul becsatolatlanul, ahogy én soha nem hagynám, ebbe belenyúlt valaki!, döbbsentem rá, hányingerem támadt, és nem is az izgalom. De mit vihettek el?, túrtam bele, a kulcs, az igazolvány, a legfurcsább, hogy hiánytalan megvolt minden, álltam csak értetlenül, micsoda tolvaj volna az ilyen?, semmi nem kellett neki. Semmi, gondoltam magamban.

Otthon vizes szivaccsal töröltem végig a fekete bőrt, semmi, mondtam ki a fürdőszobatükörnek hangosan.

Csak hogy másnap, amikor arra ébredtem, hogy nem csörög az óra, átsütött a függönyön a nap, és ahogy a polcra néztem, fél nyolc!, hiszen máskor ilyentájt már úton vagyok!, hát az az óra csak vidáman ketyegett, mintha igazán nem is lett volna semmi dolga, igen, mintha nem húznám fel minden este, a rugót és a csörgőt is, hét előtt öt percre, éppen, ahogy most is áll a mutató, azt el nem mozdítottam évek óta már, felhajtani a takarót, kisimítani a párnát, átkapcsolni a csörgő gombját, és aztán a feszülésig tekerni a rugókat, kislámpa fel, a nagylámpa le, így készülök én az alváshoz mindig, és ebben nem is tévedhetek, hiszen közben nem gondolodom, nem, az későbbre marad, a kislámpa melletti bóbiskolásra, s főként a villanyoltás utáni sötétre, a hirtelen támadó éberségre,

most pedig már fél nyolc, és én mozdulni sem tudtam, mintha nem is ez a reggel, de valahogy folytatódva még a tegnapi nap, a táska elhagyása és a hazajövetel, s persze az este, az elalvás előtti szokott rémület, hogy egyszer, legalább egyszer ne halljak és ne lássak, és ne is gondoljak semmit, de közben legyenek, és tudjam is, hogy vagyok, miközben éreztem, egyre éberebb vagyok, a szívemre szorítottam a tenyerem, és figyeltem magam, a ketyegés, a ketyegés.

És akkor már elmúlt fél nyolc is, én pedig csak feküdtem tehetetlenül, bámultam, hogyan távolodik tőlem ez a nap, s vele a buzozás, a hivatal, az ebéd, akárha egy vonat tűnne el az alagútban, s én maradnék csak a peronon, nem is figyelve már, mennyire húzza valami súly a karom, és igen, hallottam is, hogyan kattog és csattog körülöttem minden, mert lábdobogások, vízcsobogások, ajtócsapkodások és kiáltozások szűrődtek át a falakon, és én megint nem tehettem mást, mint arra gondoltam, hogyan tudjam elviselni, mennyi ember van e falak mögött, felkelnek és mosakodnak, vizelnek és öblítenek, esznek és beszélnek, csapkodnak és dobognak, és nekem mindezt hallgatnom kell, nekem muszáj tudnom, hogy ők ott vannak alattam és fölöttem, körülöttem élnek, mert nem csukhatom be a szememet és nem zárkózhatom el a hangok elől, nem, bárhogy szeretném is. S miközben éreztem, miként hull, egyre hull belém az undor és a gyűlölet, lassan nőni kezdett bennem a félelem is, igen, mert akárha valami szuszogást, valakinek a lélegzetét hallanám, de nem ám a falakon túlról, hanem nagyon is közről, igen, szinte bizonyossággal éreztem, hogy míg én tehetetlenül heverek, addig valaki van még a lakásomban, kint áll a folyosón, vagy a fürdőszobában, nem mozdul, mert engem figyel, titokban les rám, csakhogy a lélegzete, a szuszogása elárulja,

ott van!, biztos, hogy ott van!, izzadt meg a tenyerem,

s akkor már nem csak az undor és a gyűlölet hánykolódott bennem, de mindinkább a félelem is, hiszen tudtam, ha ez az idegen ide már bejutott, mostantól azt tesz velem, amit ő akar. Lassan, egészen lassan ültem fel hát, félrehajtottam a takarót, és mezítláb az ablakhoz léptem, lássuk!, rántottam félre a függönyt, hát ömöljön be most már igazán a fény. De ahogy körbefogott a napsütés, hát azt is észre kellett vennem, milyen kék a levegő a felhőfoslányok kö-

zött, és láttam, színes gombocskák, milyen ráérősen sétálnak odalént az emberek, és hallottam az autók dübörgését, mert a kereszteződésnél a türelmetlen sofőrök mint mindig, most is a gázpedálon hintáztatták a lábukat, hiszen alig várhatták már, hogy a lámpa zöldre váltson,

csak képzelődés!, fújtam egy nagyot, mert kint ugyan nem mozdult egy levél sem a fákon, de bennem mégis valami langyos szél söpört át, és akkor már nem is tétováztam tovább, a bejárati ajtóhoz szaladtam, hát persze, nyugodtam meg teljesen, ép és mozdulatlan maradt a lánc, ugyan, mi más lehetne, s ott fityegett belülről a kulcs is, képzelődés, pöcköltem meg a körmömmel a kis fémkarikát, igen, vagy talán csak most ért véget az éjszaka, a fő, hogy végetért, s íme, előttem a nap.

És miközben sorra magamra vettem a ruháimat, hát kitaláltam azt is, hogy jó, legyen így, akkor már legyen elveszve egészen, nemcsak nem megyek be, de még egy telefont se, találgassák csak, mi történhetett velem; a délelőtt és a délután is, s ettől hangosan fel is nevettem, azt csinállok, amit akarok, azt, löktem a fogas alá a táskát, indulás, irány a bolt, kenyér, felvágott, egész napra ami kell.

És még a lépcsőházban is ennek örültem, lengedezett a kezemen a fehér nejlonszatyor, amikor Póth, a házmester kiáltott rám, Póth, aki a padlásfeljárónál lakik, abban a szükséglakásban, ami valamikor mosókonyha volt: jó napot!, jó napot!, hiszen meg is esküdtem volna, hogy maga már ma reggel egyszer elment, mondta, és a korláton áthajolva fölülről nézett le rám,

na, akkor jócskán tévedett, feleltem, mert nem mentem el, sőt most is itt vagyok,

az nem lehet, hajolt még előrébb, hiszen láttam, sőt még köszöntem is, maga meg visszaintett, csak éppen nem válaszolt.

Részeg, gondoltam magamban, részeg ez már megint, de hangosan csak ennyit mondtam: tegnap volt az, Póth úr, ingattam meg a fejem, tegnap, vagy tegnapelőtt, persze nem csodálom, ha téved, higgye el, magam sem tudom már néha, összefolynak a napok.

És amikor kiléptem a dohos lépcsőházból, újra körbefogott a fény, és a meleg, mintha langyos vízbe csobbantam volna, és ép-

pen úgy is lépkedtem a bolt felé, lassan, mint aki combig érő vízben halad előre, és a kezeimen, a kinyújtott ujjaimon csillogtak a cseppek, és éreztem, milyen jó, hogy ez a meleg levegő átáztatja a ruhámat, milyen jó, hogy a fák árnyéka olyan, mintha hűvös gödrök nyílnának a sötétbarna törzsek körül, mert nemcsak láttam a napsütést és nemcsak éreztem a meleget, de szagoltam is, szagoltam az árnyékok nedveit és az aszfalt porszagát, a levelek keserűs felhőit és a bőröm izzadságát, és ezek az illatok engem is megrészegítettek, hogy szédüljek és magamban beszéljek, mint a lépcsőházban sepregető Póth, aki már összekeveri a napokat is, mert az éjszakai álomból folytonosan egy másik álomba zuhan, s már maga sem tudja követni önnönmagát.

És amikor befordultam a sarkon, rögtön láttam, hogy a bolt előtt valami baleset történhetett, mert emberek álltak a kirakat előtt, és kiabálás hallatszott, és a bejáratnál egy mentőautó várakozott, hogy elvigye a sebesültet, és láttam mindezt, de mégsem torpantam meg, mert azt is tudtam, hogy ebben a napsütésben, ebben a langymelegben rajtam nem foghat semmi szörnyűség, bátran mentem hát közelebb, bátran és közönyösen, és hallgattam a hangokat, hallgattam, hogy két nő visítozik, aztán beleszólt egy férfihang, de rögtön el is hallgatott, és közelebb értem, egészen a bejáratig, és akkor már láttam is, mi történt, láttam, hogy a pénztárgép előtt áll a kosarával Müller bácsi, és behúzott nyakkal hallgatja a felesége kiabálását, mert Müller néni, aki soha nem szokott a boltba járni, nem tűrhette tovább, hogy a bevásárlások olyan hosszú órákig tartanak, nem tűrhette, hogy Müller bácsi nap mint nap órákig beszélget az egyik eladóval, a nyugdíjas Magdikával, aki közben a húspulthoz támaszkodik, hogy pihenjen, és hogy ne legyen annyira feltűnő a sántasága, és hogy ezek a beszélgetések már odáig mentek, hogy Müller bácsi a zöld üveges asztali bort, amit titokban a hétvégére vásárolhatott, már itt a boltban bontotta fel, hogy egy kis műanyag pohárba töltve, csak egy kortynyival is megkínálja a Magdikát, ezért aztán Müller néni összegombolta a pongyoláját, papucsot húzott, és lecsoszogott a földszintre, hogy a pénztárgéphez szorítsa Magdikát,

két emelet és egy bevásárlás nem tarthat órákig!, kiabálta, az arcán izzadság fénylett, levegőért kapkodott, megmondtam, megmondtam, hogy bort pedig nem vehet!, és közben az egyre kisebbre töpörödő Müller bácsi karját rángatta,

hagyjon engem, hagyjon békén, nekem ő csak egy vevő!, sipította hangosan Magdika, és igyekezett kibújni a szorításból,

ismerem az ilyen csakokat!, kiabált tovább Müller néni, de valahogy így: iszmejem asz ilyen cakokat!, mert a sietségben elfelejtette berakni a műfogsorát,

elcábítja a féljemet!, dugta közel az arcát Magdikához, aszt alkalja, elcábítani, miközben szorosan összemarkolta Müller bácsi hátán az inget, meg ne tudjam mégedcer, hod itt etepetélnek, mejt nem állok máj jót magamért, indult kifelé, és a rémülten összekucorodó Müller bácsit is magával vonszolta,

nem igaz, akkor sem igaz!, kiabálta utána Magdika, aki végre az ép lábára is ráállhatott, nem igaz!, kiabálta, s elfehéredett, vékony ujjával a pénztárgépbe kapaszkodott.

És miközben hallgattam ezt a kiabálást, és láttam ezt a három öreg embert, a Müller bácsit, aki a fonott kosarát a karjára fűzve büntudatosan lohol a felesége előtt, a Müller nénit, aki még a lépcsőházban is folytatta a szörnyűségek ígéretését, és Magdikát, aki-nek soványka, ráncosra töpörödött arcát elsápasztotta a szégyen és a rémület, miközben a hűtőpulton még most is ott a kis műanyag pohár, a kitöltött borral, hát láttam már azt is, hogy szó sincsen itt semmiféle balesetről, csak éppen a mentőautó sofőrije, az ápoló és a mentőorvos is vásárolni tértek be a boltba, s most egymást segítve is alig-alig tarthatják vissza a testüket rángató röhögést, és fuldokolva kutatnak a konzervek között, hogy ne kelljen a bejárat felé nézniük, és hogy őket se lássa senki, és láttam azt, hogy a sok ember, aki megállt a boltban is és a bolt előtt, mindegyik úgy mosolyog és úgy nevet, mintha valami kedves hírt hallott volna, hát visszaléptem az ajtóból, vissza az utcára, mert nem akartam én már vásárolni, de még oda bemenni sem.

És ahogy elsétáltam a mentőautó mellett, hallottam, hogyan kezd kattogni a hátam mögött a pénztárgép, és megakadt a szemem a szemközti házfalon, Kövesdi Gábor lakatosmester záruk kulcsok lakatok, ez állt egy táblán virító piros betűkkel, és én rögtön tudtam, ez nem lehet véletlen, hiszen éppen ez kell nekem, hogyan is nem jöhettek rá korábban, egy lakatosmester, aki kicseréli az ajtómon a zárat, aki olyan kulcsot ad hozzá, amiben bízhatok, ami

csakis az enyém. Megnéztem hát a címet, és elindultam, hogy most már nem csak jól, de igazán hasznosan is töltssem el a délelőttömet, megkeressem a lakatosmestert, aki visszaadja a biztonságomat és visszaadja az elvesztett időmet is, csak hogy hiába próbáltam mind ezt beteljesíteni, hiába értem a megadott címre, hiába akartam benyitni, mert zárva találtam a pinceműhely kis vasajtáját, sőt, az üvegablakocska túloldalán egy felirat lógott: Rögtön jövök, ez állt rajta göcsörtös kézírással, s az üvegablakocska ragyogott a fényben, és én éreztem, hogy a ruhámból, mint a falevelekből, kesernyés illatfelhők szállnak fel a forróságban, álltam hát tanácstalanul, mozdulni sem tudtam, éppúgy, ahogy néhány órája még fel sem kelhettem a fektemből, álltam csak, és néztem az árnyékomat a vasajtón, a falon, amikor a fejem fölül megszólalt egy hang: Ha a lakatost keresi, odaát könnyen megtalálja!, és amikor felnéztem, láttam, hogy egy öreg néni üül az ablakban, a kezében valami kötés, de olyan apró, hogy alig is látszik, szinte eltűnik az ujjai között, és a néni az utca vége felé mutatott, Oda menjen, a piacra, a Rudinál megtalálja!, mondta, és legyintett is a szavaihoz, én pedig megköszöntem szépen, és elindultam, ahogyan tanácsolta, az utca végénél terpeszkedő piachoz, ott is a sarokra, a bódésor végéhez tapadó kis házikóhoz, aminek a homlokán piros-kék tábla hirdette, hogy Rudi bácsi étkezdéje, és a virágokat formázó alacsony ráccsal elkerített teraszon is pirosak és kékék voltak a székek, hogy senkinek le lehessen kétsége affelől, hogy Rudi bácsi a Vasas nevű futballcsapat elkötelezett szurkolója.

És amikor belestem a kocsmaján, láttam, hogy odabent a félhomályban munkásruhába, kék kezeslábasokba és vastag talpú, bunkós orrú fekete bakancsokba bújt emberek üldögélnek a kis, kerek asztaloknál, és előttük poharak és sörösüvegek csillognak, mint valami halovány fényű lámpák, és éreztem az áporodott cigarettabűzt és az égett zsír szagát, hát megálltam csak a kis teraszon és onnan szólaltam meg, hogy a Kövesdi lakatosmestert keresem, de mintha csak a csapospult oldalára ragasztott falinaptáraknak, a körrös-körül lógó zászlócskáknak és bekeretezett fényképeknek, újságkivágatoknak beszéltem volna, mert odabentről senki nem figyelt rám, senki nem hagyta abba a kiabálást és senki nem fordult felém, be kellett, hogy lépjek, be a füst, a bűz és a kiabálás örvényébe, hogy még egyszer mondjam, de most már hangosabban:

Kövesdi lakatost keresem, mire a pultnak támaszkodó férfi, aki a bádoglapnak feszítette hatalmas, körte alakú hasát, végre felém fordította a fejét, és miközben végigmért, végignézett tetőtől talpig, szó nélkül a sarokba mutatott, a sarokba, ahol az egyik munkásruhás egy tányér fölé hajolt, szinte belebűjt, úgy evett.

Jó napot, mondtam annak a tarkónak, jó napot, én Kövesdi lakatos mester urat keresem, egy zárról lenne szó, és közben figyeltem, a nyakszirtjén micsoda hurkákba gyűrődik a bőr, egy zárról, illetve egy kulcsról, ami elveszett, azazhogy megvan, csak egy ideig talán elveszett, s emiatt most azt gondolom, kicserélhetnék a zárat is,

és a férfi lassan leeresztette a kanálát, és rámnézett, résztelt máj, mondta, és én láttam, hogy milyen barna, szinte fekete a szeme, és hogy a szája körül vöröses karikát rajzolt a zsír, résztelt máj, ismételte el, én ezt szeretem a legjobban, nekem ünnep, ha ezt eszem, és kiírtam a műhelyre is, hogy mindjárt jövök, mondta, és közben a tányér széléhez koccintotta a kanál fejét,

igen, tudom, válaszoltam gyorsan, tudom, és nem is akarom én zavarni, csak reggel, tudja reggel az történt, ahogy felébredtem, hirtelen megéreztem, van még valaki a lakásban, mert a kulcsot, azt tegnap vesztettem el, illetve a táskát, és gondoltam, jobb, ha szólok mielőbb.

Ja, legyintett a lakatos a kanálával, vörössárga zsírcseppel röpítve a terítő kockáira, ja, hallottam én már ilyet, ha ráérnék, még el is mesélném, de láthatja, most éppen eszem,

egyen csak, egyen, én igazán nem akarom zavarni, bólogattam, és figyeltem, hogyan tördeli apró darabokra a tányérja mellett heverő kenyérszeletet, hogy a vörösesbarna szaftba szórja, mint valami kis, fehér sziklácskákat a felkavarodott tengerbe, a hatalmas, fényes hátú májdarabok közé, és figyeltem, hogyan igazít a kanálára egy ilyen hosszúkasra vágott májat és egy zsírral és szafttal átitatott kenyérbelet, de úgy, hogy szaft is jusson jócskán mindemellé, és az étellift, a kezében remegő alumíniumkanál hogyan szállítja mindezt a szájához, hogy ott aztán végképp összeolvadva és egybedarálva egyesülhessen a máj, a kenyérbél és a szaft, miközben a kanál minden egyes rezdülése vörösbarna cseppecskéket küld vissza

a terítő, a tányér felé, akárha valami végítéletet bejelentő alumíniumfelhő volna,

egyen, mondtam, egyen csak, zavarni én a világért sem akarom.

Mondom, volt már ilyen, nyelte le a falatot a lakatosmester, persze én is csak hallomásból tudom, hogy megtörtént, valaki, egy férfi elhagyta a kulcsát, és az iratait, és ugyan megtalálta, de még nem is sejtette, micsoda furcsa dolgok kezdődnek, mert eleinte csak azt vette észre, miért is nem köszönnek az ismerősei reggelente, és miért nem üdvözlik, amikor hazaér, aztán már a lakásban is különös események zúdultak rá, vándorolni, eltűnni és felbukkanni kezdtek a tárgyak, rendes szokásukká vált, hogy máshol tanyáztak, mint ahol a ház gazdája hagyta őket, és ez a férfi rájött, hogy most már egyáltalán nem érti, mi is történik vele, csak azt tudja, hogy ezek a tárgyak erősebbek nála, és gondolkodni kezdett, bezárkózott, és sehova nem ment, addig, hogy kiderítse a titkok okát, és éppen így, a csukott ajtó mögött, a behúzott függönyök adta sötétben találta meg a megoldást, csakhogy addigra már késő volt,

mesélte a lakatosmester, és megintcsak kenyérdarabkákat törögetett, megintcsak beleszórta őket a máj szaftjába, hogy onnan kanalazhassa ki, és ahogy beszélt, hát közben folyamatosan rágott is, és a nyelvével apró májgolyócskákat lövöldözött szerteszét, és az állán, a szája körül a vörösös zsírkarika úgy fénylett, mint valami győzelmes ágyúcső izzásig hevült torkolata,

jól van, üljön le, ha már itt van, nézett rám, üljön le, megeszem ezt a májat, aztán majd meglátjuk, hogy mit tehetünk,

és én kihúztam az asztal mellől az egyik cirádás hátú széket, hogy most már ülve várjam ki az ebédidőt, és leültem a lakatosmesterrel szemben, de rögtön el is fordultam, mert láttam, hogy miközben rág, a szája akkor is nyitva marad, és láttam, hogy ennek a lakatosmesternek éppen olyan sárgabarnák a fogai, mint a középük ragadó májmorzsácskák, mint a szafttal átitatott kenyérfoszlányok,

elfordultam hát, és az ablak melletti asztalnál üldögélő férfiakat bámultam,

előbb csak feléjük néztem, de aztán már nem is tudtam nem figyelni őket, mert nemcsak láttam az arcukat, de hallottam is, amit egymással beszéltek,

mert ezek a férfiak is ettek és ittak, de közben folyamatosan dolgoztak is, igen, egy lila színű rádiótelefont adogattak kézről-kézre, és akinél éppen volt, az gyorsan, pattogós hangon, sürgetően beszélt, míg a többiek láthatóan alig várták, hogy ők is kézbe-kaphassák, és elmondhassák az üzenetüket,

és láttam, hogy négyen vannak, de közülük bizonyosan az éppen velem szemben ülő férfi a legfontosabb, hozzá fordulnak a többiek minden telefonbeszélgetés után, az ő bólintását, helyeslését és intését várták, és nem kellett fülelnem, mert ezek a férfiak kiabáltak a telefonba és olyan hangosan beszéltek egymással is, mintha nem bíznanak a láthatatlan hullámokban, hogy elér a szomszédjukhoz a szavuk, nekem van egy zuglói másfélszobás komfortosom, kiabálta az egyik, kell-e valakinek, jól van, add ide nekem, felelt rögtön a mellette ülő, újjalota, háromszobás, lakótelepi, szólt közbe a harmadik, csak tartsd meg, böffentett a főnök, és a többiek nevettek, Robi, Robi, kiabálta már a lila telefonba a zuglói lakásos, van nekem valamid, ne szórakozz, tette rögtön hozzá, szóljál nekik, hogy még ma kimegyek,

és én csak bámultam azt a főnököt, aki éppen velem szemben ült, hátradőlt a széken és megmutatta, hogy elöl hiányoznak a fogai, mert egy fogpiszkálóval kutatott a szájában, bámultam, mert nem győztem betelni a látványával, ősz volt a haja, egészen rövidre, tűskésre nyírva, és a teste szinte szétfolyt a széken, lukacsos atlétatrikót húzott csak magára, és a mellén a lyukakon átütöttek a szűrőkés szőrcsimbók, vaskos kezét az asztalra fektette és én láttam, annyira izzad, hogy a verejtékcseppek a hónaljától egyenesen az asztalterítőtől szánkáznak, és apró patakok folydogálnak az arcán is, de nem törli le, és a szeme alatt olyanok a táskák, mintha az a szemcsés, fekete pontocskákkal telehintett bőr már-már összenőne a képes szemhéjakkal, és amikor az asztal alá lestem, láttam azt is, hogy az a férfi egy térdig érő, csikos rövidnadrágot visel, és a lábán csak egy kékpántos standpapucs van, hogy látszanak a lábkörmei is, mint a korhadó fatörzsről leszáradó kéregdarabok,

van egy belvárosi szobakonyha, kiabálta akkor az egyik férfi,

add nekem, és kapsz érte egy másfélszobás óbudát, hajolt felé a másik, és láttam, hogy ők is úgy öltöztek fel, mintha éppen valami úszómedencéhez tartanának, rövidnadrág és edzőcipő, selyem-fényű tréningruha,

egy plusz kétfélszoba, vett elő egy gyűrött papírt a harmadik, és a sörtésre nyírt, kövér atlétatrikós elé tolta,

figyel maga?, figyel egyáltalán?, rázta meg a karomat a lakatos-mester, ne oda bámuljon, hanem engem hallgasson,

persze, hogyan figyeltem volna, válaszoltam, mintha tényleg hallottam volna, vajon mit is mesélt,

na és akkor, folytatta a lakatos, addigra már tudta, hogy nem egyszerűen elveszítette a kulcsát, de azt meg is találta valaki, megtalálta, és miközben ő mit sem sejtett, az a másik ki-be járkált a lakásába, addig, hogy már szinte élni is kezdte az ő életét, és a szomszédok csodálkoztak, hogyan lehet, hogy annyiszor látják, hiszen még csak az imént indult el, hogyan lehet, hogy most jön haza, hiszen még csak az imént érkezett meg, és az a férfi megértette, hogy már nem egyedül él, mert valaki úgy követi nyomon őt, hogy közben lemásolja a cselekedeteit, eltulajdonítja a szokásait, és kilesi a gondolatait, és figyelni kezdte ezt a titokzatos behatolót, de figyelni kezdte önnönmagát is, mert nem sejtette, hogy ezzel teljesíti be a végzetét, ugyanis éppen e figyelemmel lépte át azt a falat, ami az öntudatlan, magabiztos létezés, és az elveszettség, a semmibe zuhanás között húzódva mindaddig védte, figyelte önnönmagát, és figyelte a betolakodót, és ezért aztán ő is lassan átalakult, semmit nem csinálhatott már úgy, mint annakelőtte, kicserélődött, de nem is vehette észre, másik ember lett, anélkül, hogy tudott volna róla, érti, érti ezt maga?, hadarta a lakatosmester, és miközben beszélt, egyre izgatottabb lett és már szinte kiabált, de persze az evést sem hagyta abba, ezért aztán minden egyes szavával újabb és újabb kenyérdarabkákkal és nyállal kevert, szafttól csillogó májgolyóbisokat lődözött felém, de hiába beszélt, hiába emelte mind feljebb a hangját, mert a szomszéd asztalnál ülök még nála is hangosabbak voltak,

kend a hajadra azt a komfortnélkülit, ordította a lila telefonba a tüskés hajú, kend a hajadra!, és mintha a kardját lökné vissza a hüvelyébe, úgy csattintotta be a telefon peckesen meredező antennáját,

hülyének néz ez engem?, kérdezte a többiektől, de azok meg sem kísérelték, hogy választ adjanak,

és amikor ez az ember megértette, hogy nem és nem tud lenni már a régi önmaga, akkor azt is felismerte, csak egyet tehet, most már igazán kicseréli az életét a titokzatos ismeretlennel, folytatta a lakatosmester, és közben, mert elfogytak már a májak, hát a maradék szaftot kezdte kitörölgetni a tányérból, csak persze nem tudhatta, mettől meddig tartana az ő élete, és honnan kezdődne a másiké, és miközben ezen gondolkodott, hát egyre jobban belegabalyodott a kérdésekbe, úgy járt, mint az a hosszú szakállú ember, aki húsz évig növesztette az arcán a szőrt, naponta fésülgette és hétvégen illatos samponnal mosta, míg aztán egyszer, hogy az iskolakerítésnél sétált, egy kisgyerek megkérdezte tőle, a bácsi éjszaka, ha alszik, a takaró alatt, vagy a takaró fölött tartja ezt a szép hosszú szakállt, és este, amikor ez a hosszú szőrű ember lefeküdt, eszébe jutottak a kisgyerek szavai, és a szakállát a paplan fölé simította, de sehogysem tudott elaludni, behúzta hát azt a szakállt a paplan alá, és a mellére simította, csak hogy így sem tudott megnyugodni, mert folytonosan arra gondolt, vajon hogyan is csinálta azelőtt, amikor még nem akarta eldönteni, hogy kívül, vagy belül aludjon az az álláról lefolyó hosszú szőr, és attól az éjszakától fogva már soha nem pihenhetett, mert egyre csak figyelni akarta önmagát, figyelni, de persze úgy, mintha közben öntudatlan és természetes maradna, s nem karikás szemmel próbálná kilesni a saját teste titkait...

Ezeket mondta a lakatosmester, és miközben beszélt, a tányérja egyre fehérebb és egyre csillogóbb lett, mert a kis kenyérdarabkákkal az utolsó szafttöcsákat is lelkiismeretesen feltörölte, s a lucskos kenyereket a szájába hajigálta, hogy aztán onnan köpködjön kifelé, mintha ezek a májlével és zsírral átitatott galacsinok maguk a kenyérré vált szavak volnának,

igen, igen értem, szólaltam meg, kissé félrehajtva a fejem, csak tudja a zár, amit mondtam, a zár az ajtómon, szóval, hogy indulhatnánk-e végre, hogy megnézzék és kicseréljék,

látom, maga nem tanul semmit, magának hiába beszélek, csóválta meg a fejét a lakatos, jó, menjünk, bólintott végül, nézzük meg azt az ajtót.

És amikor kiléptünk már abból a homályból, a cigarettafüstből és a sörök keserű szagából, a fojtó zsírfelhőkből és az áporodott ételszagból, ki a fénybe, még akkor is hallottam, hogy odabent, az ablak melletti asztalnál milyen izgatottan kiabál valaki a lila telefonba, legalább két szoba, érted, legalább két szoba, ordította, miközben talán még az asztalt is csapkodhatta, mert mint valami üvegharangocskák, újra és újra összecsördültek a poharak, és én éreztem, hogy miként még az előbb a lakatosmester története, most úgy fog körül engem a fény, és miként az ő fenyegetése, olyan szurokfekete a fák alatt minden árnyék, és éreztem, hogy a ruhámból, mint a falevelekből, láthatatlan, keserű felhőcskék párállnak, miközben oda sem figyelve lépkedek egy ismeretlen ember oldalán, hogy megmutassam neki a lakásom ajtaját, azt a zárat, amitől szabadulni akarok,

és akkor már a műhelyhez értünk, várjon csak itt, szólt a lakatosmester, hozom a szerszámokat, és eltűnt a vasajtó mögött, én pedig megálltam a falnál,

ott volt, ugye, mosolygott le rám az ablakból a nénike, és tudtam, hogy a kötés a kezében éppen akkora, mint az imént, és arra gondoltam, ilyen lehetett már évekkel ezelőtt is,

igen, ott volt, köszönöm, feleltem, de akkor már nem őrá figyeltem,

mert láttam, hogy a bolt fölött, a második emeleten nyitva az ablak, és Müller bácsi hajol ki rajta, és a kezében ruhaszárító kötél lóg, hogy azzal ereszhesse le lassan és óvatosan a bevásárlókosarat Magdikához, a sánta eladóhoz, aki már ott várja lent, egy üveg borral a kezében, és úgy nézi azt a lassan ereszkedő kosarat, mintha egy fogságba ejtett várkisasszony volna, aki hátraszegett fejjel a szabadulását hozó léghajó érkezését figyeli, és láttam, hogy úgy fekteti a kosárba azt az üveg bort, mintha valami állatkölyköt rakna vissza a vackára, óvatosan, nehogy megüsse magát, és amikor végzett, mosolyog és integet, és Müller bácsi is mosolyog, de persze visszainteni nem tud; hiszen a kezében a kötél, hát csak a fogai hiányát mutathatja le, hogy így fejezze ki az örömét, miközben Magdika még mindig úgy áll, mintha csak pihenne, mintha csak játszana, holott a megsüllyedt járdaszegély éppen akkora, hogy kipótolja a sánta lába rövidségét, elfeledteti vele a gyöngeségét,

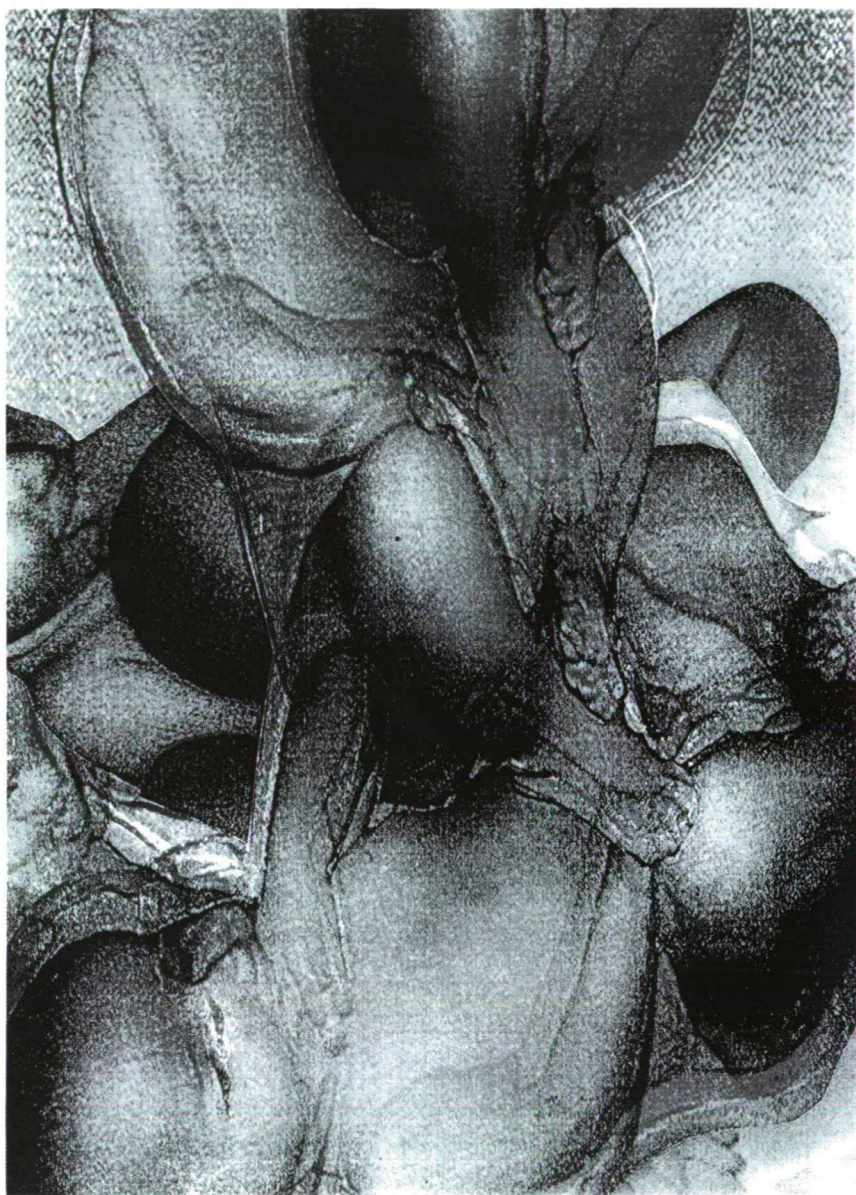
és ahogy figyeltem őket, már tudtam, mit kell tennem, hagyja csak, hagyja, Kövesdi úr, kiabáltam a vasajtó mögötti homályba, hagyja, nem kell az a zárcsere, meggondoltam magam,

és választ nem is várva elindultam hazafelé,

lépkedtem a napsütésben, a dohos lépcsőházig, ahol Póth, a házmester állt a szeméttároló mögött, na, jónapot!, hát itt van megint, kiáltotta, itt bólintottam, itt, amint látja, nem mondom, igen sok dolga van magának ma, ha állandóan csak ki-be jár, ordította, sok, dolgozom az sok, feleltem neki, mindenfélék, amiket csinálni kell, miközben észre sem veszi az ember, és már el is telt a nap.

Budapest

Kőrösi Zoltán

Sándor Edit munkája

Egy halottkém feljegyzései

— 22. a tanulóévek gyötrelmeiből (II.)

szúette postillák között
nehezülsz el, s iszapos
szemhéjakkal ébredsz. a
pergamenillat juttatja
eszedbe: kevély filoszt
(szigorú bekket), aki a
pelyhes redőkben is hártvány
és puha labdacsok rakterét
figyelte — s hozzád méltónak
nem mutatkozott. csak később,
ahogy a nyálkás aszfaltra
tapadt nyakörv előtt hódolóidtól
elhagyattál (nyomuk sem volt a
snájdig, pipogya lancelotoknak),
s ő ingét se bánva az árokig
vonszolta a dögöt, ott jöttél rá
(gyászos ábrázatát fürkészsze),
és azóta szereted, s ezért is
gyűlölt meg ő — hiába kívánt,
mintha preparátumok között
kotorászna: folyton a botrányos
szívárgó rongycsomót észlelte
csuklói közelében.

Pécs

Berta Péter

(A fenti szöveg egy gyakorlati útmutató része- munkanapló és kiegészítés Dr. Kerbó László: A halottkémlés és temetőrendészet c. könyvéhez.)

Szalamander

- (a) Egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás mocsár kellős közepén volt egy hatalmas, őshüllő tojás. A tojás fehér volt, mint a tej. A mocsár zöld a páfrányoktól, a kardéles sástól, a bambusznád levelétől és a kuruttyoló dézsaméretű békáktól, mik benne dagonyáztak. Sütött a nap, esett az eső, gőzölgött minden, amíg a szél el nem fújta a párát. A tojás száradt, szikkadt, felszínén hajszálrepedések támadtak, majd egy az öröknyári jégeső föltörte a száraz héját és — Uramfia — a nyíláson kidugta a fejét egy barna bronthosauruszocska. Hamar lerázta magáról a tojáshéjat, és nekiesett a környezetnek, hogy feltáplálja magát. Növényevő volt a szentem, és ahogy nőtt, növekedett, a fikuszlevelekkel és a pálmavirágokkal együtt benyelt minden apró kígyót és békát, ami azokon tanyázott.

Múltak a napok, hetek, hónapok és évek, s a bronthosaurusz egyre nagyobb, daliásabb lett. Kis ovális fejét magasan hordta, a fűzek koronája fölött, onnan nézett le az ichthozauruszra és a stegozaurszra, minden félelem és rettegés nélkül. Mert sárkány volt ő, a javából, és ha nem is rendelkezett metszőfogakkal, a bőre olyan vastag volt, mint a mamuthé, ami azonban még egy pár millió évvel odább volt az idők méhében.

Állatóriásunk a fejétől a farkáig 35 méter hosszú volt, a farkától a fejéig 38 yard, és ha kijött a mocsárból a legelőre, dőngött a föld a lába alatt. Élt egy-kétszáz évig, pározott, tojásokat rakott, és sok sok millió évig cselekedte ezt, utódról- utódra, amíg egy nap jött a kardfogú tigris, aki fára mászott, átharapta a torkát.

Ám mielőtt az ősgyík kihalt volna, brontho-unokája hátrahagyott, az ő-sás között, egy nagy lapos, vajsárga tojást. A tojás kiszáradt, héja fölrepedt és előbújt belőle egy őskrokodilfióka, mely idővel akkorára nőtt, mint egy zsebtengeralattjáró. A hasonlat találó, mert ez az ős-kroki úgy volt kételtű, hogy a tengervizet és az akkor formálódó folyók edesebb vizét egyformán szerette. Akkoriban hatalmas barnamedvék éltek a Budapesti pesti oldalán található meszkőbarlangban, melyek bőscaikkal lehetőleg csoportosan ittak a holdfénynél a nemrég medrébe sétáló Duna vizéből, mert tartottak a bocsrabló őskrokodilustól.

Telt múlt az idő, az őskrokodilus előregedett, már a hamut is mamuthnak mondtha, amikor utódai elhatározták, hogy elúsznak melegebb vidékekre. Az a pár, aki itt maradt, egyre kisebb és szelídebb lett, mint a galapagosi gőtéek vagy az iguánák. Egy nap aztán, egy kiszáradt morotva medrében kipattant burkából a kései utód, **a szalamander**.

- (b) Eulália Boris, Stefánkovicsék legfiatalabb lánya igen különös teremtnésnek lett volna mondható, ha a másság eltűrése, majd szeretése, végül kötelezővé tétele fölött nem kellett volna napi-rendre térniünk. Délelőttönként Eulália egy kőhidai csipkeverdében verte a csipkét, az éjszakai műszakban viszont hatáőr volt Boris, nagy davajgitárral, később pisztollyal, 1989 után pedig koronás-címeres bélyegzővel az oldalán.

A csipkeverdében éppen Don Carlos csipkegallérját gyártva Eulália azon álmodozott, hogy egy nap eljő érte egy osztrák nagytőkés vagy egy haza-improvizáló amerikai-magyar operarendező és asszonyává teszi őt. Az éjszakai műszakban, Boris-ként, pedig azon morfondírozott, hány, mennyi és milyen autós szendével feküdhetne egy nyoszolyára.

1989-ben, Eulália Boris egy csoportos buszkirándulással Rómába ment, hogy megnézze a Kolosszeumot, összespórolt pénzéből „Balli” topánkát és bőrdzsekit vásároljon kettős magamagának a Standla áruházban.

Pénzüik a turistáknak kevés volt, a buszban összehajtogatva aludtak, a szökőkutakban mosakodtak és másnapos pizzájukat meg zsíroskenyerüket a római Borghese parkban fo-

gyasztották el, egy antik szobor árnyékában, amit fehérre lúgoztak a galambok.

A parkban Eulália Boris talált egy érvényes belépőjegyet a Borghese képtárba. „Ott hűvösebb van”, gondolta, és belépett. Már az első teremben megragadta szemét, majd minden érzékét egy lepelbe félig burkolt fekvő alak, a hermafroditáé.

Az antik minta láttán most azon kezdett töprengeni, hogy az ő különbejáratú kettőssége valójában egység, hisz ő fiú is meg lány is, Eulália is meg Boris is, de nem Boris, s-sel, hanem Borisz, sz-szel, mint a Becker meg a Jeltzin. Valami azért mégsem stimmelt. Mert amíg Csipkerózsikaként boldogan verte a kőhidai csipkét az éjszakai műszakban, határőrszemként épenséggel kiverte őt a verejték. Sípjába akart fújni, és hiányzott a füttyölője!

Szabadságot vett ki Aulália Boris, hogy utánajárjon személyisége titkának. Egy sárvári analitikus a csigák életének tanulmányozását ajánlotta, egy kenesei pszichológus genetikai skizofréniára gyanakodott, egy pestbudai pszichiáter a bajok gyökerét Eulália Boris két állásának összeférhetetlenségében kereste. Nagy volt az önmagát meg nem lelő hajadon boldogtalansága, míg egy nap a csipkeverdében találkozott a soproni vadőrrel. Mivel ketten voltak, s tanú egy sem, este a határvonalban beszéltek meg randevút. A nappali vadőr éjjel brüsszeli csipkecsempész volt. Úgy egymásba szerettek, mint két kételtű **szalamander**.

- (c) Seamus O Cennebo varázsló volt a javából. A varázslást az Aranyszigetekeken tanulta a mágusiskolát fenntartó szerzetesektől, kik évekkel előtte loyolai Ignác seregében szolgáltak, oldalukon karddal, nyakukban kereszttel. Aztán, a harcos szent halála után ki-bejártak Galway városából a szigetre. Már-már a sziget sarkába értek, látván az ősi település romjait, mikor egy forgószél nekicsapta a vitorláshajót a vicsorgó szikláknak. A vészben vízbe fúlt a fele szerzetes, a többiek pedig elhatározták, hogy soha többé a szigetet el nem hagyják, életüket az Istennek és a mágiának szentelik.

Iniskurknek hívták a szigetet, ahol az apát felverte tanyáját, egy terméskövekből emelt házikóban. Misét vasárnapon-

ként az ősi barlangsrban tartottak, s ehhez misebor kellett. Bár minden más alapvető szükségletüket bőven szolgáltatta a sziget: vadrozból lehetett lisztet őrölni, vadmézet és bogyókat, gombát és éticsigát is szedtek, a sziklákról mogyorófa vesszővel és krisztustövissel halat fogtak; misebort Eirin-ról kellett hozatni. Seamus O Cennebo vitorlás sajkával szállította a misebort a nagy szigetről a kicsire és pénzt hiába is kért volna szolgálataiért — a szerzeteseknek a cinguluson függő olvasóikon kívül egyebük nem volt. Csak a varázserejük.

O Cennebo szombatonként egy ősi várrom ép pincéjében lelte a barátokat, amint azok imáik mormolása közben keverték a gőzölgő üstöt egy öles fakanállal. A főzet, megannyi herba, hernyó, pille, moha és válogatott tengeri-moszat egyvelege fogyasztóját erőssé, munkabíróvá tette; rendszeres fogyasztása előadta az öregséget, karbantartotta a test teljes csondrendszerét; szuvas fogú, tályogos szájú, reumás barát úgyszólván egy sem akadt a közösségben.

A szerzetesek, jöllehet sok más varázsfogásra megtanították már Seamust, a főzet receptjének titkát nem árulták el neki. A horszállító cselhez folyamodott. Kölcsönadta tarkatollú papagáját a főbarátnak (aki igen kedvelte a madarakat), majd egy hónap múlva érte ment. A főzet készítésekor az apát dirigálta a belevalókat és azok adagjait: Ennyi és ennyi cickafark, ennyi és ennyi kakukkfű, harminc szem vadbors, fél-lat tölgyfamoha, egy tucat káposztalepkéből gyurmalék, és így tovább. A katlan alatt égett a tűz, a papagáj betanult mindent, és Eirin szigetén már ő dirigálta O Cennebo-nak, miből mennyit. A főzet elkészült, Seamus O Cennebo forrón kortyolgatá, és arra gondolt, hogy mi lesz vele ha hosszú életű lesz a földön, túléli fiatal feleségét, a sötét középkort, matuzsálemi papagáját is, a rengeteg esőt és a cúgos barlangokat is. A lobogó tűzbe bámult, ahol csodálatosképpen megjelent egy barnán csillogó, örökéletű gyíkocska. A papagáj fölkiáltott: **szalamander!**

1. **A képírónő.** Locarno városában élt egy középkorú kedves özvegyasszony, aki miután eltemette férjét, a grafikus Szalay Márton, hogy az ecsetek, tégelyek, vásznak és keretek ne heverjenek parlagon, festésre adta szép fejét. Valamikor a festéshez — még a szobafestéshez is — tehetség kellett, de Szalay Margitka

idejében, századunk kilencvenes éveiben ez a követelmény már csak ballasztnak számított. Festett más is, boldog, boldogtalan, s a legnagyobb művészeknek azok bizonyultak, akik képeiket jó áron elsózták bankok, biztosítótársaságok és gazdagabb emberek házának falaira.

Margitka fantáziadús nő volt, s amit tehetségben elspórolt tőle a természet, ötletgazdagságban busásan visszafizette. Margitka matricákat ragasztott a vásznára: azokat festette át, minimum és tojásfestékekkel. „Leveles” korszakában a tavaszi fákról gyűjtött leveleket, ráragasztván a borostyán, a bükk és a tulipánfa leveleit egy vékony fatáblára, amit befestett kékre, zödre, sárgára, pirosra. Aztán leemelte a leveleket — a rajzos, fehér nyomok színes háttérrel sokakat megejtettek. Locarno nem nagy svájci városka és pár éven belül már minden tizedik embernek volt SzM képe — a fölvevőkör betelt.

A kerekded özvegy ekkor elhatározta, hogy könyvet ír, olyat, amilyen még nem volt, nem a madarak, vagy a cserebogár halhatatlanságáról, nem soproni kislánykoráról (édesapja egyetemestől disszidált onnan 1956-ban), és mégcsak nem is a festészetről, melyet egykori férje mellett, és azóta több oldalról, áttanulmányozott.

Nem, Szalayné, született Szalatnay Margit, kinek dédanyja Kaffka Margittal gyerekeskedett, eredeti ötlettel állt elő. Könyvét nagy rajzlapok két oldalára írta, száz ívet tett ki a kézirat. Másolat nélkül került ez Mander úr, a locarnoi nyomdász modernizált üzemébe - prés alá. Mander persze előzőleg, egy kitűnő software és egy IBM1 P.C. segítségével lemezre tette át a kéziratot, gothikus 11 pica betűtípust szelektált hozzá, majd egyetlen példányban papíron előkészítette a korrektúrát. Margit mohón állt neki a javításnak, piros ceruzával korrigált. Elkészült éppen a kézirat felével — éjszaka volt, lefeküdt — mikor tűz ütött ki a konyhában, ami hamarjában felemésztette a kefelevonat javítatlan második felét. Az elektromos viharok ritkák Locarnóban, az Alpok láncolata az elemek packázásaitól is rendjére menti északról az embert. Az éjjeli ritka vihar azonban leszakította a villamos-huzalokat és nagy kavarodás, sok kár támadt másutt is a városban. Margit asszony nem sejthette, hogy

megsérült az a műhely is, ahol kéziratát, annak betáplált és viaszlemezre rögzített változatát őrizték: **a szála Mander.**

2. Mander úr, a nyomdász óvatos és alapos ember volt. Egykori keletnémet, ki éppen átvergődött a falon, 1966-ban, és éppen átcsúszott a rigorózus svájci állampolgártörvények sűrű szitájának apró lyukain, 1986-ban. A hatvanas évek közepén virágkertészeket kerestek Locarnóban, Mander úr, aki eredetileg nyomdász volt Lipcsében, rögvest jelentkezett. Elvégre, otthon, neki is volt egy kis konyhakertje, gyermektelen felesége, Elvira pedig bazsarózsákat nevelt az aprócska előkertben. Mander úr nagy önbizalommal látott neki segédkertészi feladatainak a város alkalmazottjaként. Néhány évvel később segédkertész, majd idővel főkertész lett. Ekkor vette bérbe Berbiller úr megüresedett csónakházát a Lago Maggiore partján, hol berendezte szíve vágyát, a Mander nyomdát. Étlap, esküvői meghívók nyomtatásával, selyemre nyomott névjegyekkel kezdte, lóversenyprogramokkal és a helybeli újság, a Locarno Harsona hetinyomásával folytatta. Kezdetben régi típusú linotype-Fischer szedő- és nyomdagépe volt, aztán áttért a komputer szedésre. A vihar készületlenül érte, mint mindenkit. A betáplált anyag összekeveredett a komputer kis agyában, a viaszlemez lesoportosította az ablakot rámostól kivágó szél, s a menedéket kereső, szemét két kezével eltakaró Mander úr futtában agyontaposta a viaszlemezre. A kézirat nyomdai változata megsemmisült tehát.

Csatatérnek látszott a szála mander.

Mit tartalmazott a könyv? A megsemmisült második felére alig emlékezett Mander úr, mert felesége etette be a szöveget a gépbe, a derék asszony viszont automatikusan dolgozott, csak a pontokra, vesszőkre, a szavak helyesírására, nem a mondatok értelmére ügyelt. A kéziratnak volt azonban egy lektora, aki szövegszerkesztőhöz illő alaposággal átjavította az akkor még ép gépi szöveget, s töprengett, milyen címet adjon a megjelenő kötetnek, amit a (kép)író, Szalayné, született Szalatnay Margit, szántszándékosan cím nélkül hagyott (habár illusztrált!). Az ötletdús asszony egyszerűen **A REGÉNY**-nek nevezte könyvét, olyan nemes stíllel, hogy Proust, Joyce és Alfred Zinger megirigyelhette volna tőle azt. Ám, már a programozáshoz is kellett a cím. Mander úr a „kételtű” szót

választotta, a lektor, akinek a Palazzo Congresso-val szemben volt antikvár könyvkereskedése, hosszú tételődés után a Közép-európai tavak egyik lakójáról nevezte el a könyvet. Rekonstruálni a regény elveszett második felét nem tudta Margit asszony, sem nem akarta. Összeültek hármasan, hogy immáron a nevet nyert félregény sorsa mi legyen. Az asszony kigondolta, a nyomdász kinyomtatta, a könyvkereskedő pedig az ablakaiba tette a pályázatot, melyen nagy arany betűkkel ez állt: **SZALAMANDER**.

3. A könyvkereskedésben további felvilágosítással szolgálunk az 5000 frankos díjra vonatkozóan.

Jöttek, kilincseltek, kérdezősködtek az érdeklődők. A kijavított félkorrektúra szövegét egy nagy album celofán védőlapjai között konzultálták. „Meghirdettük: egy fél regény (egy ketébe vágott, félbetört románc, *egy élet várja párja éltét*) befejezésére hirdettük a pályázatot. Az első 20 pályázó közül a döntőbe 3 kísérlet került, melyeknek összevont változatát, az 500 szavas summát prezentációnk: (a), (b), (c) fejezeteiben közöltük. (Lásd alább:) További pályázatokat várunk a *szerkesztőség címén*.” Ámde: az első húsz pályázó közül az egyik kilopta és megsemmisítette a **Szalamander** maradék szövegét, csupán nyolc illusztrációt hagyott az albumban. Ezek: I. egy tarajos götte egy főlíáns tetején ül; II. kőszikla tetején rángatózik egy lerágott gyíkfarak; III. lapos csónakban lámpás vadász foszforeszkáló krokodilszemek közé lő; IV. csíkbogarak és csíborok ebihalakra vadásznak; V. a sárkánygyík maga alá gyűri Szent György lovagot, lovastól; VI. hatalmas öreg csigaházban lakik egy ifjú hölgy, bricseszen, stukkerral az oldalán. A ház kiírása **SALA MANDER**; VII. végeláthatalan kígyózó sorban egy és ugyanazon arcú leányká(t)kat látunk — mintha Marilyn Monroe kislánykorát örökölte volna még; VIII. egy házat látunk, keresztmetszetben: legfelül írják, legalul nyomják, középen árulják a **SZALAMANDER** című könyvet.

Margitságosság: „Kéziratomban kétrészből megsemmisülését a kiírt pályázat eredményeképpen kivédhetném, ám ez mit sem nyomna a latban, sub specie aeternitatis. A legnagyobb dobás nem az (lenne) hogy a pályázat nyertesét megbízzuk a könyv

reprodukálásával, hanem az, hogy a könyvkereskedőt megbízzuk a nemlétező könyv eladásával.”

Nyomov, a nyomdász: „Margit asszony új ötlete korszakalkotó. Máris nyomom az üres könyvet a nyolc íven, ívenként egy-egy illusztrációval, merített papíron/papírra. Hány példányt nyomok? Ezret. Bibliofil olvasóknak, íróknak számozottakat. Minden vevő a maga szalamander könyvét írhatja. Bingo.”

Mit keres ma egy kedő? Kérkedő: „Itt ülök, malmozok, s már eladtam minden könyvet.” Üzérkedő: „Az üres köteteket (az első százat) a címdalon aláírtam, a képeket külön-külön. Kétszeres áron keltek csak el.” Verekedő: „Az egyes számú kötetért közelharcot folytatott két amazon.” Perlekedő: „Benvenuto Cellini egyik leszármazottja, Benita Cellini asszony beperelt bennünket: az illusztrációnak használt szalamandert eredetileg nagy őse, Benvenuto, egy arany sőtartóra tervezte. 10%-ot kért ezután minden eladott kötet után. Fityiszt kapott.” Tüzérkedő: „A papír gyúlékony. Egy kötet a kandallóban végezte. A címlapon, a borítón ott táncolt, lángolt két rubinszemű szalamander.”

Maynooth
Maynooth

Sámat Obedbak
Fordította: Kabdebó Tamás

Sándor Légi munkája

Lángban álló szigettenger

— Feltárás —

Nádas Péternek

...Vágyak martalékai vagyunk. Örvényében a végsőkig
hevülnek vérköreink. Ismeretlen partok előtt állunk,
szirtekkel és szirénekkal szegélyezett vizeken. Előttünk
egy lángban álló szigettenger ontja fényeit...

(Jelentéstöredék)

Érzékeink kiszélesedésének és kihunyásának váltakozása színezi
vándorlásunkat. Hullámozásának hatására hűvösjózanságú harcosaink
egy szemvillanás alatt is képesek felforrósodni, akár a fehérizzásig.

Vágytengerbe vagyunk vetve. Hullámai meg-megújuló ostrom
alatt tartják érzékeinket. Éberségünket pengeéles, húsbaható élmé-
nyek edzik. (Tehetünk persze úgy is, mintha nem is vetülne elénk
olykor egy-egy sebnél is nyitottabb test. A villanásnyi szédületbe
borító tökéletes hús és vér. Nyomában pedig a diszkrét létet áthi-
dalni törekvő zuhanásvágy.)

Vágyaink vadona végtelenbe vész. És magunkfajta, lassú lán-
gon égő lények varázsa élteti. E vadon telítve van eleven tűzbe bo-
rult testekkel, és e lelkes testek, mint afféle szeszélyesen kerengő
bolygó- és naprendszerek, ellenállhatatlanul tudnak vonzani, vagy
éppen taszítani, más testeket.

A vadon fokozatosan tárja fel tüneményes tájait: különféle tér-
ségeit, melyek nem feltétlenül testi természetűek. A vonzódás és
tartózkodás keresztüzében, mindenféle kínok és különbnél kü-
lönb kellemeik tömkelegén finomulunk ki. (Eközben elég nagy
a hajlandóságunk arra, hogy az egymás közt megnyíló mélysé-
gekbe vesszünk. Jóllehet éppen eléggé tudjuk, hogy ezirányú elra-

gadtatásaink eredője a testfelületeknél mélyebben rejlik, sőt még a testeknél is mélyebben.)

Eleven délszakokkal és északokkal telített tér. Delejes sűrűjében gyakran kapnak lángra a lelkek, és a fellángolás nyomán rengéshullámok járják át a testeket. Megvillannak metszően éles szemek, mélyzöld íriszek. Elveszejtének rebbenő tekintetek.

A vonzások és viszontvonzások rezgéstartománya meglehetősen tágas és megannyi üzenettel telített. Sugárzásának kiszámíthatatlannul bekövetkező sűrűsödése egyszerre kéj- és vészterhes is. Van benne valami ellenállhatatlan, aminek mégiscsak ellent kell állni. (Miközben azt is tudjuk, hogy fellángolásai többnyire az elfojtásokkal egyenes arányban növekednek. A lefojtott tűz felcsapó csóvája pedig test és lélek még kiterjedtebb térségeit perzselheti fel. Az ilyen excesszusok aztán elképesztő tévelygésekre vezethetnek.) A vadonban való eligazodáshoz az áthagyományozott tudás éppoly nélkülözhetetlen mint az elemi tapasztalat. A testek közti tájékozódás tudott és tudattalan területekre tagolt teóriái különfélék. Tudományos, és kevésbé tudományos tanaik tekintélyén már nem egyszer esett csorba, ezért kissé kétkedően közelítünk kijelentéseikhez. (Ami azért nem akadályoz meg abban, hogy elkerüljük az épen következő szakadékot.)

A haj ősvadonától délre két szemöldöksziget. A pillák fedezékében rések: sötéten izzó tengerszemek. Az arc függőnye félrevonva; miénk márványa és bársonya. Akár egy bíbor kagylótest, oly omlós a kibuggyanó ajkak húsos hasitéka. A szédítő szemek sortűz alatt tartják észlelőberendezéseinket.

A gyönyörök örvényének olykor már leheletnyi fodrozódása is megszedíti a vadon vándorait. Akik szívesen merülnek bele egy-egy hirtelen támadó szédület rohamosan mélyülő és egyre sűrűsödő sötétjébe. Fejest ugranak a feltáruló fekete lyukba — néhány percre, avagy az örökkévalóság idejére. A leküzdhetetlen vágytól vezérelve, az élet szakadásokon átnyúló láncolatát megteremtve, netán félelmétől eltelve vagy örömetől reszketve.

Az egyidejűleg elszigetelődő és összetorlódó életben erős indítatásokat érzünk a kézzelfogható kötődések létesítésére. Nem ke-

vesen vannak, akik úgy vélik: kénytelenek saját életük pontifex maximuszává válni, és szinte minden reményüket a Nagy Hídverésbe fektetni.

...megmutatkozhat egy mosolyban. Lehet a fej felvetése, egy félbemaradt kézmozdulat. A lépcsőn lefele mentében éppúgy feltáruulhat, mint tükör előtt vagy egy ablak keretében. Elnézhet a messzeségbe, magábateledkezheth, vagy akár másba...

A hímes érzéseinket kihívó és ámulatunkat kivívó nőiséget nem lehet lokalizálni, mert mennél jobban megközelítjük, annál inkább elveszünk benne. Hiszen az maga a megtestesült bőség: túláradás, odaadás, ajándékozás és táplálás. Továbbá tömérdék édes ellentmondás. (Határtalan körülhatárolás; egyidejű összesűrűsödés és szétrobbanás...)

Liliomok a tövisék közt. Eleven, vadon virágzó ékszereként járnak-kelnek közöttünk. Hol mindenféle anyagba költött foglatatban, hol pedig enélkül.

Lényük emblémája a kéz. Az ujjak ívében testük vonalai éppúgy bennerejlenek, mint a jellemük. Akár a formás feszesség vagy az átható lágyág, akár a lemondó magaelhagyás, szétfolyó alakatlanság.

Alatta nem volt semmi.

Kezében a *Lét és semmi*

Rajta némi Simeoni.

(konkrét hirdetésköltészet, későújkor)

Más testek társaságának és tagadhatatlan vonzásának kitéve számos eshetőség nyílik előttünk. És esendő voltunkból következően elég sok minden meg is esik velünk. Akár az is, hogy nem történik semmi, miközben mégis több történik, mintha minden megtörtént volna. Ilyenkor érezhető át igazán, hogy mintegy meredély mellett él egymás közelében a két nem. (Érdemes e szakadékok szélein olykor elmerengeni: szétnézni az intenzitás fokozhatatlanul éles fényében. Felmérni a felvert vizek finom fodrozódását. És más irányt venni, mielőtt még az örvény visszanéz.)

A nomád lélek lehetőségei a széleken tárulnak fel: az eltévedések és a visszatalálások közti keskeny mezsgyéken. Az ilyen ex-

cesszusok során módunkban áll magunkat mintegy kívülről meg-
szemlélni: más létező lehetőségek tükrében. És a másikba menekü-
lés helyett a magunk megfékezését választani. Hisz tudjuk, hogy
elég sok mindenre képesek vagyunk.

Folyamatos kiképzésben veszünk részt. Töbözünk a különfé-
leképpen közvetített, tolakvóan szemünkbe szökő húsvér-helyette-
sítőkből.

A vállak védtelenek, a combok csaknem tövig vannak csupa-
szítva. Lágy gépezetünk lassan tűzbe, a környezet ködbe borul.
Érzékeink vetődésre kész vadállatok: mohó sas a szem, szom-
júhozó hal a száj...

A testek tájainak és oromzatainak váltakozó elrejtése és felvillanása
állandó hullámzást visz a vágyvilágba. Olykor mint a halaknak
szánt horgokon a villantó, úgy vetül elénk a kézzelfogható vagy
közvetítettségében éppen anyagtalanná aszott hús.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a lemeztelenített testtájak
térnyerésével együtt halványodik el a lény. Talán ezért is tolakszik
elénk — a teljes árukinálát megmutatásának vágától vezérelve —
annyi személytelen, póre test. A magunkfajta, mérsékelt égövi fér-
finomádok ezért olykor úgy találják, hogy hol művirágként feltálat
testek, hol pedig fehér fogazatú nőténycápák társaságában járják
a nappalok félhomályát.

Nem érdemes belevetődni minden meredélybe. Még akkor
sem, ha történetesen tökéletes testként veti elénk a végzet. És közü-
lük nem egy valóban végzetes lehet. (Mint ahogy az is lesz, csak
nem feltétlenül ránk nézve; magunkat megkíméljük ettől. Hadd lel-
hesse meg ki-ki saját, személyre szabott végzetét; azt az egyet, aki-
vel akár egy örökkévalóságon át egyé lehet.)

Különféle véletleneknek(!) köszönhetően olyan társakra is ta-
lálhatunk, akikkel az idők végezetéig járhatjuk a vadont. Nem tud-
juk, hogy nélkülük hol keresnénk azt a tengert, melynél feltárat
édeni eredetünk. Honnan merítenénk a magatudatlan lebegés és
a mindenben túli elernyedés megújuló emlékét? Hol másutt talál-
nánk a lelkes test szépségének szüntelenül átváltozó szigetvilágára?
Kivel osztoznánk az egyesülés gyönyörében? Mi hívna a legna-
gyobb messzeségbe, ami mérhetetlen mélység és halálon túlmenő
határtalanság?

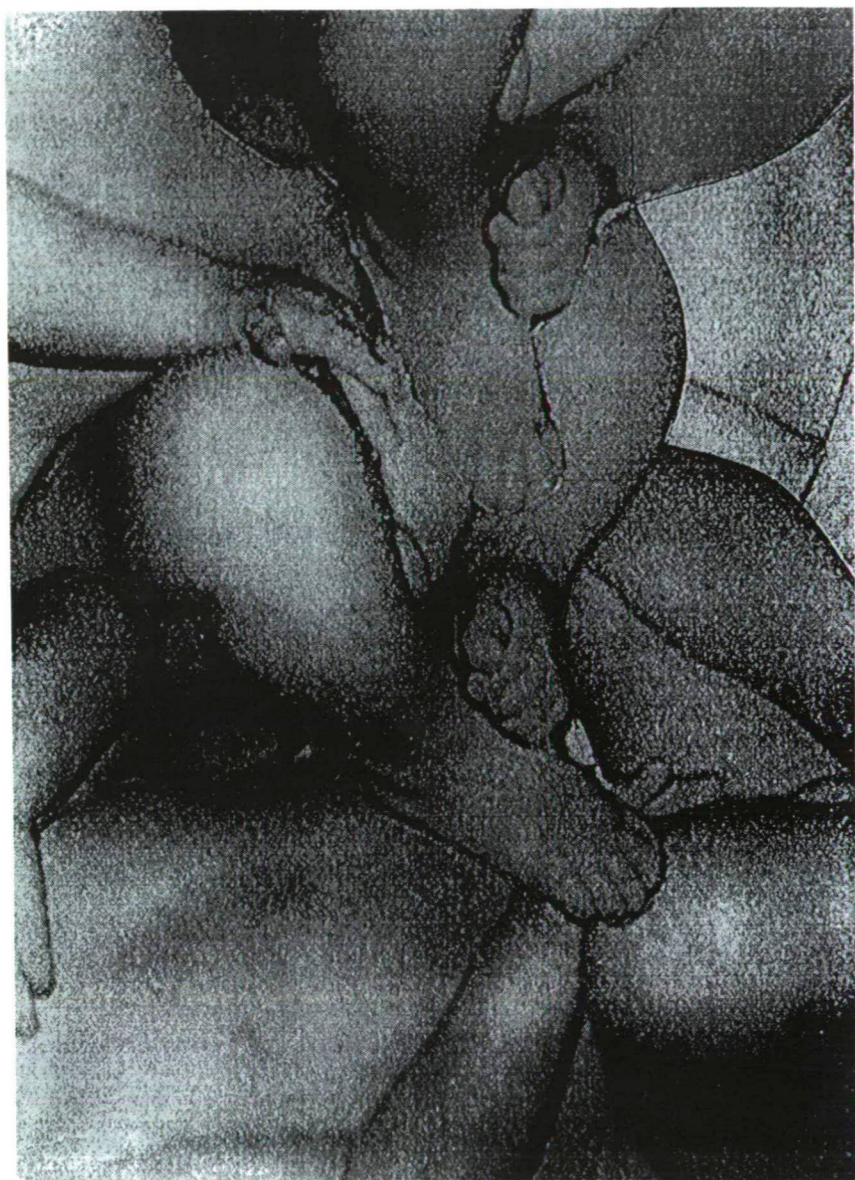
...ebben, a néha észvesztő és elviselhetetlen könnyűségben a párhuzamosba reszkető egyenesek még a végtelenen innen találkozva oltódnak ki a téridőben...

A szeretet ereje szédítő: még a legszilárdabbak is meg tudnak tántorodni tőle. Szelíd szavára még a bennünk megbúvó vadállatok is hajlamosak kezes bárányokká válni. Ha ez a szeretet elég erős, azaz mindent átható, türelmes, megbocsátó és tüneményes, akkor képes elvenni a kedvünket attól, hogy más testek társaságát keressük. (Mindenhez saját nehézkedésünket is le kell küzdenünk; hogy a személyünk köré kövült naprendszerből kiszakadva új világot teremthessünk. A kellő szokási sebesség eléréséhez a szeretet egyszerre szolgál vonzó, szelidítő és felszólító erővel.)

A lét leglágymosabb fellángolásai a vágyvadon éjszakáiban születnek. Felülmúlhatatlan fényükben a mégoly világló nappalok is elhomályosulnak. A lángba borult, és olykor megtermékenyülő testek aztán néha szülnek: lágy és ellágyulásra is képes eleven lehetőségeket.

Ebből eredünk: kezdetünk ebben az őstengerben dereng fel. Az ősesemény életté sűrűsödő pillanatában. (Ezért is érezzük magunkat azóta szinte egyvégtében száműzetésben.) Gyönyöreink gyűrűzése az eredet első körét idézi. És a folytatásért folyik. Öntudatlanul is továbbteremtés történik velünk, általunk és bennünk, miközben az összezárulás legszemélyesebb szertartásait végezzük.

Egykori, csírában szunnyadó teljességünkhöz csak ennek az időleges izzása fogható. Ebben az átmenetiségben azonban az örökkévalóság édességéből kapunk olykor — egy idézetnyi — ízeletet. Az ilyen elragadtatások nem egészen e világról valóak: *lángjai tűznek lángjai, sok vizek el nem olthatnák.*

Sándor Edit munkája

Repülő ember

„A bajnak napján elrejt hajlékában,
megvéd sárnak oltalmában,
és sziklára állít engem.” (Zsolt. 27,5)

1.

Nézem a télapómat, a kéksörényű lovasomat, nézem repülő emberem.
Egész nap őket látom, hozzájuk szólok, ha van egyáltalán bármi, ami
szóra érdemes, ami több az egyszerű egyhelyben ülésnél,
mikor csak olyan értetlenül ülünk a szereplő lakólakásában,
egy darab repülő plakátemberrel, egy darab kéksörényű
festménylovassal és egyetlen törpepirostélapóval.
Madárrepülési kísérleteimnek ők lesznek tanúi,
ahogy más alkalmas nincs közel s távol,
ahogy komolyan veszem,
ahogy szörcsögök és fogdózódok,
ahogy a madarak fáradhatatlan röpte émelyít és ösztönöz.

* * *

Ünnepi álmok, remegések.
Mondják, hogy rakjak rendet,
vagyis, hogy valamit kéne már csinálni ezekkel itt.
Az is lehetne, hogy egyszerűen nem vagyok itthon,
Hogy elutazom, és elrendeződnek a dolgok, csak úgy, maguktól.
Olyan hosszú utazás lenne, hogy megváltozna a jelentésük.
máshogyan hívogatnánk mindent, sőt egymást is másképp.
Pedig úgy lenne, olyan maradna mégis.
Ragadások, rászáradások, csörömpölések.

* * *

A repülő plakátember földetérése, a törpepirostélapó szívének
ellágyulása, a kéksörényű festménylovas fénymásolata,
mind-mind egy, az adott helyzeten belüli lehetőség,

persze csak akkor, ha össz-vissz ennyit várunk el a helyzettől.

Egy minimálprogram.

Enni, inni, alunni.

Mese nincs.

Kisgyermek a játszótéren, hárman,
egymás mellett viccelődnek egy novemberen.

Novemberi.

Belülről látni, érteni, nem szólni hozzá.

* * *

Nincs magyarázat a nemre vagy az igenre.

Rakparton ide-oda mindvégig. Hol lejjebb, hol feljebb a vízszint.

Szeméből a könny, mint emeletről kiöntött víz,
hogy mégsem vagyunk jók egymáshoz. Semmire.

Egyre lassúbban mindent, direkt lassítani.

Összebújni, összehajolni, odahúzni a fotelt az ablakhoz,
kémlelni a keskeny járdát szomorúfűz alatt, a forgalmat,
a madarak módján való repülést csakazértis.

Le a kalappal!

Hajadonfótt ezekután, most már mindvégig, egy kalappal neked.

* * *

Valami a helyére száll.

Ákár úgy, hogy onnan, abból, belőle.

Dédapa, nagymama, feleség, testvérszerelem.

Hosszú-hosszú repülés, lapos dombok, földszintes házak között.

Ritkuló levegő, a fej fordul csak, egy olyas irányba,

hogy úgy rendesen, napfelkeltéktől kezdve

képtelen az érzésein kívül bármire is.

Szív alakú szárnyak, csapáskor csukódnak, emeléskor nyitódnak

Két szív alakú szárny 3500 szelepcsappantyúval.

A felejtés, az emlékezés csappantyúival.

* * *

Szobából van, behúzott függönyből van.
Munkája gyümölcsként jóalvó.
Szobahideg, testmeleg és jóalvó.
Reggelre magában beszél, hogy utazni akar mégis.
Utazni szó nélkül.
Csendesen kipróbálni a mesterséges eszközökkel való repülést,
az izomerővel hajtott repülőcsónakot, a légben úszás művészetét.
Apró mandarin, apró mandarinszag reggelire.
Paplan, kávé, ebéd, félsziget hideg föld. Minden,
mint könyv mögé rejtett, elvesztettnek hitt pénz.
Egyösszeg.
Egypénz az útra.

* * *

Kelletik magukat. Hármasukat nekem.
A repülő plakátember széttesz a kezét, valahogy úgy, hogy *Ennyi*.
A kéksörényű festménylovas nagyon nehezen bírja már *Agaskodva*.
A törpepirostélapó zsebredugott kézzel a függönynek *Dől*.
Ennyi. Agaskodva. Dől.
És eldegéljük ezt a tömítőgumi híján szertespriccenő,
eredetileg testre célzott valóságot, és párnába forgatjuk a hús jövőt.
Nahát, kezüket a kezembe, zsebembe menetjegyeinket.
Holnaptól szép.
Szürkehályogon belül, felhők s vidám hideg.
Csontmeleg belső hang.

2.

800 méter. Két levél.
Két kétperces lágytojás, egy almácska.
Lombsusogással, kenyértöréssel
a nap sugaraival, egy áramvonalas testtel.
Mekkoreságsivatag ez. Pont.
Óriási, menekülő anyácska egy végtelen, gyermekcsapat élén.
Mi pedig valahol a háttérben

apró fényképezővel.
Nálad lesz még egy nejlonszatyor,
nálam egy lombfűrész.
Sokoldalúaknak látszunk.
Optimális szárnyfelülettel, dobtetőn, gyenge ellenszélben.

* * *

Folyamatosan az idő,
ha benyitunk akkor is,
ha elköszönünk, akkor meg még.
Résnyre nyitott vihar. Kis napfény, saját napközivel.
Különbejáratúval.
Mint rendesen. Tízórai és ozsonna.
Három napja nem veszünk. Minden megvan itthon.
Úgy csinál mintha meglenne, mintha ez benne lenne a pakliban.
Hogy hosszú, hogy szegényes,
hogy éjszakai reptülésbe rejtett szerelem.

* * *

Kitörölhetetlenül.
Teázunk finoman dél felé.
Merülőforraló.
Ott ülsz, oda süt a nap.
Játszunk a memeóriánkkal. Egy olyan memóriajátékot
Mindig előbb kapsz.
Mindig megpillantunk egy tengert,
egy huzatos, ajtócsapkodó tengert.
Valahány vitorlás, végtelen part.
Humusz a lehúzott, tengerre néző ablak.
Humusz az öled, a repülés benne.
Humusz a nász, humusz a násznép, a megértés, a belátás,
a csinos, változatlan szerelvény, a szétszavalt zaj.

* * *

Repülősszemüvegben nézte végig.
Kellemeset a hasznos nappal.
Valahogy soha nem is volt választása, hogy akkor ezt most nem.
Ilyen nem történt.
Kifeszített állapot volt, huzatot kapott.
Oszlopon pihenő madárrepülőgép. Párkányon szellőző tollpárna.
Ötven tetovált konty.
Egy kisfiú. Kezeiben tömött háló.
A többiek szotyit zabálnak.
Napraforgót.

* * *

A vázat, aztán a leheletfinom szárnyakat.
A vásznat, a halovány foltokat.
Magasságot, egyetlen levegővételt.
Esőt. Napsütést. Időt.
Csimpaszkodást a karjába.
Húzatni magam, nehezére esni. Kényszeríteni.
Ajtót nyitni, engedni be, magam mellé.
Enni, inni adni.
Meszelt falnak dőlni.
Hagyni, hogy üljön csöndben, melegben.

Mór

Deák Botond

Ókori fondorlatok (I.)

Jehovára mondok: nem Jeruzsálem szűzeinek és pletykaéhes, vén csoroszlyáinak izgatására találtam ki az itt következőket. A múlt homályából földerengő események közül egy asszony különködéséről és egy férfi megszégyenítéséről lesz szó csupán e „felmelegített” történetben. Még hogyha királyi vér is mindkettő, jelentéktelen pör-senés az, ami közöttük, nevükhöz kapcsolódva megesett abban a sok szenvedésen keresztülment ókori városban, melynek arcáról — krónikába illő képes — vagy rejtettebb (al)feléről hétszer hét bőrt húztak volt le a háborús, bosszúálló idők.

A történelem nem ismeri az öncélt(!) - legalábbis távolról csak a meghatározó jellegű dolgokat veszi figyelembe. A trójai háborúk nélkül kérdés, mi maradt volna Heléna szépségének híréből?! Jóllehet a szeszély színei valószerűsítik, teszik hitelessé a történeteket.

Polemon görög király hírét-nevét ugyan mi őrizte volna meg az utókor számára, ha nincs *az a kis bőrdarab* — függetlenül attól, hogy vállalkozott-e vagy sem a fájdalmas műtetre. Berenikével más a helyzet: lehet vitatkozni azon, hogy hatalmi vágya vagy szépsége volt-e a meghatározóbb, a nagyobb erő, mely e rendkívüli nőszemély sorsát a Judeához kötötte? Ha nem születik Nagy Heródes unokájának, akkor is több emlék maradt volna utána, mint megénekelt kékesfekete hajzuhataga, valamint a királynői nyugalmán átütő szenvedély.

Ebben a bizzar történetecskében azonban nem az Úr büntet őáltala valamely halandót vagy alattvalókat, hanem maga a már-már képtelen női szeszély... ma úgy mondanók: a rekordok könyvébe illő! A krónikás tolla, lám, elakad; miként tudna egy jelentéktelen epizódot elhihetővé tenni úgy, hogy ne tűnjék égbekiáltó halandzsának. Még ha a fájdalom konkrét, éles mivoltában jelentkezett is: ezt Polemon görög király nyüsztése fejezte ki igazán (*mint fiatal oroszlán ordítása*

— szépíthetnék a Salamon király idejéből vett hasonlattal); annyi bizonyos — a ceremónia résztvevői is konstatálhatták —, hogy Kilikia királya egyhamar nem fog rojttal cifrázott gyalogszékbe ülni.

Igaz (nemcsak az utódok, a történet résztvevői is úgy látták akkor): *más ha harcban vérzik a férfi!*

Ez azonban nem történelmi sztori (már mondtuk, ugye!). Vagy talán így nyer(t) csatát egy nőszemély?

*

A véres leszámolás, a város lerombolása előtt vagyunk. Meddig küldik még Jeruzsálem nyakára az újabb éhes római légiókat? Volt úgy, hogy Florus katonái a gazdagok negyedében fosztogattak, s az értelmetlen, akadékoskodó népség láttán türelmüket veszítve — mint akinek a torkán keresztben áll meg a szálla — sok ezer asszonyt, gyermeket, aggastyánt is lekasaboltak.

Midőn még fégyver nélkül, hűledezve, a templomhegy felé sodródott a tömeg; midőn még a jól bevált birodalmi taktikának köszönhetően zelóták és szenteskedő farizeusok, „békepártiak”, meg görögök és zsidók közt folyt a civakodás, a mindinkább vérremenő összecsapás, a puritán életű Kypros, Berenike anyja hiába olvasta fejükre (Jeremiás szavaival) Isten végső fenyegetését: „Szétszóróm őket, mint a pozdorját!” Az ájtatosnak mutakozó Berenikét ott láthatjuk még a főpapi családok körében, a római helyőrség fellegrára, az Antonius-bástya felé tart vezeklő köntösben, mezítláb. Ki tudná megválaszolni csallhatatlanul, hogy a helytartót, Florust végülis mi tette engedékennyé akkor: a tizenkét talentum vagy az, hogy Agrippa király testvérhúga a lábai elé vetette magát? Nem csoda, hogy Berenikének ez az elszánt cselekedete fennmaradt. Amellett persze az is, hogy nem érte be a kapuőrséggel meg azzal, hogy számárcsődörrel állt össze (ez hagyján), de vérfertőzésben élt együtt Agrippa királlyal.

A város megmentője? Parázna asszonyállat? Ki volt ez a varázslatos szépségű, lantpengető, görögül verseket író asszony?

„A hétköznapi érzéki és érzelmes ember sohasem lesz nagy szent. Sem nagy bűnös.”*

Legjobb, ha meghallgatjátok Berenike fondorlatát.

* Arthur Machen

*

„Mint egy viharvert matróna vagy jelentéktelen külsejű nő!” — gondolta azon az estén Berenike. Előbb kétségbeesetten tépte maga fölött a fiatal testet, majd átfordulva lovaglóülésbe, ahogy mozogni kezdett rajta, az ügyetlen kölyök feljajdult. Akkor jutott: eszébe a királynőnek, hogy római katonák szurkálták össze karján, lapockáján az ifjú királyi írnokot, ráadásul három ujját is lemetszették csupa cinizmusból. Berenike tudta magáról, hogy birtoklási vágya az ágyban egy idő óta alábbhagyott; érzelmi életének elsekélysedése (a megszokás csak fokozza a magányt), az undorra fajuló befeléfordulás valójában az egykor vállásos város romlásával, az önzés és a bizonytalanság fojtogató légkörével függött össze. Könnyed érzéki-séggel még megpróbálta lába közé szorítani a sovány kamasztestet, korbáccsal vert végig tomporán, de ezzel legfeljebb saját hisztériáját fokozta.

„Mint aki semmilyen férfihoz nem való? Kiégtem?” — gerjesztette tovább ingerültségét. Forgolódása a nyoszolyán gyötrődés volt csak, a kéhez semmi köze. Gőgösen ráripakodott a szolgára, aki mellett kielégítetlen maradt, de megcsömörölt mégis a parancsszóra vetközni kezdő fiú ijedt, majd alázatos tekintetétől (vagy tulajdon érdektelenségétől inkább?): „Mondj valamit! egy bókot vagy egy trágárságot legalább!” De a fiú ártatlan, könnyes szemmel — a hálától vajon, vagy a sebek sajtásától? — hallgatott.

„Te mulya!” — kiáltott rá dühösen a szeretkezési tárgyra, s mielőtt felkelt volna mellőle, fogaival felhasította a fiú keskeny ajkát, és nyaldosni kezdte a kiserkenő vért. Végül egy fonnyadt fügeből harapott, de a tálba köpte azt is. Hagyta, hogy ponthusi selyembe öltöztessék, balzsammal kenjék be testét, közben elégedetlenül figyelte szemét, száját a tükörben. „Hogy van az, hogy a férfi oly ritkán érti meg a nők kívánsát?” És keménység ült ki démon arcára.

Aztán, mint ketreche zárt párdúc, vőlegényére várva arra gondolt, mi lenne, ha gúnyt űzne jövődöbelijéből — és valamennyi férfiből?!

A város rekkenő hőségben a porba alélt. Berenike hangulatai gyorsan változtak mindig; pillantása azonban ettől a perctől fogva hideg késpenge maradt.

„Mit szóltok hozzá? Micsoda szenzáció!” — suttogták Agrippa udvarában. „Különös, páratlan a maga nevében!” „A menyasszony?”

„Inkább az, amire görög vőlegényét kényszeríti! Az pedig mindent megtesz, hogy Berenike kezét kiérdemlje.”

Egyik éjjel Berenike Saul király leányának álmodta magát. „Zsigereimet tűz emésztette — mesélte másnap, — Dávid király bocsánatáért esedeztem, mint akinek valamilyen nagy vétke van. Megfürösztve rózsaoalajjal, mirhával meghintve vártam szerelmesemet, aki azonban idegen gyanánt ült le ágyam szélére, nagyravágyó asszonynak nevezett, s közölte velem, még gondolkodik, hogy eljegyezzen-e egyáltalán!... A következő éjszakán Polemonnal, a göröggel sétáltam álmomban a jeruzsálemi olajfák alatt. Egyszer csak, mint ahogyan a juh farkot szokás markolni, váratlanul megragadva hajfűrtjeimet reám ripakodott, hogy ne vegyem el előle a levegőt s a világosságot!... Én felriadva, egész éjjel Beliálhoz, a mélységek ősi istenéhez fohászkodtam, hogy világosítsa meg előttem a párkapcsolat gyökerét. Lehet-e abból emberi boldogság, ha vágy helyett félelem járja át egész lényedet s úgy sarjad élet ágyékból? Ha nem lelsz örömet a testi érintkezésben, bármekkorára duzzadjon is ágyas társad hímtagja?”

„Minden zsidó rebellis!” — pattogott Polemon vérbeborult szemekkel, Berenike álmában. S még ez akar *egyesülni az ősforrással!* — bosszankodott magában a judeai menyasszony. — Vagy tán az ő Platónjuk nem a nőre (más istenségre) gondol, akivel csak úgy válhatsz eggyé, ha távol tartod magad a szennytől, a kívánságoktól(?)

Kegyetlen hangon felkacagott, éppen mikor bort szolgáltak fel neki serlegben. „Miért nem vagy könyörületes vele?” — hallotta az özvegy anyakirályné hangját a szabadban a kőasztalnál. „Körül kell metéltetnie magát, hogy elnyerhesse a tetszésemet” — válaszolta gonosz vigyorral, s a királyi szőlők aranylevét az elvonuló fuvalás, dobos legények képébe öntötte.

A szertartásra a zsinagógában került sor. Két levita markolta meg a vőlegény karját; de mivel a pap elhibázta a vágást, a vérző vőlegény kitepte magát a fogdmegek kezéből, s elmenekült.

Az ara küldöncöt menesztett utána. Az üzenet kérlelhetetlen volt: ne tekintse kancájának őt a görög, amíg a kantár végleg el nem szakadt!

„Rítus vagy nyisztelés?” — hüledezett befászlizott hímveszőjével Polemon; s az udvari bolond egyúttal valódi férfikönnyeket ejtett.

„Még egy herélt iránt is több gyöngédséget, megértést szoktak tanúsítani” — így a násznép. Berenike azonban: NEM! és NEM!

Sajnálattal helyett megvetést érzett.

A föllobbanó gyertyák lángjánál várta vőlegényét, akibe a le szálló est nyilván nem öntött bátorságot; úgy lépett Berenike színe elé, mint a vesztőhelyre, s kezével elfedve szemérem tájkát, fél térdre ereszkedve kegyelemért esedezett.

Berenike szerette, ha meghajolnak makacssága előtt; ennyi férfiatlanság viszont már kihozta a sodrából. Ennek a sajgó tagú kanna tisztán az agyára ment a hűvös főzetek párája, vagy talán természetfeletti erőt lát menyasszonya akaratában?!

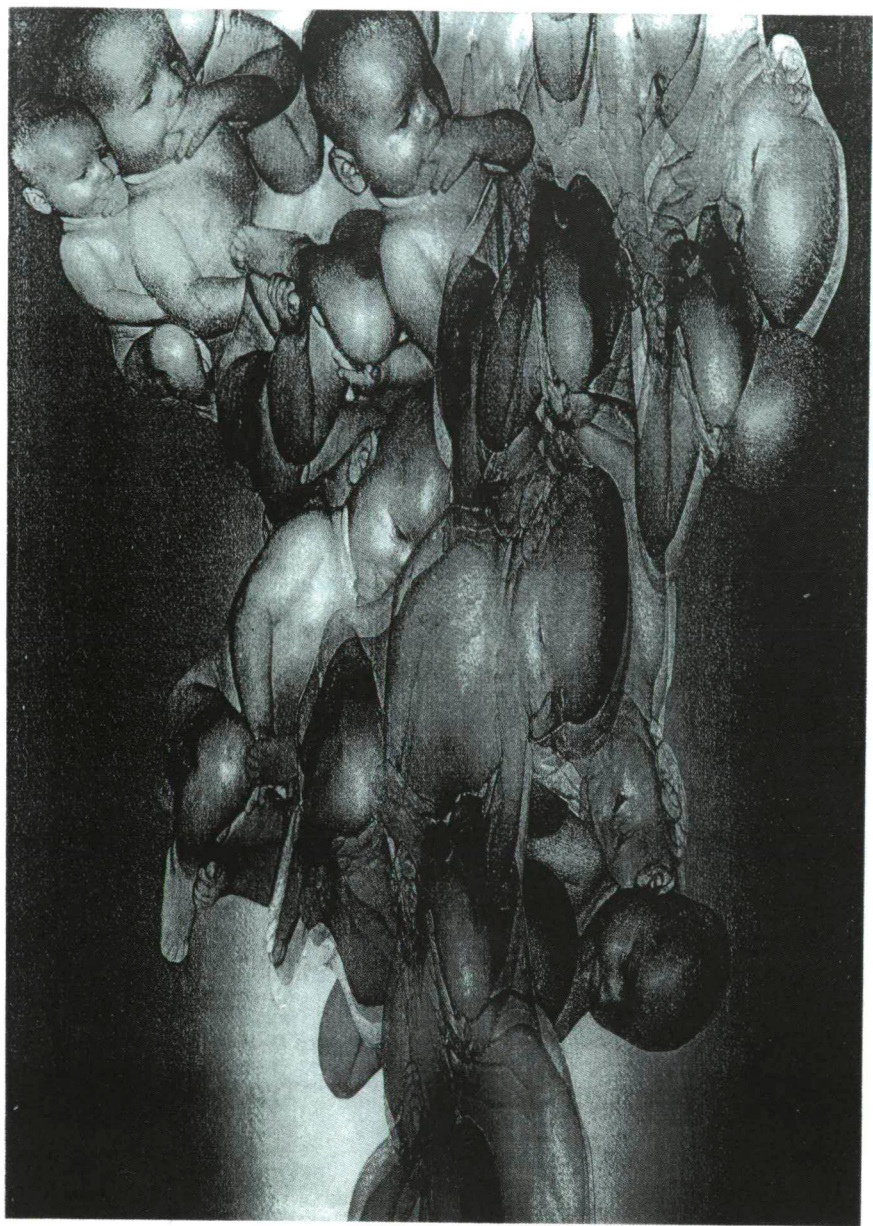
És kihúzta magát, mint számárháton egy délceg parasztasszony.

„Az udvar, ez a csőcselék, ha pőrén mutatkoztam volna, attól sem botránkozott volna meg jobban! Mintha mindegy lenne, milyen a bak, akivel egy fedél alá kell költöznöm!... Remélhetőleg könnyebb lesz majd elviselnem királyi ágyasom fokhagymaszagát, mint neki a körülmétélést.”

A hajnalig tartó lakomán, amíg eszméleténél volt, egyre ivott, s kacér vigyorral azt hajtogatta: „Minden sebre írt hoz az idő.”

Kolozsvár

Lászlóffy Csaba

Sándor Edit munkája

Commentarium (V.)*

(folytatás)

10. fejezet

Miféle tulajdonságokat köszönhetnek a szerelem atyjának
a szerelmesek

Ezek járnak együtt a Szerelem anyjának, az Ínségnek a természetével, atyjáéval, a Bőségével pedig mindezekkel ellentétes dolgok járnak. Hogy ellentétesek, azt bárki beláthatja, ha megértette amit a fentebbiekben mondtunk. Az imént egyszerűnek, óvatlannak, hitványnak és fegyvertelennek írtuk le. Itt mindezek ellentéteit jegyezhetjük fel. Ugyanis azt mondják róla, hogy furfangos, jó szimatú vadász, ravaszul mesterkedő, lesben álló, tudásra szomjazó, filozófus, férfias és merész, tüzes, ékesszóló, mágus és szofista. Ugyanaz a szerelem, amely minden egyéb foglalatosságban nemtörődömmé és renyhévé teszi a szerelmest, a szerelem dolgaiban ravasszá és furfangossá változtatja, hogy bámulatos módon törekedjék a szeretett kegyeiért, akár cselekkel hálózza be, akár odaadásával ragadja el, akár ékesszólásával bővílje el, vagy énekével nyerje meg. Ugyanaz a hév, amely készségessé és megnyerővé tette, mondom, ugyanaz a hév segíti fegyvereit, a szeretettel méltatlanul bánókkal szemben merésszé teszi, az érte küzdőknek pedig magabiztosságot és legyőzhetetlen erőt kölcsönöz.

Amint mondtuk, a szerelem a megpillantásban nyeri eredetét. A megpillantás az értelem és az érintés között áll, ebből fakadóan a szerelmes lelke folytonosan ellentétes irányokba cibálódik szét,

* A mű előző részletei a Pompeji 1993/1–2., 1993/3–4., 1995/1. ill. 1995/2. számaiban jelentek meg. Most a folytatást közöljük. Az utolsó részlet közlésére az 1995/4. számban fog sor kerülni. (A szerk.)

s mélységek és magasságok között hányódik. Van, hogy az ölelés vágya támad benne, s van, hogy az isteni szépség iránti tiszta vágyakozás; hol ez, hol az kerekedik felül. Azokban, akik ragyogó nevelést kaptak s elméjük miatt sem kell szégyenkezniük, az utóbbi, akik nem ilyenek, azokban többnyire az előbbi lesz uralkodó. Mindazokról, akik a test salakjához ragadnak, méltán gondolhatjuk, hogy aszottak, mezítelenek, alantasak, fegyvertelenek és semmittevők. *Aszottak*, mivel folyton elemésztődnek s sohasem töltődnek fel. *Mezítelenek*, mivel minthogy meggondolatlanok, ki vannak téve mindenféle veszélynek, és minthogy tudatlanok és műveletlenek, gyalázatosaknak tartják őket. *Alantasak*, mivel sem magasrendű sem nagyszerű dolgokat nem forgatnak fejükben. *Fegyvertelenek*, mivel szégyenletesen alávetik magukat a vágnak. *Semmittevők*, miután annyira tompák, hogy nem tudják, a szerelem merre vezeti őket, s az úton maradván a végcélhoz nem érkeznek el. Akikre viszont ez nem jellemző, azok másképp éreznek, ugyanis a lélek igazi javaival táplálkozván jobban eltelnek és nyugodtabban szeretnek, tiszteletteljesebbek. A test múló szépségével nem törődnek, hanem magasabbra emelkednek, és mintegy felfegyverezve magukat, elűzik maguktól az üres vágyakat, s érzékeiket alávetik elméjüknek. Mivel ők mindenkinél belátóbbak és leleményesebbek, úgy filozofálnak, hogy a testek alakjai segítségével, melyek számukra úgy szolgálnak mint lábnyomok vagy szagok, jutnak előre igen bölcsen, ezek alapján kutatják fel fortélyosan a lélek és az istenek szent szépségét, méghozzá olyan okosan vadászva, hogy sikerrel megszerezzék azt, amire vágnak.

Valóban hatalmas adomány jut nekünk részül a szerelem atyjától, a Bőségtől, hiszen a szépség sugara, ami maga a Bőség és a szerelem szülőatyja, azzal a képességgel bír, hogy oda, ahonnan jött, visszatükröződjék, s magával ragadja a szerelmest. Először pedig istentől száll alá az angyalba és a lélekbe, mintha üvegszerűen áttetsző anyagokon menne keresztül, és a lélekből a befogadására előkészített testbe könnyedén csorogva magában a fiatal emberi testben, elsősorban a szemeken, a lélek tündöklő ablakain keresztül ragyog fel. A levegőn keresztül nyomban odaszáll, és a reá figyelő ember szemébe behatolván keresztüldöfi lelkét, fellobbantja vágyát, s a megsebzett léleknek s a lángragyújtott vágnak hűs enyhét ad s gyógyírt nyújt, miközben ugyanoda ragadja fel magával, ahonnan maga is alászállott, méghozzá lépcsőzetesen, vagyis elő-

szőr a szeretett testéhez, a lélekhez másodszor, harmadszor az angyalhoz, végül istenhez, e ragyogás végső eredetéhez. Hasznos vadászat ez, a szerelmesek szerencsés vadászata. Minden bizonnyal ezt a vadászatot mondotta Platónnál, a Prótagorásban Sókratész sajátjának egyik meghitt barátja. Ugyanis azt mondja: „Honnan jössz, Sókratész? Én bizony úgy hiszem, arról a vadászatról térsz vissza, amelyre Alkibiadész nemes természete szokott téged szólítani.”

Azontúl *szofistának* hívja a szerelmet és *mágusnak*. Szofistának Platón *A szofista* című dialógusában a behízelt és rafinált társalkodót nevezi, aki kétértelmű ravaszságaival a hamisat igaz színben tünteti fel előttünk, s arra kényszeríti a vele beszélgetőket, hogy önmaguknak ellentmondjanak. Ugyanez megesik mind a szerelmesekkel, mind a szeretettekkel. Hogyha a szeretőket a szerelem köde megvakítja, gyakran igaznak vélnek dolgokat, amik nem azok, midőn imádoztjukat szebbnek, elmésebbnek és jobbnak gondolják mint amilyenek. Saját maguknak a szerelem kényszerítő ereje miatt mondanak ellen. Ugyanis mást tanácsol az ész és mást követ a sóvár vágy. A tanácsok megváltoznak a szeretett parancsára, saját magukkal kerülnek szembe, hogy más megfontolásoknak kedvezzenek. Azokat, akik szépek, gyakran szerelmesük ravaszsága hálózta be, és hajlandóak lesznek azok, akik korábban csökönyösen ellenálltak.

Azonban miért gondoljuk *mágusnak* a szerelmet? Mert a mágia minden ereje a szerelemben áll. A mágia szerepe egyik dolognak a másikhöz való vonzása valamiféle természetes rokonságuk folytán.

Ennek a világnak a részei mint egyazon élőlény tagjai, mindannyian egyetlen teremtőtől függvén, az egyetlen természet közössége révén kölcsönösen összefüggenek. Ezért, ahogy bennünk az agy, a tüdő, a szív, a máj és a többi szervek kölcsönösen elvonnak és továbbbadnak valamit egymás között, s segítik egymást, ha pedig valamelyikük megsérül, mindannyian vele szenvednek, úgy e hatalmas élőlény tagjai is, azaz a világ valamennyi teste is össze van kötve, s egymás között továbbbadják és átveszik természetüket. A közös rokonsághól születik a közös szerelem, a szerelemből a közös vonzódás. Ez a vonzás pedig igazi mágia.

Így vonzza a tüzet természetük egybeesése révén fölfelé a Hold gömbjének üregessége, a tűz üregessége a levegőt, a földet a földi világ középpontja a mélységekbe vonzza, és a víz is a saját helye felé szökik fel. Ekként vonzza magához a mágnes a vasat, a boros-

tyánkó a szalmát, a kén a tüzet, a Nap sokfajta virágot és levelet, a Hold a vizeket; a Mars szeleket szokott ébresztetni, s a különféle füvek is magukhoz csalogatják az állatok sokféle fajtáját.

Az emberi dolgokban is *ki-ki a saját gyönyöre után vonzódik*. A mágia művei tehát a természet művei, a művészet nem más itt mint eszköz. A művészet ugyanis ott, ahol a természetes rokonságban hibázik valami, a megfelelő alkalommal segítségül szolgál a párák, számok, alakok és minőségek révén. Csakúgy mint a földművelésben, a természet adja a talajt, a hozzáértés előkészíti azt. Ezt a művészetet a régiek a daimónoknak tulajdonították, mivel ezek ismerik, miféle rokonság fűzi össze a természet dolgait, mi mivel egyezik, miként vannak összhangban a dolgok, úgy, hogy ha valami hiányoznék, azt helyre tudják állítani.

Azt tarja a hagyomány, hogy nem kevesen jó kapcsolatot tartottak fenn ezekkel, vagy természetük hasonlatossága révén, mint Zoroaster és Sókratész, vagy az irántuk tanúsított tiszteletnek köszönhetően, mint a thébai Apollónios és Porphyrios. Ezért a daimónok mind ébrenlétükben érintkeztek velük jelek, hangok és csodák révén, mind álmukban, jóslatok és jelenések képében, ahogy mondják.

Úgy tűnik, ők a daimónokkal kötött barátságuk folytán mágusokká lettek, amiképpen a daimónok is mágusok, minthogy ismerik a dolgok között fennálló barátságokat. Továbbá az egész természetet is mágusnak kell neveznünk e sokszorosan kölcsönös szerelem miatt.

Sőt mindazok, akik, szépek, szemünket elvakítva igéznek meg bennünket. A szerelmesek ékesszólásukkal, énekük zengésével mint valámiféle varázslattal bűvölik el és és nyerik meg maguknak azt, akit szeretnek. Azontúl hódolatukkal és az áldozati ajándékok szerepét játszó szolgálataikkal mint afféle megigézéssel szelidítik meg és kerítik hatalmukba őket. Ennélfogva senki előtt sem lehet kétséges, hogy a szerelem mágus, lévén hogy a mágia összes ereje a szerelemben gyökerezik, a szerelem műve pedig megigézéssel és bűvöletbe ejtő varázslatokkal teljesedik be.

Sem nem halandó egészen, sem nem halhatatlan. Nem halandó, miután a két szerelem, az a kettő, amelyekről azt mondtuk, hogy daimónok, örökkévaló bennünk. *Nem halhatatlan*, mert ama három középső napról-napra változik, nő és fogyatkozik. Azontúl az ember vágyában élete kezdetétől fogva megvan egy bizonyos veleszületett hév, amely nem hagyja nyugodni a lelket,

s folyvást arra sarkallja, hogy lázasan egy meghatározott dologra irányuljon. Különbözőek az emberi természetek, s nem is egyféle kívánságnak élünk. Ezért sarkall hát a vágyakozás ama szakadatlan heve, ami a természetes szerelem, egyeseket az irodalmi tanulmányokra, másokat a zenére vagy a képzőművészetre, megint másokat a törvények tiszteletére vagyis az istenekre figyelő életre, ismét másokat tisztségek betöltésére, nem keveseket vagyon szerzésére, a legtöbbeket az evés és a testi szerelem élvezetére, és még sorolhatnánk; ráadásul ugyanazt az embert is életének különböző szakaszaiban más-más dolgokra. Tehát ugyanarról a hévről azt is mondjuk, hogy halhatatlan, s azt is, *hogy balandó*. *Halhatatlan*, hisz sohasem szűnik meg s az anyagot inkább megváltoztatja mint megsemmisíti. *Halandó*, merthogy nem egy dologra irányul folytonosan, hanem vagy természetének megváltozása vagy a dolog huzamos élvezése folytán bekövetkező elteltsége miatt új gyönyörűséget keres, és az, ami az egyik dologban szinte kihunyt, egy másikban bizonyos módon feléled.

Halhatatlannak azért is nevezik, mert azt az alakot, melyet egyszer a szívünkbe véstünk, örökké szeretni fogjuk. Ugyanis mindaddig, amíg ugyanabban az emberben azonos marad, benne szeretetlik. Amikor viszont eltávozott belőle, akkor az alak nem ugyanaz többé őbenne, mint amelyet korábban szerettél. Nem lángolsz azért, ami a helyére kerül, hisz nem is azért lobbantál lánggra, azonban azt a korábbi alakot továbbra is szereted. Annyi csupán a különbség a kettő között, hogy korábban valaki másban szemlélted azt, most már viszont egyedül tenmagadban tekinted, s az emlékezetedbe véssődött alakot mindig szeretni fogod; s valahányszor lelki szemeid elé kerül, mindannyiszor perzselő szerelemmel hevít téged.

Ezért van az, hogy ahányszor csak szembetállkozunk egykori kedvesünkkel, megrendülünk, szívünk heves dobogásba kezd, tűz járja át bensőnket, vagy éppen káprázik a szemünk, esetleg arcunk pirul majd sápad, ha előttünk áll. Tudniillik jelenléte lelki szemeink elé idézi a keblünkben rejtőző alakot, s mintegy a kihunyt hamvak alatt szunnyadó tűzre ráfújva feléleszti azt. Ezen oknál fogva mondják a szerelmet *halhatatlannak*. Ám *balandónak* is tartják, miután jöllehet az arcok örökké bevésve maradnak, mégsem jelennek meg olyan élesen a lélek szemei előtt. Ebből fakadóan úgy tűnik, a szeretet oda-vissza lánggra gyújt s maga is újra fellobban.

Meg kell még emlitenünk, hogy sem állati sem emberi szerelem nem létezik harag és méltatlankodás nélkül. Ki ne haragudnék arra, aki elragadta tőle a lelkét? Hisz amint mindennél kedvesebb a szabadság, annyira terhes ellentéte, a szolgaság. Így van hát, hogy a szépeket egyszerre gyűlölöd és szereted; gyűlölöd mint tolvajokat és gyilkosokat, mint a mennyei ragyogás csillogó tükeit csodálni és szeretni kényszerülsz őket. Mit teszel, ó szerencsétlen? Nem tudod, hová fordulj, jaj, te elveszett, nem tudod? Nem akarsz gyilkosod mellett lenni. De nem akarsz a boldoggá tevő tükör nélkül sem élni. Azzal nem tudsz együtt lenni, aki téged elveszejt, s aki megöl.

Anélkül nem tudsz élni, aki bűvös csáberejével elrabol téged magadtól, aki teljesen magának követel. Szökni kívánsz az elől, aki lángjaival elemészt, s a közelében is vágysz lenni, hogy a téged birtokló közvetlen közelében tartózkodván saját magaddal is szorosan összetartozz. Ó szerencsétlen, tenmagadat saját magadon kívül keresed, a tolvajon csüggsz, hogy ki tudd váltani magadat valamikor a fogságból. Nem akarsz szeretni, ó esztelen, mert nem akarsz elpusztulni. De nem akarod azt sem, hogy többé ne szeress, tudniillik úgy ítéled, hogy kedvében kell járnod az égiek képmásának. Ebből olyanforma váltakozás jön létre, hogy a szerelem minden egyes perchen lanyhul és megerősödik.

Diotima még azt is mondja, hogy a szerelem *a bölcsesség és a tudatlanság között* van. Nos, a szerelem a szép dolgokat követi. Minden dolog közül a legszebb a bölcsesség. Tehát a bölcsességre áhítozik. Aki áhítozik a bölcsességre, az még nem birtokolja teljességgel azt. Hisz ki törekednék a már meglevő dolgokra? De nincs is teljesen híjával ennek, ugyanis legalább abban az egy dologban bölcs, hogy felismeri saját tudatlanságát. Aki azonban azt sem tudja magáról, hogy tudatlan, az nem tud sem a dolgokról semmit, sem saját tudatlanságáról, és a tudásra sem törekszik, melynek nem tudja, hogy híjával van. A bölcsesség szeretete tehát, mivel részben bölcs, részben pedig nélkülozi a bölcsességet, a bölcsesség és a tudatlanság között helyezkedik el.

Diotima szerint tehát ez a szerelem állapota. A *szépnek*, azaz a legfőbb szépségnek az a természete, hogy *finom, tökéletes, és boldog*. *Finom*, amennyiben kedvességével magához édesgeti mindenkiné a vágyát. *Tökéletes*, amennyiben a körében időző hódolót sugaraival megvilágítja és tökéletessé teszi. *Boldog*, amennyiben akit megvilágít, azt örök javakkal tölti el.

11. fejezet

A szerelem haszna annak meghatározása alapján

Miután pedig elbeszélte a szerelem eredetét és természetének milyenségét, Diotima feltárja előttünk, mihez vezet és mit hoz az emberek számára. Nos, mindannyian a jó dolgok birtoklására vágyunk, s nem csak egyszerűen birtokolni, hanem örökké szeretnénk birtokolni azokat. Csakhogy a halandók javai mind változnak és enyésznek, s valamennyi csakhamar elenyészne, ha a távozó helyébe nem teremne naponta egy másik. Tehát, hogy javaink valami módon megmaradjanak, újra kívánjuk teremteni azt, amit elvesztünk. Ez az újrateremtés a nemzéssel megy végbe. Ezért van meg mindeniben születésétől fogva a nemzés vágya. Minthogy pedig a nemzés a halandókat a folytonosság révén az istenekhez teszi hasonlóvá, kétségtől mentesen isteni adomány. Az isteni, azaz szép dolgokkal a rútak ellentétesek, a tetszetősek hasonlóak és barátok. Következésképpen a nemzés, mely isteni mű, könnyen és tökéletesen jön létre abban, ami szép, és viszont. Tehát mindezek miatt a nemzés ösztöne a szépeket keresi, a rútakat pedig elkerüli.

Mi az emberi szerelem, kérdeitek? A szépségben való nemzés vágya, hogy a halandó dolgokban az örök életet megőrizzük. Ez a földön élő emberek szerelme, ez szerelmünk célja. Tudniillik ugyanakkor, amikor az élőlények bármelyikéről azt mondjuk, hogy él és hogy ugyanaz gyermekkorától késő vénységéig, jóllehet ugyanannak mondjuk, mégis sohasem ugyanazokat a dolgokat hordozza magában, hanem folyton megújul, ahogy Platón mondja, a régieket pedig kiveti magából, a hajban, a húsban, a csontokban, a vérben és végig az egész testben. S ez nem csak a testtel, hanem a lélekkel is így van. A felfogások, a szokások, a vélemények, a vágyak, a gyönyörök, a fájdalmak és félelmek szakadatlanul változásban vannak, s ezek közül egyik sem marad ugyanaz és hasonló, a korábbiak eltűnnek, újak lépnek a helyükbe és erősödnek meg. Sőt, ami még meglepőbb, tudományaink közül is, nemcsak hogy egyesek megszűnnek, s mások keletkeznek, s nem is csak hogy nem vagyunk ugyanazok a tudományokban, de tudományaink mindegyike is elszenvedi ugyanezt, ugyanis a gondolkodás és az emlékezés voltaképpen a letűnt tudás feledése. A feledés pedig a tudás halálának tűnik. A gondolkodás viszont az elenyészett tudás nyomában foly-

ton helyreállítván az emlékezést úgy őrzi a tudást, hogy az ugyanannak látsszék. Ilymódon mindaz, ami akár a lélekben, akár a testben változó, megőrződik, nem azért, mintha mindig ugyanaz volna, ez ugyanis az isteni dolgok sajátja, hanem mert ami elsorvad és távozik, valami újat és magához hasonlót hagy maga után. Ennek köszönhetően a halandók valóban a halhatatlanokhoz válnak hasonlóvá.

Tehát a lélek mindkét részében, abban is, amely a megismerésre tekint, s abban is, amely a testet irányítja, megvan a nemzés veleszületett vágya, hogy az életet örökkévalónak megőrizze.

Az a szerelem, amely a test irányítására alkalmas részben van, kezdettől fogva étel és ital fogyasztására ösztönöz bennünket, hogy ezen táplálékok segítségével nedvek keletkezhessenek, melyek által utánpótlást kaphat a test mindabból, amit szakadatlan felemészt. E keletkezés révén táplálkozik és növekszik a test. Amikor a test fel-növekedett, magot támaszt benne, és vágyat ébreszt utódok nemzésére, hogy az, ami saját magában nem maradhat meg, ivadékaiban hozzá igen hasonlatosan maradjon fenn.

A nemzés vagy teremtés vágya — ami részül jut a lélek megismerő felének is — teszi, hogy a lélek az igazságra, saját táplálékára vágyjék, melynek révén a maga módján táplálkozhat és növekedhet. És ha valami a feledés által távozik a lélekből, vagy hosszas hanyagolása miatt elhomályosul, az emlékezés és a gondolkodás gyakorlásával mintegy újrateremti és visszaidézi az elmébe mind a feledésben elmerült, mind a hanyagolásban elhomályosult dolgokat. Az immáron felnőtt lelket pedig a tanítás és az írás égő vágyával gyöttri, hogy akár az írásokban, akár a tanítványok lelkében létrehozott tudás, a mester bölcsessége és az igazság az emberek között örökké fennmaradjon. Ezért hát úgy tűnik, a szerelem jóvoltából bármely embernek úgy a teste mint a lelke az emberi világban maradhat halála után mindörökké.

Mindkét szerelem a szépet keresi. Valóban, az, amely a testet kormányozza és irányítja, saját testét a lehető legfinomabb, legélvezetesebb és legszebb étkekkel igyekszik táplálni, valamint gyönyörű gyermekeket kíván nemzeni egy szépséges asszonnyal. Az is, amelyik alá a lélek esik, a legékesebb és legbecsesebb tudományokkal igyekszik azt eltölteni, és a sajátjához hasonló tudást világra hozni akár világos és ékes stílusú írásaiban, akár valamely igen szép, tehát tiszta, éles felfogású és kiváló lélekben, tanítás útján.

Nyilvánvalóan a lelket magát nem látjuk, ezért nem pillanthatjuk meg szépségét sem. Ezzel szemben a testet, a lélek árnyékát és képmását láthatjuk. Így annak képmása alapján képet alkotva feltételezzük, hogy a szép testben szép lélek van. Ennekokáért szívesebben tanítunk olyan embereket, akik szépek.

12. fejezet

A kétféle szerelemről, s hogy a lélek igazsággal felruházva születik a világra

A szerelem meghatározásáról immáron eleget mondtunk. Most azt világítjuk meg, miféle megkülönböztetést tesz Plátón a szerelemben a lélek és a test termékenységét illetően. *Minden embernek* — mondja — *terhes és viselő a teste, viselő a lelke is.* A test minden részének magja kezdettől fogva belé van vetve a testbe. Megadott idő elteltével ezekből bújnak elő a fogak, ezekből nő ki a haj és a szőrzet, ezekből törnek elő a nemzőképesség magjai. Ha termékeny a test és magokkal terhes, a lélek, amely előbbrevaló a testnél, sokkal inkább termékeny, és minden jegyének magját kezdettől fogva birtokolja. Tehát az erkölcsöknek, szokásoknak, a művészi és mesterségbeli képességeknek, a tudományoknak a csírái már rég el vannak ültetve a lélekben, és terméseit, ha helyesen művelik, a kellő időben a fényre hozza. Azt pedig, hogy minden sajátosságának csírái veleszületettek, vágyaiból, vizsgálódásaiból, ötleteiből, ítéleteiből, és összevetéseiből tudhatjuk meg. Ki tagadná, hogy a lélek zsenge korától fogva az igazra, jóra helyesre, hasznosra vágyik? Márpedig senki sem vágyik olyan dolgokra, melyeket nem ismer. Tehát megvan ezeknek a dolgoknak bizonyos ismerete a lélekben, még mielőtt vágya rájuk, s ezen ismeret révén, ami ezeknek a dolgoknak a formája vagy csírája, ítéli elérendőnek ezeket.

Mindezt a keresés és találás alapján is igazolhatjuk. Ha Sókratész a tömegben Alkibiadést keresi, s ha egyszer megtalálja, szükség-szerű, hogy Sókratész elméjében meglegyen Alkibiadésnek valami-féle alakja, hogy tudja, melyik embert keresi a sok között, s miután megtalálta a gyülekezetben, meg tudja őt különböztetni a többiek-től. Ugyanígy nem kutatná azt a négy dolgot a lélek s nem is bukanna rá soha, ha nem lenne meg ezeknek, vagyis az igazságnak, jóságnak, tisztességnak, hasznosságnak valamely ismerete benne,

melyek segítségével sikerrel kereshetné ezeket; hogy valahányszor rábukkan arra, ami után kutatott, felismerje és meg tudja különböztetni a vele ellentétes dolgoktól.

S nem csupán a vágyak, vizsgálódások s ötletek, de az ítéletek alapján is alátámaszthatjuk ezt. Ugyanis aki csak barátjának vagy ellenségének ítél valakit, tisztában van azzal, mi a barátság, s mi az ellenséges érzület. Hogyan ítélnénk hát nap mint nap méghozzá tévedés nélkül — sok dolgot igaznak vagy hamisnak, jónak vagy rossznak, ahogy egyébként tesszük is, ha nem lenne előre ismert valami módon előttünk az igazság és a jóság? Hogyan tudnák sokan, olyanok is, akik e művészetekben nem járatosak, tetszésüket vagy nemtetszésüket nyilvánítani építészeti, zenei, festői alkotásokkal kapcsolatosan, sőt filozófusok gondolatait illetően is, igen gyakran helyesen, ha nem lenne meg bennük ezeknek a dolgoknak valamely formája és csírája a természet adományaképpen?

Az összevetések is ugyanezt mutatják meg nekünk. Hisz aki csak a mézet a borral összehasonlítván kimondja, hogy az egyik édesebb a másiknál, fel tudja ismerni, hogy milyen az édes íz. És aki Speusipposzt és Xenokratést összevetvén Platónnal azt mondja, hogy Xenokratés áll közelebb Platónhoz mint Speusippos, az kétség kívül ismerte Platón alakját. Hasonlóképpen, ha a sok jó között helyesen tartjuk jobbnak egyiket a másiknál, és a jóság kisebb vagy nagyobb részvételével egyik a másiknál rosszabbnak vagy jobbnak tűnik, szükséges tisztában lennünk a jósággal.

Azontúl, amikor azt ítéljük meg, hogy a filozófusok vagy mások számos és eltérő állásfoglalásai közül melyik a legelfogadhatóbb és melyik áll legközelebb az igazsághoz, s gyakran igen találó az ítéletünk, szükséges, hogy az igazság bizonyos intuíciója meglegyen bennünk, hogy tudjuk, mi az, ami ahhoz közel áll. Így lehet, hogy sokan serdülőkorukban, némelyek tanító nélkül is, többen pedig a tudománynak a mesterük által átadott morzsái alapján igen nagy tudásra tettek szert. Ez sohasem történhetett volna meg, csak — amint mondtuk — a természet jelentős segítségével. Ezt Sókratés megfelelőképpen bebizonyította olyan ifjakkal mint Phaidón, Theiathétos, Menón, s megmutatta, hogy gyermekek is válaszolhatnak helyesen valamennyi művészetet illetően, hogyha valaki okosan kérdezi őket; azért, mert természettől fogva megvan bennük minden egyes művészet és tudomány csírája.

13. fejezet

Miképpen van meg a lélekben az igazság fénye

Hogy a lélekben mi módon léteznek az efféle csírák, az Platónnál nem egyértelmű. Ha valaki Platón fiatalkori műveit, a *Phaidrost*, a *Menónt*, a *Phaidónt* követi, talán azt fogja gondolni, hogy ezek úgy vannak a lélek szubsztanciájában lefestve, mint falfestményen az alakok, amit a föntebbiekben én is, ti is, többször érintettünk. Ott ugyanis erre látszik utalni. Az *Állam* hatodik könyvében viszont emez isteni férfiú egészen feltárja a dolgot, és azt mondja, hogy a megismeréshez az értelem fénye szolgál eszközül s ez maga isten, aki által minden teremtetett. Ugyanis a Napot és istent olymódon hasonlítja össze, hogy amint a Nap viszonyul a szemhez, úgy viszonyul az értelemhez isten. A szemeket a Nap teremti, s ő ad azoknak látóerőt, s ez is hiábavaló és örök homálytól borított lenne, ha nem volna jelen a Napnak a testek színeivel és alakjaival festett fénye, amelyben a szem a testek színeit és alakjait látja. S nem is lát semmi egyebet a fényen kívül. Mégis úgy tűnik, hogy különböző dolgokat lát, mivel a beléhatoló fény a rajta kívül eső testek különféle képeivel díszített. A szem ezt a testekben tükröződő fényt fogja fel, magát a fényt azonban annak forrásában nem képes a legkevésbé sem tartalmazni magában.

Ugyanilyen módon teremti isten a lelket és annak értelmét, és a megismerés képességét adományozza neki, ami üres és sötét lenne, ha nem volna meg benne isten fénye, amelyben minden dolognak az okait vagy csíráit vizsgálhatja. Tehát isten fénye által ért, és csupán erre az isteni fényre ismer rá. Mégis úgy tűnik, különféle dolgokat ismer fel, miután a dolgok különböző képei és eszméi formájában fogja föl azt.

Amikor valaki egy embert lát, képzeletében megalkotja ennek az embernek a képét, s a továbbiakban ahhoz fordul, ha vizsgálni akarja — elméjét az embernek az isteni fényben létező képéhez emeli fel, ha szemlélni akarja. Ekkor felvillan az értelemben egy szikra, és valóban megérti annak az embernek a természetét. S minden egyébbel ugyanígy történik. Így tehát mindent isten fénye által értünk meg. Magát a tiszta fényt azonban, s annak forrását e földi életben nem láthatjuk. A lélek termékenysége abban áll, hogy mélyen amaz örök isteni fény ragyog, mely minden dolgok kezdemé-

nyeivel azaz okaival és ideáival teljes; melyhez a lélek, ahányszor csak akar, hozzá fordulhat és vele eggyé válhat életének tisztasága és a tudásra való törekvése által, s vele eggyé válva az ideák ragyogásával világíthat.

14. fejezet

Honnan származik a férfiak iránti, honnan a nők iránti szerelem

Tehát Platón szetint viselős a test és viselős a lélek is, s mindkettőt a szerelem ösztökéli a szülésre. Hanem egyesek akár természetük akár neveltetésük folytán inkább a lélek mint a test gyümölcsseit teremni alkalmasabbak, mások, s ezek vannak a legtöbben, ezzel ellenkezőleg. Az előbbiek az égi, az utóbbiak a földi szerelmet követik. Az előbbiek azért szeretik a serdülő ifjakat inkább mint a nőket és a gyermekeket, mivelhogy bennük az értelem különösen fogékony, s a tudományra, melyet ők elültetni óhajtanak, kiválósága és szépsége miatt kiváltképpen alkalmas. A többieket ezzel szemben a szerelmi egyesülés gyönyöre és a gyermeknemzés feladata vezérli. Minthogy azonban a léleknek ama nemzőereje, miután híjával van a megismerésnek, a nemek között nem tesz különbséget, mégis természetétől fogva feltámad benne a nemzés vágya, ahányszor csak valamely testet szépnek ítélünk; és gyakran megesisik, hogy akik férfiak között élnek, hogy csillapítsák nemzőösztönüket, velük egyesülnek. Különösen azok, akiknek születésekor a Venus férfias jegyben s a Saturnussal együttállásban volt, akár konjunkcióban akár oppozícióban. Figyelmeztetni kellene azokat, akik így tesznek, hogy ne hasztalanul fecséreljék el e képességük erejét, hanem az ültetés és teremtés feladatára törekedjenek s a férfiak helyett a nők felé forduljanak. Úgy gondoljuk, hogy ilyesféle tévelygésből született az az elvetemült gaztett, amelyet Platón a *Törvényekben* mint a gyilkosság egy nemét élesen elítél. Hisz nem kevésbé gyilkosnak kell tartanunk azt, aki megfoszt egy embert a születéstől, mint aki a már megszületettet öli meg. Bizony merészebb az, aki a már meglevő életet veszi el, viszont kegyetlenebb az, aki irigylí a fényt a megszületendőtől, s gyermekeit még születésük előtt meggyilkolja.

15. fejezet

A test fölött a lélek áll, a lélek fölött az angyal,
az angyal fölött isten

Mindezidáig a lélek kétféle termékenységéről és a kétféle szerelemről beszéltünk. Most azt mondjuk el, milyen fokozatokon keresztül emeli fel Diotima Sókratést az alacsonyabbrendű dolgoktól a legmagasabb rendűekig. A testtől a lélekig, a lélektől az angyalig, az angyaltól istenig vezeti. Hogy miért szükségszerű az, hogy a természetben a dolgok e négy rendje legyen meg, azt a következőképpen lehet bizonyítani. Minden dolog valami másnak köszönhetően mozog, saját magát mozgatni pedig természetétől fogva nem képes, miután tenni sem képes semmit saját maga. Hanem a lélek jelenléte miatt tűnik saját maga mozogni, s a lélek jelenléte miatt él. Valóban, ha jelen van a lélek, mozgatja magát valamiképpen, ha viszont nincs jelen, csak valami más által mozog, merthogy azt a képességet saját magától nem birtokolja, hanem a lélek az, ami magát a mozgítás képességét tulajdonképpen birtokolja. Ugyanis amiben jelen van, azt saját mozgató erejében részelteti. Amit pedig jelenlétével átadni képes, azt neki sokkal korábban és sokkal inkább kell birtokolnia. A lélek tehát a test fölött áll, mint olyan, ami esszenciája szerint képes mozgatni magát, és ezért fölötte kell legyen az olyan dolgoknak, amelyek nem saját maguktól, hanem mások jelenléte által érik el, hogy mozoghassanak.

Amikor azt mondjuk, hogy a lélek magától mozog, hogy úgy mondjam, nem tárgyas értelemben, ahogyan Aristotelész szerint Plátón érti, hanem abszolút értelemben vesszük ezt az ígét, mint amikor azt állítjuk, hogy isten magától létezik, a Nap magától világít, a tűz magától ég. Nem úgy van ugyanis, hogy a lélek valamely része mozgat, a többi pedig mozog, hanem egészében saját magától, azaz természetétől fogva mozog; vagyis a gondolkodásban egyik tárgyról a másikra tér, és a táplálkozás, a növekedés és a teremtés műveit bizonyos időn keresztül viszi végbe. Ez az időbeli haladás természetétől fogva a léleknek felel meg, mert ami fölötte van, az nem egyik pillanatról a másikra, hanem az örökkévalóság egyetlen pillanatában egyszerre fog fel mindent. Ennekokáért joggal helyezi Plátón a lélekbe az első mozgást és az első időpillanatot, ahonnan aztán a mozgás és az idő a testekbe átszáll. Minthogy

azonban szükségszerű, hogy a nyugalom megelőzze a mozgást, mert a nyugalom tökéletesebb a mozgásnál, a lélek mozgó gondolkodása fölött valamely nyugvó értelemnek kell állnia, ami teljes valójában egészen értelem és folyton cselekvésben levő értelem. A lélek ugyanis nem teljes valója által és nem is folyvást, hanem bizonyos részével és időről időre ért; s nem is bizonyosan, hanem esetlegesen van meg benne a gondolkodás képessége.

Tehát ahogyan a tökéletesebb megelőzi azt, ami kevésbé tökéletes, a lélek értelme fölé — mely mozgó, résznyi, félbeszakadó, bizonytalan — kell helyeznünk az anyagi értelmet, mely nyugvó, egész, folytonos és bizonyos; úgyhogy amint a saját maga által mozgó lélek megelőzi a valami mástól mozgatott testet, úgy a saját magában nyugvó értelem is megelőzi a saját maga által mozgó lelkét. És amiképpen a test a lélek segítségével éri el, hogy mozogjon, s ezért nem minden test, csupán a lélekkel bíró, saját magától látszik mozogni, azonképpen a lélek is az értelem segítségével képes mindig érteni. Ha ugyanis természetéből adódóan része lenne a léleknek az értelem, valamennyi lélekben, még az állatokéban is jelen lenne, mint ahogyan a saját maga mozgatásának képessége. Az értelem tehát nem elsőlegesen és nem magából fakadóan tartozik a lélekhez. Ennekokáért ezt meg kell előznie annak, ami magából fakadóan és elsőlegesen értelemmel teljes. Ilyesféle az anygal, mely a léleknél magasabbrendű.

Az anyagi értelmet azonban szükségképpen fölülmúlja a dolgok ama princípiuma s a legfőbb jó, melyet Platón a *Parmenidész*-ben így nevez: maga az egy. Hiszen az összetett dolgok valamennyi sokasága fölött kell legyen maga az egy, mely természetétől fogva egynemű. A szám ugyanis az egyből ered, az összetettség pedig az egyneműségből. Amaz értelem pedig jóllehet mozdulatlan, mégsem ez maga az egy, mely tiszta és egynemű, ugyanis saját magát fogja fel. Benne a következő három dolog különül el valamiféleképpen: ami ért, ami megértésre kerül, s végül maga az értés. Tudniillik más az elme amennyiben ért, más amennyiben értődik, s megint más amennyiben értés. Azonkívül birtokolja a megismerés képességét, s a megismerés aktusa előtt teljes valójában formátlan és a megismerés folyamán ölt alakot. A megismerésben törekszik az igazság fényére és megragadja azt, a megértés előtt pedig úgy tűnik, nélkülözte azt. Valamennyi ideának a sokaságát is magában hordja. Láthatod, mennyire kiterjedt, mennyire sokféle az anygal-

ban a sokaság és az összetettség. Ígyhát kénytelenek vagyunk fölébe helyezni a tiszta és egynemű egyet. Magának az egynek pedig azért nem tudunk semmit elébe helyezni, mert ami valóban egy, az nélkülöz minden sokaságot, minden összetettséget. Hogyha lenne valami fölötte, mindenképpen abból eredne. Így abból származván, annál kevésbé tökéletes lehetne csak, ahogy ez az okból mint kiindulásból kibomló eredménnyel szokott történni. Ezért hát nem volna többé egy és egynemű, hanem legalább két részből álló: tudniillik eredetének adományából és a saját hiányosságából. Következésképpen maga az egy, ahogy Platón mondja, s Dionysios Areopagitis is megerősíti, mindennek fölött áll, s mind a ketten úgy gondolják, hogy isten legmagasabb rendű neve maga az egy.

Ennek magasztosságára az a meggondolás is ráébreszthet bennünket, hogy a legmagasabb ok adományának igen bőségesnek kell lennie, s magát saját tökéletességében ki kell mindenekre terjesztenie. Az egy adománya kiterjed mindenekre, hisz nem csupán az értelem egy, de valamennyi lélek, valamennyi test is egy, sőt, maga a formátlan anyag és a dolgok hiánya is valami módon egy; ugyanis egy csöndről, egy sötétségről, egy halálról beszélünk. Mindezáltal az értelem és a lélek adományai az anyagra és ama formáktól való megfosztottságra nem terjednek ki. Az értelem tudniillik művészi szépséget és rendet kölcsönöz, a lélek pedig életet és mozgást ad, a világ megformálatlan és kezdeti anyaga és a formák hiánya viszont nélkülözi az életet és a szépséget. Így maga az egy előtte áll az értelemnek és a léleknek, mivel adománya bővebben kiterjed. Ugyanebből az okból múlja felül az értelem a lelket, miután a lélek adománya, az élet nem minden testnek adatik meg, az értelem viszont megadja mindezeknek a szépséget és a rendet.

16. fejezet

Összevetés Isten, az angyal, a lélek és a test között

Tehát a testtől a lélekhez, a lélektől az angyalhoz, az angyaltól istenhez emelkedünk fel. Isten az örökkévalóság fölött áll, az angyal teljes valójában az örökkévalóságban van. Mind működése, mind esszenciája állandó marad, az állandóság pedig az örökkévalóság jellemzője. A lélek részben az örökkévalóságban, részben az időben van. Szubsztanciája ugyanis mindig ugyanaz, és mentes bármiféle

gyarapodástól és apadástól. Működése azonban, ahogy nem sokkal előbb rámutattunk, bizonyos időközöket befutva megy végbe. A test teljességgel alá van vetve az időnek. Hisz szubsztanciája is változik, és egész működése is bizonyos időtartamokat kíván meg. Tehát maga az egy fölötté áll az állandóságnak és a mozgásnak, az angyal helye az állandóságban, a léleké ugyanúgy az állandóságban mint a mozgásban, a test helye kizárólag a mozgásban van.

Azonfelül az egy a szám, a mozgás és a hely fölött található; az angyal a számban, a mozgás és a hely fölött; a lélek a számban és a mozgásban a hely fölött, a test pedig alá van vetve számnak, mozgásnak, helynek egyaránt.

Míg magában az egyben nincsen mennyiség, nem részekből álló, nincs benne semmi, ami bármiféle módon változna, s nem határozható körül semmilyen helyen, addig az angyal rendelkezik a részek vagy formák mennyiségével, de független mozgástól és helytől; a lélek részekkel és az érzések sokaságával rendelkező, és változik gondolkodásának folytonos előrehaladása és érzéseinek különfélesége révén, ám mentes a hely korlátaitól. A test ezzel szemben ezek mindegyikének alá van rendelve.

17. fejezet

Összevetés Isten, az angyal, a lélek és a test szépsége között

A fentivel egyező módon vethetjük össze e négy fokozat formáját is. Hiszen a test formája sok-sok részből épül fel, bizonyos helyre korlátozódik, s idővel megsemmisül. A lélek szépsége elszenvedí az idő forgását, és részek sokaságát hordozza magában, de nem határolják be a hely korlátai. Az angyal szépsége csupán számokkal rendelkezik, a két másik meghatározás nem érinti. Istené pedig semmi ilyesmit nem áll ki.

A test formáját természetesen láthatod. Szeretnéd a lélek szépségét is megpillantani? Vedd el a testi formából az anyag terhét s a hely korlátait, hagyd meg a többi: megkapod a lélek szépségét. Az angyalét is szeretnéd látni? Távolítsd el kérlek nem csupán a hely kiterjedését, de az idő előrehaladását, a felépítés összetettségét is: nyomban előtted áll. Vágyódsz még isten szépségének megpillantására is? Vond el ezenfelül a formák ama összetett felépítését, s őrizd meg a teljességgel egynemű formát: azonmód elnyerted isten szépségét.

Csakhogyni mi marad meg nekünk mindazokon felül, amit elvontunk? Te talán úgy véled, hogy a szépség valami más lenne mint a fény?

Valamennyi test szépsége a Napnak ama fénye, mely az alábbi háromban elegyedik: a formák sokaságában, mert hiszen a sok alakban és színben ezt látod lefestve, ezt a hely kiterjedésében és az időbeli változásban. Vedd el az anyagban levő székhelyét úgy, hogy a fennmaradó kettőt megőrizze: pontosan ilyen a lélek szépsége. Most vedd el, ha tetszik, az idő változását s hagyd meg a többi: marad a ragyogó fény hely és mozgás nélkül, ám minden dolog minden csíráját magában hordozva. Ez az angyal, az angyal szépsége.

Végül vedd el a különféle ideák ama mennyiségét, hagyd meg az egyetlen, egynemű és tiszta fényt, mely egyenlő azzal, amely a Nap gömbjében lakozik, s nem szóródik szét a levegőben: már isten szépségét valamiképpen felfogod. Ez legalább annyira felülmúlja a többi formát, amennyire a Nap önmagában levő, tiszta, egyetlen, érintetlen fénye áll fölötte a Napnak a párás levegőn keresztül szétszóródó, elkülönülő, meggyengült és elhomályosult ragyogásának. Így minden szépség forrása isten, ebből következően isten minden szerelem forrása is.

Mindezekén túl a Nap fénye a vízben valamiféle árnyék a levegőben látható világosabb fényhez képest. A levegőben tündöklő fény hasonlóképpen árnyék a tűzben ragyogóhoz képest, a tűz ragyogása pedig árnyék a magában a Napban vakító tündökléshez képest. A négyféle szépség: a test, a lélek, az angyal és isten szépsége ugyanilyen viszonyban áll egymással. Isten sohasem csapja be magát úgy, hogy szépségének árnyékát szereti ugyan az angyalban, önmaga valódi szépségét pedig elhanyagolná. Az angyalt sem ragadja el annyira a lélek szépsége, ami a sajátjának árnyéka, hogy azzal elfoglalva saját alakját elhagyja.

A mi lelkünk mégis, ami erősen fájlalendő, ugyanis ebből származik minden boldogtalanságunk; mondom, egyedül lelkünk az, amit olyannyira elbűvöl a testi forma csábereje, hogy saját szépségét e mögé helyezi. a testi formát pedig, ami ennek árnyéka, a sajátjáérol megelégedkezvén hajhássza.

Ebből ered Narkissos ama kegyetlen sorsa, melyet Orpheus ír le, ebből az emberek ama sajnálatra méltó nyomorúsága. *Az ifjú Narkissos*, azaz a tapasztalatlan és meggondolatlan emberi lélek. *Saját arcát nem látja*: saját szubsztanciáját és képességét sehogy-

sem veszi észre. *Hanem annak a vízben tükröződő képét követi és próbálja átölelni*, vagyis a mulandó testben csodálja a szépséget, mely továtúnik mint a folyó árja, s mely magának a léleknek csak árnyéka. *A tükörképet sohasem éri el*: miután a lélek a testet hahászva elhanyagolja magát, és a test élvezésével nem telik el.

Ugyanis valójában nem a test után vágyakozik, hanem miként Narkissos, a testi forma által elbűvölve a saját szépsége után áhítozik, mely előbbi pusztán az ő szépségének a képe. És mivel ezt egyáltalán nem veszi észre, amíg másra vágyakozik, s mást követ, nem teljesezhet be a vágya. Ezért *könnyekben kítörve emészt magát*, vagyis a lélek így kívül kerül önmagán, a testbe temetkezik és halálos szenvedélyek gyötrik, s a test szennyyétől megfertőzve majdnem meghal, mert már inkább testnek látszik lenni mint léleknek. Diotima is, azt akarván, hogy Sókratész elkerülje ezt a halált, a testtől a lélekhez, ettől az agyalhoz, az anyagtól istenhez vezeti vissza őt.

18. fejezet

Miként emelkedik föl a lélek a test szépségétől
isten szépségéhez

Nosza, kedves asztaltársaim, képzeljétek magatok elé Diotimát, amint Sókratésnek mondja a következőket: „Semmiféle test sem szép, ó Sókratész, egészen. Mert vagy egyik része szép, a másik rút, vagy ma szép, máskor pedig kevésbé, vagy valaki szépnek tartja, másvalaki meg csúnyának. Tehát a test szépsége, a rútal való érintkezése folytán megfertőzve, tiszta, valódi, elsőleges szépség nem lehet. Sőt, a szépségről magáról soha senki nem gondolná, hogy rút, ahogy a bölcsességről sem, hogy ostoba, a testek állapotát azonban olykor szépnek, olykor rútaknak véljük, és ugyanabban az időben is mindenki mást tarthat felőle. Tehát nem elsőleges és nem valóságos a testekben levő szépség. Tegyük még hozzá, hogy a sok testet a szépség egyetlen nevével nevezzük meg. Tehát a sok testben a szépség egyetlen közös természete van jelen, melynek révén hasonlóképpen szépnek mondjuk őket.

Azonban az ilyen egyetlen természetet, minthogy másban, vagyis az anyagban van, valami mástól függőnek kell tartanunk. Ami ugyanis nem lehet meg saját magában, az sokkal kevésbé függhet saját magától. Az anyagtól függene hát? A legkevésbé sem. Ugyanis

egyetlen rút és tökéletlen dolog sem képes saját magát ékesíteni és tökéletesíteni. Ami pedig egy, annak az egyből kell erednie. Ennek okáért a sok test egyetlen szépsége valamely egyetlen, testetlen alkotóművésztől függ. Minden dolog egyetlen alkotója isten, aki az angyalokon és a lelkeken keresztül nap mint nap széppé teszi a világ egész anyagát. Ezért úgy gondoljuk, hogy a szépség valódi okát istenben és szolgálattevőiben találjuk meg inkább mint a világ testében.

Ezen a lépcsőfokokon keresztül, úgy vélem könnyen feljuthatsz hozzá, ó Sókratész.

Ha a természet hiúszszemeket adott volna neked, Sókratéssem, hogy tekintetteddel beléhatolhass abba, ami épp a szemed elé kerül, Alkibiadésed kívülről oly gyönyörűséges teste nagyon is rútnek tetszenék neked. Mert mi az, barátom, amit szeretsz? Felszín csupán, vagy inkább egy szín az, ami téged elragad, vagy inkább a fény valamely tükröződése, egy halvány árnyék. Olyan, mintha egy üres kép ejtene téged foglyul, úgyhogy inkább azt szereted, amit álmodsz mint azt, amit látsz. Egyébként, hogy ne látsszam veled mindenben ellenkezni, tegyük fel, hogy ez az Alkibiadés valóban szép. Valóban, minden részében, kivéve lapos orrát és túlságosan magas szemöldökét. Phaidrosban viszont éppen ezek szépek. Ámde rajta nem tetszik a vastag lába, ami azonban Kharmidésnek szép, csak neki meg ne lenne olyan vékony a nyaka. Így ha minden egyes embert szemügyre veszel, egyiket sem fogod minden egyes részét illetően dicsérni. Mindenből összeszeded azt, ami benne szabályos, s mindegyikük vizsgálgatásából összeállítod magadban a teljes alakot, olymódon, hogy az emberi nem tökéletes szépsége, mely sok-sok testben szerteszórva található meg, lelkedben egyetlen kép megformálásában legyen összegyűjtve.

Ákarmelyik ember alakja legyen az, kevésre fogod becsülni, ha ezzel hasonlítod össze. Ezt a képet azonban nem annyira a testek mint lelked jóvoltából birtokolod. Így tehát inkább azt szeresd, amit lelked alkotott, s annak alkotómesterét, a lelket, mint ama külső, csonka és töredékes képet. S hogy mit szeress a lélekben? A lélek szépségét. A test szépsége pedig fény és a lélek szépsége is fény. A lélek fénye az igazság, és barátod, Platón, úgy tűnik, ezt az egyet kéri istentől könyörgéseiben. *„Add meg nekem, isten — mondja —, hogy lelkem széppé váljék, s a testhez tartozó dolgok lelkem széppé válását ne akadályozzák s, hogy egyedül a bölcslet tekintsem gaz-*

dagnak.» E szavakban Platón világossá teszi előttünk, hogy a lélek szépsége a bölcsességben és az igazságban áll, s hogy ez istentől jut részül az embereknek.

Az istentől nekünk részül jutó ugyanazon és egyetlen igazság különféle hatásaiban különféle erények neveit nyeri. Amennyiben isteni dolgokat mutat meg, bölcsesség, amelyre Platón mindennél inkább áhítozik; amennyiben természetieket, tudomány; amennyiben emberieket, okosság; ha igazságot tesz, jogszerűség; ha legyőzhetőlenné tesz minket, bátorság; ha nyugodttá, kiegyensúlyozottság.

Ezen erényeket két csoportra oszthatjuk. Az egyik csoport a morális erényeké, a másik az intellektuálisaké, melyek az előbbiekénél magasabbrendűek. Az intellektuálisak: a bölcsesség, a tudás és az okosság; a morálisak: a jogszerűség, a bátorság és a kiegyensúlyozottság. A morálisak nyilvánvalóbbak működésük jellege és a közügyekben játszott jelentős szerepük miatt. Az intellektuálisak, miután az igazság bennük rejtőzködve van jelen, nehezebben hozzáférhetőek.

Azontúl, akit tisztességesnek és becsületesnek nevelnek fel, az, minthogy tisztább a többiekénél, könnyebben emelkedik fel az intellektuális erényekhez. Ezért tanácsolom neked azt, hogy elsőként a lélek szépségét vedd tekintetbe — ami az erkölcsökben áll —, hogy megértsd, minden erkölcsnek egyetlen kiindulópontja van, amelynek révén ezeket egyformán dicsőeknek nevezzük; tudniillik a tiszta élet egyetlen igazsága, amely az igazságosságból, a bátorságból és a kiegyensúlyozottságból fakadó cselekedetekkel elvezet bennünket az igazi boldogsághoz.

Tehát az erkölcsök emez egyetlen igazságát és a lélek gyönyörűséges fényét szeressétek legelőször. Sőt, tudd meg, hogy az erkölcsökön túl a bölcsesség, a tudás és az okosság fényteli igazságához vágyasz majd felemelkedni, ha figyelembe veszed, hogy ezek a kiváló erkölcsökben nevelt lélekkel vannak összhangban, s hogy bennünk az erkölcsös élet legegyszerűsebb normája van meg.

S jöllehet a bölcsességnek, a tudománynak és az előrelátásnak különféle tanait szemlélheted, mégis úgy kell tartanod, hogy mindezekben egyetlen egy az igazság fénye, melynek révén mindet ugyanúgy szépnek nevezzük. Ez az, amire tanítalak, hogy ezt, úgy-mint a lélek legfensőbb szépségét rendkívül szeresd.

Azonban ez a sok tanban meglevő egyetlen igazság nem lehet az első igazság, merthogy valami másban van, ha a sok tanban osz-

lik fel. Ami pedig valami másban van, bizonyára ettől a mástól függ. Másfelől az egy igazság nem születhet a tanok sokaságából. Ami ugyanis egy, annak az egyből kell erednie. Ezért szükséges, hogy legyen az emberi lélek fölött valamely egyetlen bölcsesség, mely nem oszlik szét a különböző tanításokban, hanem egyedüli bölcsesség, amelynek egyedüli igazságából az emberek sokféle igazsága keletkezik.

Vésd emlékezetedbe, /ó Sókratés, hogy az egyedüli bölcsesség egyedüli fénye: az angyal szépsége, melyet a lélek szépsége fölött kell tisztelned. Ez, amint a fentebbiekben rámutattunk, fölötte áll a test szépségének, mert sem a tér nem határolja körül, sem nem oszlik fel az anyag részei szerint, azonkívül romolhatatlan. Felülmúlja a lélek szépségét is, mivel teljességgel örökkévaló, és az időbeli mozgástól mentes. Minthogy azonban az angyal fénye a szám-talan idea sokaságában csillog, s kell, hogy a sokaság fölött valamely egység legyen, amely az egész számosságnak eredete; szükséges, hogy ez minden dolog egyetlen eredetéből, melyet magának az egynek mondunk, származzék.

Ígyhát az Egy teljességgel egynemű fénye az, ami a végtelen szépség, mert sem az anyag szennye nem sározza be, mint a test szépségét, sem az idő előrehaladtával nem változik a lélek formájához hasonlatosan, sem a sokaságban nem szóródik szét az angyal szépségének módjára.

Nos, minden minőség, mely a tőle idegen hozzátételektől mentes, végtelen a Physikosok szerint. Ha a meleg önmagában van, hidegtől és nedvességtől nem akadályoztatva, anyag súlyától nem terhelve, végtelen melegnek mondjuk, mivel ereje szabad, és semmiféle hozzátétel korlátai nem kényszerítik. Hasonlóképpen a minden testiségtől független fény is végtelen, hisz módzatok és határok nélkül világít; az, amely természete szerint világít, amikor egyáltalán nem korlátozza semmi.

Ezek szerint isten fényét és szépségét, amely teljességgel tiszta, s minden egyébtől független — abszolút, kétségkívül végtelen szépségnek kell mondanunk. A végtelen szépség végtelen szerelmet is von maga után. Ezért hát kérlek téged, ó Sókratés, hogy minden egyebet mértékkel és bizonyos módon szeress; istent azonban végtelen szerelemmel szeresd és ne szabj semmiféle határt az isteni szerelemnek.” — Ezeket mondotta Diotima Sókratésnek.

19. fejezet

Miként kell szeretnünk istent

Ami minket illet, dicső társaim, nemcsak hogy határtalanul fogjuk szeretni istent, ahogyan Diotima parancsolta ezt Sókratésnek elképzelésünk szerint, de emellett egyedül istent fogjuk szeretni.

Az értelem ugyanis úgy viszonyul istenhez, mint a szem a Naphoz. A szem pedig nem csak a legkivált, hanem egyedül a fényre vágyakozik. Ha testeket, ha lelkeket, ha angyalokat szeretünk, bizony nem ezeket, hanem istent szeretjük ezekben: a testekben isten árnyékát; a lelkekben az istenhez való hasonlatosságot; az angyalokban pedig a képmását. Így jelenleg istent szeressük mindenben, hogy végre istenben mindent szerethessünk.

Ugyanis ha így élünk, eljuthatunk oda, hogy istent is, és istenben mindent láthassunk, és szeressük őt magát is, s mindent, ami benne létezik. És mindaz, aki ez idő szerint szeretetével magát istennek áldozza, végül visszanyeri magát istenben, hiszen ahhoz az ideához tér vissza, amely által teremtetett. Ott, ha valami hiányzik belőle, újraformálódik; szakadatlanul ideájához fog kapcsolódni.

Márpedig a valóságos ember és az embernek az ideája egy és ugyanaz a dolog. Ezért aki csak közülünk itt a földön istentől elválasztva él, nem valóságos ember, mivel ideájától és formájától különvált. Ehhez pedig bennünket az isteni szerelem és a vallásosság vezet el.

És jóllehet itt csonkák vagyunk és elszakítottak, a szerelem segítségével ideánkhöz kapcsolódván teljes emberré válhatunk úgy, hogy először istent látszunk tisztelni a dolgokban, hogy azután a dolgokat tiszteljük istenben; a dolgokat pedig azért imádjuk istenben, hogy benne mindenekelőtt saját magunkat találjuk meg, s így világossá válhat előttünk, hogy istent szeretve saját magunkat szerettük.

Firenze
Budapest

Marsilio Ficino
Fordította: Imregh Monika

Sándor Edit munkája

A művészetről*

Kétfajta zene

A zene iránti érdeklődésemnek köszönhetően jutottam el egy akkor még szerény jelentőségűnek vélt felismeréshez — 1920-ban történt, mielőtt elkezdtem volna foglalkozni a felfedezés pszichológiájával (erről az előző, és a tizedik fejezetben számoltam be) —, ami később jelentősen befolyásolta filozófiai gondolkodásomat, és végső soron ez vezetett el a kettes és a hármas számú világ megkülönböztetéséhez, idősebb kori filozófiám egyik központi tételéhez. Legelőször mint Bach és Beethoven zenéjének, illetve a zenéhez való viszonyuk eltérésének értelmezése merült fel. Ma is úgy vélem, hogy eredeti elképzelésem nem volt teljesen légből kapott, noha utólag visszatekintve, már túl sarkítottnak látom a Bach és Beethoven közötti ellentétet. Ez a felismerés annyira összefonódott bennem a két nagy zeneszerző alakjával, hogy most is abban a formájában fogom ismertetni, ahogy annak idején felötlött bennem. Nem állítom, hogy megjegyzéseim objektívek lennének — akár kettejük, akár más zeneszerzők vonatkozásában —, vagy hogy bármi újjal gyarapítanak mindazt a jót és rosszat, amit a zenéről eddig írtak; alapvetően életrajzi jellegűek.

Felfedezésem mélyen megrázott. Bach és Beethoven egyaránt közel állt a szívemhez, és nemcsak zenéjük, hanem a belőle kirajzolódó egyéniségük is. (Mozartnál más a helyzet: nála mindig marad valami földéríthetetlen a szépség mögött.) A megrázkódtatás akkor ért, amikor egy nap ráébredtem, hogy Bach, illetve Beethoven viszonya saját zenéjükhöz homlokegyenest ellenkező; Bach le-

* Részletek a szerző „Bevégtetlen kutatás” című szellemi önéletrajzából. (Karl Raimund Popper: Unended Quest. Glasgow 1982.)

het mások számára követendő példa, ám Beethoven nem. Beethoven ugyanis a zenét az önkifejezés szolgálatába állította. Mélységes kiábrándultságában, talán ez volt az utolsó szalmaszál, amiben megkapaszkodhatott. (Szerintem legalábbis az 1802. okt. 6-i *Heiligenstädter Testament*ből ez olvasható ki.) A *Fidelio* talán a zeneirodalom egyik legmeghatóbb műve; az ember hitének, reményének, titkos álmainak, és a kétségbeesés ellen folytatott heroikus küzdelmének mélyen megindító kifejezése. Mégis úgy vélem, hogy az út, melyet Beethoven szívének tisztasága, művészetének drámai ereje, egyedülálló alkotói tehetsége nyitott meg, az mások számára járhatatlan, és a zenét nem is fenyegetheti nagyobb veszély, mint hogy Beethoven módszere váljék követendő eszménnyé, mintaképpé.

Bach és Beethoven zenéhez való viszonyának megkülönböztetésére vezettem be — saját használatra — az „objektív” és a „szubjektív” terminusokat. Talán választhattam volna jobban is (nem mintha ennek különösebb jelentősége lenne), és lehet, hogy az adott összefüggésben egy filozófusnak e terminusok nem sokat mondanának, de azért örömmel nyugtáztam — sok évvel később —, hogy Albert Schweitzer 1905-ben, Bachról szóló nagyszerű könyvében ugyanezen kifejezésekhez folyamodott.(63) Saját gondolkodásomban kiemelt szerepet kapott az objektív és a szubjektív nézőpont, vagy megközelítés közötti különbségtétel (kiváltképpen saját műveink vonatkozásában), és ez idővel az episztemológiával kapcsolatos nézeteimre is komoly befolyást gyakorolt. (Lásd, pl. néhány újabb tanulmányom címét: „*Episztemológia a megismerő szubjektum nélkül*”, „*Az objektív elme elméletéről*” vagy a „*Kvantummechanika a megfigyelő nélkül*”).(64)

Megpróbálom kifejezni, mit értek „objektív”, illetve „szubjektív” zenén vagy művészen (erről mostanáig csak magamnak és néhány barátomnak beszéltem). Az érthetőség kedvéért időnként kénytelen leszek korai elképzeléseimet olyan megfogalmazásban ismertetni, amelyre annak idején nyilvánvalóan nem lettem volna képes.

Hadd kezdjem a művészet egyik széles körben elfogadott elméletének kritikájával: e felfogás szerint a művészet önkifejezés, a művész személyiségének, vagy talán érzelmeinek kifejeződése. (Többek között Croce és Collingwood is ezt a felfogást képviselik. Az én anti-esszencialista nézőpontomból tekintve a *mi-az?* kérdések, mint pl. a „Mi a művészet?” nem valódi problémák.)(65) Bíráló-

tom lényege egyszerű: *a művészet kifejezés-elmélete tartalmatlan*; ugyanis minden, amit egy ember vagy állat tesz, az (többek között) valamilyen belső állapot, vagy érzelem, vagy a személyiség kifejeződése. Ez triviálisan igaz bármely emberi vagy állati nyelvre nézve. Igaz egy ember vagy egy oroszlán járására, valakinek a köhögésére vagy ahogy kifújja az orrát, vagy ahogy egy ember vagy egy oroszlán rád néz, vagy éppen keresztülnéz rajtad. Igaz arra, ahogy egy madár fészket rak, ahogy a pók hálóját szövi, vagy ahogy egy ember a házát építi. Az expresszionista vagy emotív nyelvelméletek hasonlóképpen triviálisak, üresek és használhatatlanok. (65a)

Természetesen eszem ágában sincs választ adni a „Mi a művészet?” *mi-az?* típusú kérdésére, de az szilárd meggyőződése, hogy egy műalkotást valami egészen más tesz érdekessé vagy jelentőssé, mint az önkifejezés. Pszichológiai szemszögből nézve vannak olyan adottságok, amelyek egy művész számára elengedhetetlenek, például a kreatív képzelet, talán a játékosság, az ízlés és — nem utolsó sorban — a munkája iránti odaadás. A műnek mindenél többet kell jelentenie számára — önmagát is beleértve. Ez azonban a dolognak csak a pszichológiai oldala, és így nem is túl lényeges. Ami igazán számít, az maga a mű. És most először néhány negatív megállapítást kell tennem.

Léteznek nagyszerű műalkotások különösebb eredetiség nélkül. Ám aligha létezik olyan jelentős műalkotás, amely a művész szándéka szerint *elsősorban* eredeti vagy „más” akart lenni (hacsak nem játékos módon). Az igazi művész fő feladata művének tökéletesítése. Az eredetiség isteni ajándék, és a naivitáshoz hasonlóan utólag nem megszerezhető, tehát hiábavaló hajszolni. Ha valaki komolyan megpróbál eredeti és más lenni, és megpróbálja saját egyéniségét is kifejezni, ez kihatással lesz a műalkotás ún. „egységességére”. A jelentős műalkotások születésekor a művészt nem az vezérelte, hogy saját alkotói ambícióit ráerőszakolja a műre, hanem hogy annak szolgálatába állítsa őket. Ez a kölcsönhatás aztán személyiségét is gazdagíthatja. Egyfajta visszacsatolás révén az alkotó mesterségbeli tudása és művészi képességei tovább gyarapodhatnak.

Az eddig elmondottakból már sejthető, hogy mi lehetett az a különbség Bach és Beethoven között, melynek felfedezése olyan mély hatással volt rám: Bach belefeledkezik a munkába, művének szolgája. Természetesen nem tudja nem rajta hagyni egyénisége lenyomatát; ez elkerülhetetlen. De nincs tudatában annak — szem-

ben Beethoven bizonyos műveivel —, hogy önmagát fejezi ki vagy esetleg saját hangulatát. Ezért láttam bennük két ellentétes zenei felfogás képviselőjét.

Bach szeme előtt is valami ilyesmi lebeghetett, amikor a *continuo* játékkal kapcsolatos intelmeit diktálta tanítványainak. „Örömteli harmóniát kell teremtenie az Isten dicsőségére és az elme megengedett szórakoztatására; s mint minden zenének, végső célja, *finise* csakis Isten nagyobb dicsősége, s a lélek felüdülése lehet. Ahol ezt meg nem szívlelik, ott nem születhet valódi harmónia, csak pokoli zúgás és zörej.”(67) Bach, a jelek szerint, ki akarta rekeszteni a zene magasabb céljai közül a zenész saját dicsőségét szétkürtölő hangzavart.

A Bach-idézet kapcsán szeretném teljesen világossá tenni, hogy az általam észrevett különbség nem a vallásos és a világi művészet között húzódik. Jól mutatja ezt Beethoven *D-dúr miséje*, melynek ajánlása így szól: „Szívből jött; találna bár újabb szívre”, („*Vom Herzen — möge es wieder — zu Herzen gehen*”). Azt is le kell szögez-nem, hogy e különbség hangsúlyozása semmi esetre sem irányul a zene érzelmi tartalmának, vagy hatásának tagadására. Egy drámai oratórium, mint amilyen Bach *Máté-passiója* mély érzelmeket *fest le*, és az együttérzés révén mély érzelmeket ébreszt — talán még mélyebbeket, mint Beethoven *D-dúr miséje*. Nincs okunk kétségbe vonni, hogy maga a zeneszerző is érezte ezeket az érzelmeket; de szerintem mindenekelőtt azért, mert zenéje, amelyet létrehozott, ilyen hatást gyakorolt rá (másként bizonyára széttépte volna a sikerületlennek ítélt darab partitúráját), és nem azért, mert előbb valamilyen érzelmi hangulatba került, amelyet aztán megkísérelt zenéjével kifejezni.

A Bach és Beethoven közötti különbségnek vannak sajátosan technikai vonatkozásai is. Például a dinamikus részek (*forte versus piano*) szerkezeti szerepe eltérő. Természetesen vannak dinamikus részek Bachnál is. A versenyművekben vannak tuttiból solóba váltások vagy a „*Barrabam!*” kiáltás például a *Máté-passióban*. Bach gyakran kifejezetten drámai. Ám a dinamikai meglepetések és kontrasztok ritkán játszanak meghatározó szerepet kompozíciói szerkezetében. Rendszerint meglehetősen hosszú szakaszok követik egymást jelentősebb dinamikai kontraszt nélkül. Valami hasonló Mozartól is elmondható. Nem így Beethoven *Appassionatája* eseté-

ben, ahol a dinamikai kontrasztok majdnem olyan fontosak, mint a harmóniaiak.

Schopenhauer azt írja, hogy egy Beethoven-szimfóniában „valamennyi emberi érzés és szenvedély megszólal: öröm és bánat, szeretet és gyűlölet, félelem és remény...”, megszámlálhatatlan finom árnyalatban.”(68) Az érzelm kifejezés és az együttérzés elméletét pedig a következő formában fogalmazza meg: „Az, hogy a zene mindenkor megérinti szívünket... annak köszönhető, hogy hűen közvetíti legbensőbb lényegünk valamennyi rezdülését.” Schopenhauer zenei, illetve általában vett esztétikai nézetei azáltal kerülnek el (ha egyáltalán elkerülnek) a szubjektivizmus csapdáját, hogy szerinte „legbensőbb lényegünk” — az akaratunk — egyben objektív is, mivel az objektív világ lényegével azonos.

De térjünk vissza az objektív zenéhez. Anélkül, hogy valamilyen *mi-az?* kérdést tennénk föl, vegyük közelebbről szemügyre Bach *Invencióit*, és annak kissé cikornyás címlapját, amely arról tájékoztat, hogy az *Invenciók* azok számára íródtak, akik a zongorajáték rejtelseit szeretnék elsajátítani. Biztosítja őket, hogy meg fogják tanulni, „hogyan lehet két illetve három szólamot tisztán... és dallamosan játszani”;(69) továbbá ösztönzést kapnak az alkotásra, és így „mellesleg először kóstolhatnak bele a komponálásba.” Bach a zenélést példák útján tanítja. A zenész mintegy Bach műhelyében nőhet fel. Fegyelmet tanul, de bátorítást is kap saját zenei gondolatának alkalmazására, továbbá útmutatást ezek tiszta és ügyes kidolgozásához. Gondolatai, természetesen, fejlődhetnek. A munka folyamán a zenész, akár a tudós, a próba-szerencse módszerével tanulhat. És műveinek gyarapodtával zenei ítélőkészsége, ízlése is javulhat — talán még alkotói fantáziája is terebélyesedik. De ez a gyarapodás erőfelfejtést, szorgalmat és a munkája iránti odaadást követel; valamint érzékenységet mások munkája iránt és önkritikát. Folyamatos „adok-kapok” jön létre művész és mű között, egyoldalú „adás” helyett — vagyis nem egyszerű önkifejezésről van szó a mű közegén keresztül.

Az elmondottakból remélhetőleg kitűnt, hogy távol áll tőlem a jelentős zeneművek és általában a jelentős művészet mély érzelmi hatásának tagadása. A legkevesbé sem kívánom azt a látszatot keltetni, mintha szerintem egy zenész nem érezhetne mély megindulást saját szerzeménye vagy más műveinek előadásakor. A zene érzelmfelkeltő hatásának elismerése, természetesen, nem azonos a ze-

nei „expresszionizmus” elfogadásával, ami egy *zeneelméleti felfogás* (melyhez különböző zenei gyakorlatok is kötődnek). Én ezt az elméletet alkalmatlannak tartom az emberi érzelmek és a zene — vagy általában a művészet — viszonyának leírására.

A zene és az emberi érzelmek viszonya számos, nagyon is eltérő szemszögből vizsgálható. Az egyik legkorábbi és legalapvetőbb felfogás az isteni ihletettség elmélete. Ez azt állítja, hogy alkotás közben isteni eredetű, szent örület vesz erőt a költőn vagy zenészen: a művészt megszálló *szellem/démon* azonban nem gonosz, hanem jóindulatú. Az elmélet klasszikus megfogalmazását Platón *Ion*jában olvashatjuk.(70) Platón idevágó nézetei szerteágazóak és számos különböző elméletet egyesítenek.

Megközelítése mégis alkalmas arra, hogy rendszeres vizsgálat kiindulópontjává tegyük:

- (1) A költő vagy a zenész nem saját művet hoz létre, hanem az istenek, mindenekelőtt a Múzsák üzenetét közvetíti. A költő, a zenész csak a Múzsák megszólalásának eszköze; Isten szócsöve: „Ezt megmutatandó az isten legott a leggyaralóbb költő által énekelte el a legszebb éneket.”(70)
- (2) Az isteni szellem által elragadott művész (alkotó vagy előadó) megtébolyodik, azaz érzelmileg túlfűtött állapotba kerül; és állapota a hallgatóságban együttérzést ébreszt. (Platón a jelenséget a mágnesességhez hasonlítja.)
- (3) A költőt alkotás közben, vagy az előadót előadás közben mélyen áthatja, sőt magával ragadja (nemcsak az Isten, hanem) az üzenet (is); például, mondjuk, az általa életre keltett jelenetek. A közönségből pedig maga a mű, nem pusztán az előadó vagy alkotó érzelmi állapota vált ki hasonló érzelmeket.
- (4) Különbséget kell tennünk az egyszerű mesterségbeli készség, ügyesség, jártasság — ezek gyakorlással, tanulással is megszerezhetők — és az isteni ihletettség között; csakis ez utóbbi tehet valakit költővé vagy zenésszé.

Vegyük azonban észre, hogy e nézetek kifejtésekor Platón egyáltalán nem beszél komolyan: kikacsint a hallgatóságra. Egyik apró tréfája különösen szembeötlő és igencsak mulatságos. Szókratésznek arra a megjegyzésére, hogy a rabszolga, amikor erőt vesz rajta az isteni elragadtatás, teljesen eszét veszti — például remeg

a félelemtől, noha nem fenyegeti veszély —, és a közönségben ugyanilyen indokolatlan érzelmeket ébreszt, Ion, a rabszolga ezt válaszolja: „Nagyon is jól tudom! Hiszen minden alkalommal látom őket főntről, az emelvényről, amint sírnak, döbbenten rám merednek és együtt ámuldoznak a mondottakon. Mert nagyon is figyel-nem kell ám rájuk, hiszen ha megíratom őket, én nevetni fogok, mert pénzt kapok, de ha nevetnek rajtam, sírhatok majd, mert oda a pénzem.”(72) Platón ezzel nyilvánvalóan arra utal, hogy amennyiben a rabszolga figyelmét ezek a nagyon is világi dolgok kötik le — s nem az „észveszejtő” félelem —, miközben a nézők reakcióit lesi, hogy ennek megfelelően formálja alakítását, akkor nem állíthatja komolyan — ahogy ezt Ion teszi éppen itt —, hogy a közönségre gyakorolt mély hatás titka kizárólag az ő őszintesége — vagyis az, hogy teljes mértékben és ténylegesen isteni elragadtatásban van része, azaz önkívületben cselekszik. (Platón itt jellegzetes *reflexív* tréfával él — már-már a paradoxon határán.)(73) Egyrészt arra figyelmeztet,(74) hogy mindenfajta tudás vagy jártasság (mondjuk, a hallgatóság lebilincselésében) csak hazug bűvészkedés és szemfényvesztés lehet, hiszen szükségszerűen befolyásolja, elhomályosítja az isteni üzenet tisztaságát. Másrészt a rabszolgát (vagy a költőt, vagy a zeneszt) olyannak ábrázolja, aki, legalábbis alkalmanként, inkább ügyes csalónak mondható, mintsem az isteni ihlet kegyeltjének.

Most pedig a Platón nézeteit összegző (1)–(4)-ig terjedő lista felhasználásával a művészet mint kifejezés modern elméletét (amelyet én nem osztok) fogom ismertetni. Központi állításom abban áll, hogy az ihlet vagy szent örület elméletéből *elhagyva az isteni indítékot*, egyből a művészet mint önkifejezés modern elméletéhez jutunk, vagy pontosabban az ön-ihlet és az érzelmek kifejezésének és közlésének elméletéhez. Más szavakkal: a modern elmélet egyfajta Isten nélküli teológia — az istenek szerepét a művész benső természeté vagy lényege veszi át: a művész önmagát ihleti meg.

Világos, hogy egy ilyen szubjektivistá elméletnek el kell vetnie, vagy legalábbis háttérbe kell szorítania a (3) pontot: azt a tételt, hogy érzelmileg a művészt és közönségét egyaránt *a műalkotás vonja hatása alá*. Szerintem viszont úgy tűnik, hogy éppen ez fest helytálló képet a művészet és érzelmek viszonyáról. Ez az objektivistá felfogás azon az elképzelésen alapul, hogy a költészet, a zene olyan jeleneteket ír le, vagy fest le, vagy jelenít meg, amelyeknek érzelmi tartalma van, sőt lefestheti, ábrázolhatja magát az érzelmet

mint olyant is. (Vegyük észre, hogy arról itt szó sincs, hogy ez lenne a műalkotások jelentőségének egyetlen lehetséges forrása!)

Művészet és érzelmek viszonyának ugyanez az objektivista felfogása olvasható ki az előző fejezetben idézett Kepler passzusból.

E felfogás fontos szerepet játszott az opera és az oratórium kialakulásában, és bizonyára Bach és Mozart is elfogadhatónak találták volna. Mellesleg tökéletesen összhangba hozható Platónnak az *Államban* és a *Törvényekben* kifejtett elméletével, mely szerint a zene képes az érzelmek felkeltésére — de lecsillapítására is (altatódalok) —, valamint befolyásolhatja az emberek jellemét: egyes zenék bátorságot öntenek belé, mások félelemmel töltik el; talán kissé túlbecsülve ezzel a zene hatalmát.(75)

Az én objektivista elméletem szerint — amely nem tagadja az önkifejezést, csupán annak abszolút triviális voltát emeli ki — a zeneszerző érzelmeinek valóban figyelemreméltó szerepe nem abban áll, hogy kifejezésre kell őket juttatni, hanem hogy alkalmasak az (objektív) mű hatásának, sikerességének, szándékai megvalósításának ellenőrzésére: a zeneszerző kipróbálhatja magán a mű hatását, és ennek megfelelően módosíthat rajta, átírhatja, ha nem találja megfelelőnek a saját reakcióját (ahogyan ezt Beethoven is gyakran megtette); de előfordulhat, hogy mindenestől elveti az egészet. (Függetlenül attól, hogy szerzeménye elsősorban érzelmi indíttatású vagy sem, a saját reakcióját használja fel mércéül — azaz „jóízlését”: ez pedig a próba-szerencse módszer alkalmazásának egyik alelete.)

Érdeemes megfigyelnünk, hogy Platón elmélete (4) nem teológikus formájában, aligha egyeztethető össze az objektivista elmélettel, amely a mű őszinteségét nem a művész ihletének valóságából eredezteti, hanem a művész önkritikájából. Ernst Gombrich-tól tudtam meg, hogy egy a platóni elmülethez hasonló kifejezéscentrikus megközelítés beépült a retorika és a poétika klasszikus hagyományába is. Ez a megközelítés olyan messzire ment, hogy azt állította, az érzelmek lefestésének, ábrázolásának sikere egyenesen a művész érzelm-átélőképességének mélységén múlik.(76) Ez utóbbi, igencsak megkérdőjelezhető, nézet — Platón (4)-ének szekularizált formája, amely mindent, ami nem tisztán önkifejezés, „alakoskodásnak”(77) vagy „hamisságnak” tart — vezetett el a zene és a művészet modern kifejezés-elméletéhez.(78)

Összefoglalva tehát; az (1), (2) és a (4), az isteneket leszámítva, úgy tekinthető mint a művészet és annak az érzelmekhez való viszonyáról kialakított szubjektivista vagy önkifejezési elmélet megfogalmazása, a (3) pedig mint ugyanezen viszony objektivista elméletének részleges megfogalmazása. Az objektivista elmélet szerint első sorban a mű a felelős a zenész érzelmeiért, és nem fordítva.

Alaposabban szemügyre véve a zene objektivista felfogását, világos, hogy a (3) önmagában kevés ennek kifejezésére, hiszen csupán a zenének az érzelmekhez való viszonyára vonatkozik, ez pedig nem az egyetlen és nem is a legfontosabb szempont egy adott mű jelentőségének megítélésében. A zenész számára lehet megoldandó probléma az érzelmek ábrázolása és az együttérzés felkelése — mint például a *Máté-passió*ban —, de ezen kívül még számos problémával kell megbirkóznia. (Különösen nyilvánvaló ez az olyan művészetek esetében, mint mondjuk az építészet, ahol a gyakorlati és technikai problémák is nagy súllyal esnek latba.) Példának okáért egy fuga írásakor a zeneszerzőnek a következő problémákat kell megoldania: érdekes téma és ennek megfelelő kontrapunkt szerzése, majd az adott anyag lehetőségeinek minél tökéletesebb kiaknázása. A feladatok megoldásában a gyakorlat során megszerzett „arányérzéke” segíti. Az eredmény ettől persze még lehet megindító; de lehet, hogy a „sikerültség”, az arányosság — a káoszból kiemelkedő kozmosz — érzete kelt bennünk elismerést; és nem az érzelmek hatásos ábrázolása. Bach *Invencióinak* egyes darabjairól — amelyek arra hivatottak, hogy a tanítvány bepillantást nyerjen általuk az előtte álló feladatokba — ugyanez mondható el. A zeneszerző számára egy menüett vagy egy trió megírása hasonlóan jól körülhatárolt problémát jelent; és a probléma még határozottabbá válik, ha mindezt egy félig már elkészült darab keretei közé kell beilleszteni. A zenei problémák megoldásával viaskodó muzsikusképe természetesen élesen elüt az érzelmeinek kifejezésében elmerült művész képétől. (Az érzelmek kifejezése ráadásul magától értetődően elkerülhetetlen.)

Az előzőekben megpróbáltam egyrészt áttekinthető képet adni a szubjektivista és objektivista zene elmélete közötti különbségről, másrészt ezt összekötni két különböző zenei gyakorlattal — Bachéval és Beethovenéval —, amelyek akkoriban egymástól oly távolsónak tüntek, bár mindkettőt egyaránt szerettem.

A saját munkánk objektív illetve szubjektív megközelítése közötti különbségtétel idővel rendkívül fontossá vált számomra; és nyugodt szívvel állíthatom, hogy egészen 17–18 éves koromtól kezdve jelentősen befolyásolta a világról és az életről kialakított képemet.

Progresszivitás a művészetekben, különös tekintettel a zenére

Természetesen nem volt teljesen igazam, amikor Beethovent tettem felelőssé a kifejezőscentrikus felfogás térhódításáért a zenében. Noha a romantika kétségtelenül hatott ugyan rá, jegyzetfüzeteiből egyértelműen kiolvasható, hogy mi sem állt távolabb tőle, mint-hogy pusztán érzelmei vagy szeszélyei kifejezésével bajlódjék. Ötleteinek papírra vetését rendszerint nagyon alapos átdolgozás követte. Megpróbálta tisztázni, egyszerűsíteni őket — mindez jól nyomon követhető, ha összevetjük a *Karfantázia* és a *IX. szimfónia* vázlatfüzeteit. Ugyanakkor lobbanékony egyéniségének piedesztálja, majd a felülmúlását célzó hiú kísérletek, úgy hiszem, összességében, ártottak a zenének. Ma is úgy látom, hogy ebben a fő bűnös a zene kifejezőscentrikus felfogása volt. Feltűntek azonban más, hasonlóan ártalmas nézetek is — és közülük nem egy kimondottan elveti az önkifejezés elvét —, amelyek aztán mindent felforgató kísérletezésbe torkollottak: a szerializmustól kezdve a *musique concrète*-ig. Mindezen irányzatok — és kiváltképpen az „anti-irányzatok” — a „historicismusnak” a jelen fejezetben tárgyalt típusára vezethetőek vissza, ezen belül is főleg a „haladással” kapcsolatos historicista felfogásban.

Egy bizonyos értelemben, természetesen, a művészetben is beszélhetünk haladásról, hiszen itt is felmerülhetnek új lehetőségek és problémák. Egy olyan zenei felfedezés, mint például a kontrapunkté, ezernyi új lehetőséget és problémát hoz magával. De beszélhetünk egyszerű technikai haladásról is (például bizonyos hangszerek esetében), ami szintén teremthet új lehetőségeket, ám ezek jelentősége jóval szerényebb. (A „médiumpok” közötti váltás több problémát old meg, mint amennyit felvet.) Beszélhetünk haladásról a zenei tudás gyarapodásának értelmében is — egy zeneszerző, elméletileg, birtokba veheti elődjei minden eredményét; én azonban kötve hiszem, hogy ilyesmit egyetlen zeneszerzőről is jog-

gal állíthatnánk. (Einstein talán nem volt nagyobb fizikus, mint Newton, viszont tökéletesen birtokában volt a newtoni technikának; hasonló viszony a zenében elképzelhetetlen.) Ilyesmit még Mozartól sem állíthatunk, noha talán ő járt hozzá a legközelebb — szemben Schuberttel, aki ennek viszont még a közelébe sem jutott. Fennállhat annak a veszélye is, hogy az újonnan felismert lehetőségek kiszorítják a régieket: a dinamikai effektusok, a disszonancia, vagy akár a moduláció is, ha szertelenül élnek vele, elnyomhatja a kontrapunkt kevésbé szembetűnő effektusait, vagy mondjuk, elhomályosítja a régebbi fogásokra való utalásokat.

A felfedezések nyomán feledésbe merülő lehetőségek izgalmas problémát jelentenek. A kontrapunkt megjelenése például a monodikus és főleg a ritmikai effektusok elszegényesedésével fenyegetett. Emiatt legalább annyi vád érte, mint bonyolultsága okán. A bírálatoknak kétségtelenül volt jótékony hatása is: az ellenpont legnagyobb mesterei, mint például Bach, fokozott érdeklődéssel fordultak a recitativok, áriák és az egyéb monodikus alternatívák kontrapunkttal való kombinációjából adódó finomabb effektusok és kontrasztok felé. A kortárs zeneszerzők közül, sajnos, kevesen ilyen fantáziadúsak. (Schönberg például felfigyelt rá, hogy a disszonanciák kontextusában a konszonancia előkészítést, bevezetést, sőt talán feloldást is igényel. Ez viszont maga után vonja hajdani szerepük elvesztését.)

Wagner(80) honosította meg a zenében a haladásnak azt a felfogását, amelyet (1935 körül) „historicistának” bélyegeztem. E, sokszor hiszterikus, kultúra-felfogás szerint a zseni nemcsak, hogy a korszellem kifejezője, de egy lépéssel „előtte jár”: olyan „előfutár”, akit kortársai — néhány „haladó” vájtfulút leszámítva — képtelenek követni.

Én azt állítom, hogy a művészet önkifejezésként való felfogása alapvetően triviális, zavaros és semmitmondó — bár nem feltétlenül ártalmas, ha csak nem veszik túl komolyan, ekkor ugyanis rendszerint öntetszeglésbe és megalomániába fullad. Teljesen elhibázott és ártalmas nézet viszont, hogy a zseninek meg kell előznie korát: ezzel olyan értékítéletek előtt nyitnánk meg a művészet univerzumát, amelyeknek semmi köze a művészi értékhez.

Intellektuális színvonalát tekintve mindkét elmélet annyira alacsonyan áll, hogy kész csoda, hogy ennyien komolyan vették. Az első elmélet pusztán intellektuális alapon is elvethető — mint trivi-

ális és zavaros nézet — anélkül, hogy ehhez magát a művészetet alaposabb vizsgálat alá kellene vetnünk. A második elmélettel szemben — miszerint a művészet a korát megelőző zseni önkifejezése — számos ellenpélda hozható fel, amikor is a zsenit korának mecénásai igenis nagy becsben tartották. A jelentős reneszánsz festőket általában őszinte tisztelet övezte. De ugyanez mondható el számos muzsikusról is. Frigyes porosz király például nagyra értékelte Bach művészetét — Bach mellesleg nyilvánvalóan nem járt kora előtt (mondjuk, Telemannhoz képest): fia, Carl Philipp Emanuel *passénak* tartotta, és rendszeresen „vén hülyeként” emlegette („*der alte Zopf*”). Mozart ugyan szegénységben halt meg, de nevét ismerte egész Európa. Az egyetlen kivétel talán Schubert lehetett, akiről bécsi barátainak viszonylag szűk körét leszámítva gyakorlatilag senki sem hallott, bár közvetlenül korai halála előtt ez a helyzet is kezdett megváltozni. Az pedig, hogy Beethoven nagyságát kortársai nem ismerték volna fel, pusztá dajkamese. De hadd emlékeztessenek itt újfent arra, hogy az életben elért siker, szerintem, jórészt szerencse dolga (lásd a 10. fejezetet a 47. és a 48. jegyzet között). Az érdemnek ebben nem sok szerepe van, és az élet bármely területén könnyen találhatunk nagyra hivatott embereket, akiket elkerült a siker. Csöppet sem meglepő hát, ha a tudomány és a művészet területén ugyanez a kép fogad bennünket.

Az a felfogás, hogy a művészetet a nagy művész „vezeti”, sajnos, több egyszerű félreértésnél: olyan klikkek és lobbik létrejöttéhez vezetett, amelyek propagandagépezeteikkel már-már a politikai pártok vagy vallási szekták működését idézik.

Voltak persze klikkek Wagner előtt is. De a wagneriánusokhoz hasonló soha (később esetleg a freudisták): kész lobbis, párt, vallás az összes rituálékkal. Kár lenne azonban tovább ragoznom, hiszen Nietzsche mindezt már ragyogóan lefestette.(81)

E jelenségek közül néhányat volt szerencsém saját bőrömmön is tapasztalni a Schönberg-féle Zenei Magánelőadások Társaságában. Schönberg, számos kortársához hasonlóan, wagneriánusként kezdte pályáját. Egy idő után társaival egyetemben azzal a problémával találta magát szemben, amelyet a kör egyik tagja egy előadáson a következőképpen fogalmazott meg: „Hogyan haladhatjuk meg Wagnert?”, továbbá „Hogyan győzhetjük le magunkban a wagneri maradványokat?”. Később az is fölmerült, hogy „Miképpen őrizhető meg lépelelőnyünk másokkal szemben, sőt hogyan haladhatjuk meg ma-

gunkat is?” Én sajnos úgy látom, hogy e sebességmámornak semmi köze a zene szolgálatához, vagy a mű iránti odaadáshoz.

Anton von Webern kivételnek számított, odaadó muzsikusként és kedves, egyszerű embernek ismertem meg. De ő is az önkifejezés filozófiáján nőtt fel, és annak igazát soha nem vonta kétségbe. Egyszer elmesélte nekem az *Orchesterstücke* születésének körülményeit: a fülét megütő hangokra koncentrált, kottán rögzítette őket, míg a hangok el nem haltak. Elmondása szerint ez a magyarázata darabjai rendkívüli merészségének. Szándékainak tisztaságát aligha vonhatná bárki is kétségbe. Muzsikát azonban sajnos csak elvétve találunk szerény kompozícióiban.

A nagy mű létrehozásának ambíciója nem feltétlenül káros: olykor valóban elősegítheti egy jelentős műalkotás megszületését, ám jóval gyakoribb, hogy a szerző egyszerűen jó munkát szeretne végezni. Semmi köze viszont a művészethez azon ambíciónak, hogy valaki megelőzze korát, vagy ne kerülje a megbotrátkozást — azaz a lehető legtöbb emberben keltsen döbbenetet —, noha a kritikusok tekintélyes hányada ezt a felfogást tűzte zászlajára.

A divat elől a művészet területén szerintem éppúgy nincs menekvés, mint bárhol másutt. Ám azt is világosan kellene látnunk, hogy azon kevés alkotó, aki nemcsak mestere volt művészetének, de eredeti tehetséggel is bírt, ritkán törekedett a divat követésére, és soha nem akart divatot teremteni. Sem Johann Sebastian Bach, sem Mozart, sem Schubert nem teremtett divatot, nem hozott új stílust a zenében. Ellentétben mondjuk Carl Philipp Emanuel Bachkal, aki jólképzett, tehetséges, sőt elbűvölő muzsikusként volt, de a nagy mestereknél kevésbé eredeti újíto. És így van ez minden divattal, beleértve a primitívizmust is, habár a primitívizmust részben motíválhatja az egyszerűségekre való törekvés is.

Schopenhauer egyik legelmésebb (bár nem feltétlenül legeredetibb) megjegyzése így szól: „Az egyszerűség... alapvető minden művészetben..., legalább is soha sem lenne szabad figyelmen kívül hagyni.” (82)

Szerintem arra az egyszerűségekre való törekvésre utal, amely elsősorban a nagy mesterek témáiban ismerhető fel. Ahogy a *Szökteetés* példája is mutatja, a végeredmény lehet összetett; de azért Mozart jogos büszkeséggel válaszolhatta József császárnak, hogy operájában nincs egyetlen felesleges hang sem.

Divatok valószínűleg mindig is lesznek, stílusok jönnek-mennek, de ezért még nem kötelező követnünk őket. Lássuk be, hogy a „modernizmus”, a mindenáron újat akarás, a törekvés az adott kort megelőzve létrehozni „A jövő műalkotását” (Wagner egyik esszéjének címe) nincs semmilyen összefüggésben mindazzal, ami egy művész számára érték kellene, hogy legyen, aminek létrehozásáért érdemes dolgoznia.

A historicizmus egyszerűen tévedés a művészetben. Mégis lépten-nyomon találkozunk vele. Még a filozófiában is új stílusról, a „Filozófia új hangneméről” beszélnek — mintha a hangnem számítana és nem a dallam íve, vagy mintha fontos lenne, hogy egy hangnem régi vagy új.

Természetesen azért nem kárhoztathatunk senkit, mert újjal próbálkozik. Szerintem azonban a „modern” zeneszerzőkből fájoan hiányzik a nagy művek iránti szeretet, a nagy mesterek és csodálatos műveik iránti tisztelet — pedig ezek a művek talán az emberiség történetének legcsodálatosabb teljesítményei.

Szeged

Karl Popper
Fordította: Jónás Csaba

Jegyzetek

^{63.} Albert Schweitzer: *J. S. Bach*, Leipzig, 1908. Breitkopf und Hartel, első kiadása 1905-ben franciául, 7. kiadás 1929., I. az angol kiadást A. C. Black, London, 1923. 1. kötet 1.o. Schweitzer az „objektív” terminust Bachra, a „szubjektívet” Wagnerre használja. El tudom fogadni, hogy Wagner sokkal szubjektívebb, mint Beethoven. Viszont meg kell mondanom, hogy bármennyire csodálom is Schweitzer könyvét (különösen a bach-i témák frazeálásával kapcsolatos kitűnő észrevételeit) nem tudok teljesen egyetérteni az „objektív” és a „szubjektív” zenészeknek az „időhöz” illetve a „korszakhoz” fűződő viszonyuk alapján történő szembeállításával. Szinte biztosra veszem, hogy itt Hegel hatása érződik, akinek Bachot méltató szavai felkeltették Schweitzer érdeklődését (L. Schweitzer *i.m.* 225. skk. és 230.o. 56. jegyz. A 255.o.-on (az angol kiadás 1. kötet 244. o.) Therese Devrient felidéz egy bájos incidenst, amely nem éppen hízelgő Hegelre nézve.)

^{64.} Az első ezek közül egy beszéd volt, amely 1967-ben hangzott el, első megjelenése In.: *Logic, Methodology and Philosophy of Science* 3. kötet 333–373.o.; a második beszéd első megjelenése In.: *Proceedings of the XIVth International Congress of Philosophy, Vienna, 2nd to 9th September 1968.*, I. kötet 25–53.o. Ez

a két dolgozat most nagyjából az *Objective Knowledge*, 1972. 3. és 4. fejezete. A szövegben idézett harmadik dolgozat „Quantum Mechanics Without 'The Observer'” a *Quantum Theory and Reality*-ben található. L. még *Logik der Forschung* és *The Logic of Scientific Discovery* 29., 30. rész 60–67.o.; és dolgozatomat „A Realist View of Physics, Logic and History.” In.: *Physics, Logic and History*, szerk. Wolfgang Yourgrau és Allen D. Breck, New York, London, 1970. Plenum Press, 1–30.o. és 35–37.o., most az *Objective Knowledge*, 1972. 8. fej.

^{65.} L. *The Open Society and Its Enemies* 1. kötet 26. és 96.o., 2. kötet 12. skk. 65a. (Hozzáfűzve 1975-ben.) Ugyanez igaz az expresszionista vagy emotív etikai elméletekre és ítéletekre.

^{66.} L. még „Epistemology Without a Knowing Subject” utolsó részét; *Objective Knowledge*, 1972. 146–150.

^{67.} L. Schweitzer *i.m.* 153.o.

^{68.} Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 1844. 2. kötet 39. fej., a második idézet 1. kötet 52. rész 1818. Vegyük észre, hogy a német „Vorstellung” szó egyszerűen John Locke „idea” terminusának fordítása. (A magyar és angol fordítás jelentős eltérése miatt az angolt követtem — a ford.)

^{69.} A németben: „eine cantable Art im Spielen zu erlagen”.

^{70.} Platón: *Ion*, ford. Ritoók Zsigmond, vö. főleg 533D–536D, In.: *Platón összes művei I–III*. Európa Könyvkiadó, 1984. Budapest (*Bibliotheca Classica*) I. kötet 305–335.o.

^{71.} Platón *i.m.* 534E

^{72.} Platón *i.m.* 535E; vö. 535C

^{73.} L. még dolgozatom: „Self-Reference and Meaning in Ordinary Language”, *Mind*, 63, 162–169.o., most *Conjectures and Refutations* 1963. 14. fej., és a *Replies* szövegét a 163. jegyz.-ig In.: *The Philosophy of Karl Popper*. La Salle, 1974. Open Court. Az önmagukra utaló viccek lehetetlenségét bizonyítani kívánó érvek találhatók Gilbert Ryle: *The Concept of Mind*, London, 1949. Hutchinson, 193–196.o.; Harmondsworth, 1963. Peregrine Books, Penguin Book, 184–188.o. Szerintem *Ion* megjegyzése „önkritika” (vagy arra utal), ami Ryle szerint — 196.o. — nem lehetséges.

^{74.} Platón: *Ion* 541E–542B.

^{75.} L. *The Open Society* I. és 2. kötet, valamint a további kiadások 4. fej. 40. és 41. jegyzet és a szöveg.

^{76.} Ernst Gombrich a következő részletre hívta fel a figyelmemet: „Hogyha sírásra kívánsz olvasztani engem, előbb te/Sírj magad;” Horatius: *A költészetről, Levél a Pisókhoz*. Budapest, 1877. Franklin Társulat, ford. Czuczor Gergely. Természetesen elképzelhető, hogy Horatius nem az expresszionista felfogást próbálta megfogalmazni itt, hanem azt, hogy csak az a művész képes kritikusan megítélni művének hatását, aki már maga is szenvedett. Valószínűnek tartom, hogy Horatius nem volt tisztában a két értelmezés közötti különbséggel.

^{77.} Platón: *Ion* 541 E-től.

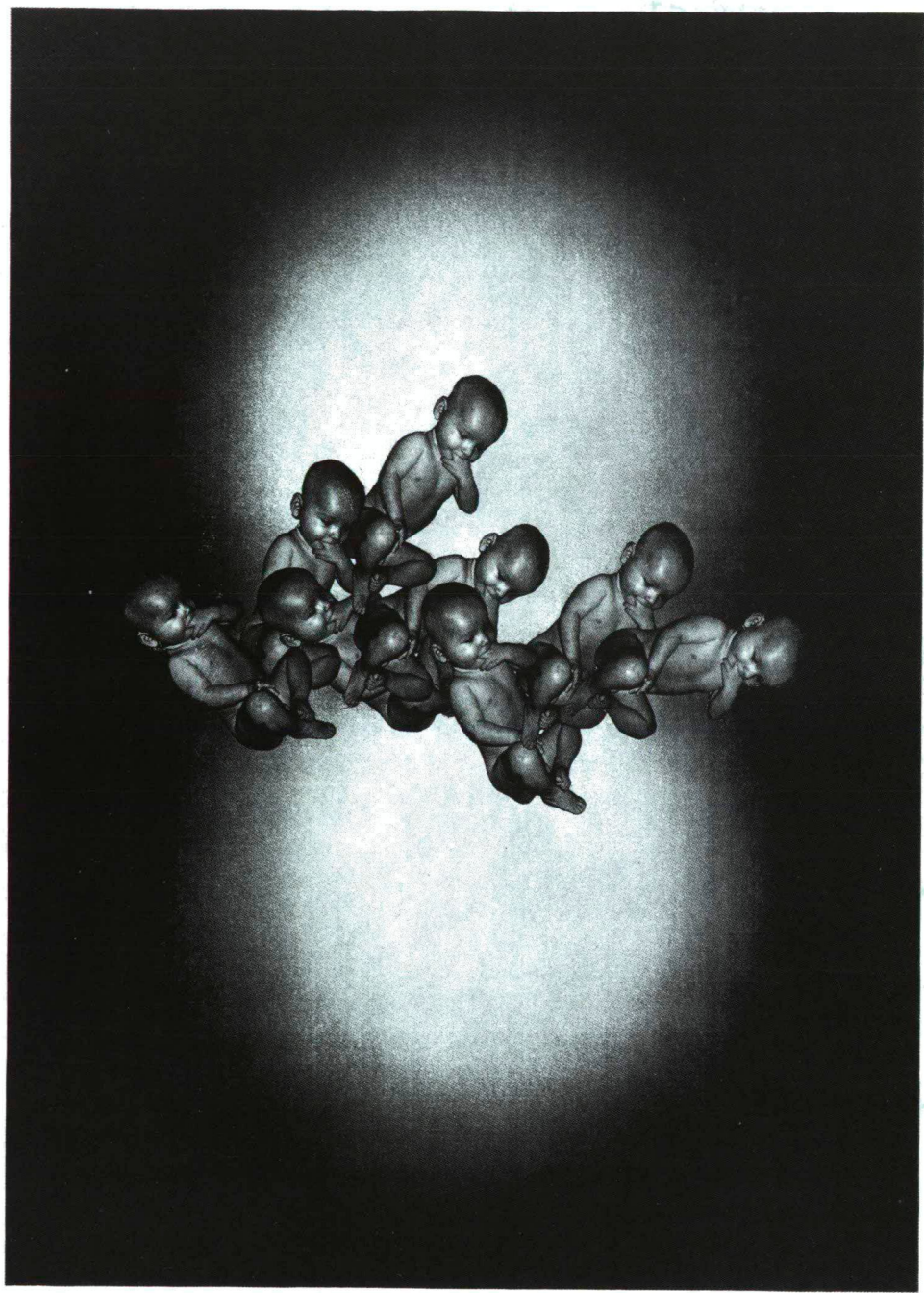
^{78.} E bekezdés jelentős részéért, illetve az előző bekezdéseket illető kritikai észrevételekért Ernst Gombrich barátomnak tartozom köszönettel. Látni fogjuk, hogy a szekularizált platóni elméletek (a műalkotás, mint szubjektív kifejezés és közlés, s mint objektív leírás) megfeleltethetők Karl Bühler három nyelvi funkciójának, vö. *Conjectures and Refutations* 1963. 134. skk., 295.o. és a 15. rész.

⁷⁹⁾ E. H. Gombrich: *Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája*. Budapest, 1972. Gondolat Kiadó, 401.o. ford. Szabó Árpád.

⁸⁰⁾ A zenei beállítottságom, mint látni fogják Eduard Hanslick (Wagner Beckmesser néven figurázta ki) nézeteire emlékeztet, aki nagyhatású bécsi zenekritikus volt, és írt egy könyvet Wagner ellen (*Vom Musikalisch-Schönen*, Leipzig, 1854. R. Weigel; angol fordítása a 7. javított kiadásból készült *The Beautiful in Music*, London, 1891. Novello and Co. ford. G. Cohen). Nem értek azonban egyet Hanslickkel Bruckner megítélését illetően, aki ugyan tisztelte Wagnert, ám a maga módján ugyanolyan szent zenész volt, mint Beethoven (akit mostanában gyakran vádolnak — alaptalanul — képmutatással.) Mulatságos, hogy Wagnerre nagy hatást gyakorolt Schopenhauer — *A világ, mint akarat és képzel* révén — pedig Schopenhauer azt írta a *Parerga* 2. kötetének 224. részében (először 1851-ben jelent meg, amikor Wagner *A gyűrű* zenéjén kezdett dolgozni), hogy „Az operát tekinthetjük a zene rákfénéjének.” (Popper fordításának magyar fordítását adtam meg — a ford.) (Persze a kortárs operára értette, az érvelés azonban nagyon általánosnak hat — ami azt illeti messze túl általánosnak.)

⁸¹⁾ Friedrich Nietzsche: *Der Fall Wagner (The Case of Wagner)* Leipzig, 1888. és *Nietzsche contra Wagner*; mindkettő fordítását l. *The Complete Work of Friedrich Nietzsche*, szerk. O. Levy, London, 1911. T. N. Foulis 8. kötet.

⁸²⁾ Arthur Schopenhauer: *Parerga*, 2. kötet 224. rész.

Sándor Edlitz munkája

Száz év ráhagyatkozás, avagy J. V. és R. R. esete a „Gelassenheit”-tel

I.

Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettjének harmadik, *Allegro moderato* tétele egy rövid recitativo szerű átvezetés. A tétel először fölidézi a korábbi D-dúr témát, miközben búcsút is vesz tőle. Ezt követően, egy zenei diskurzus keretében, a kotta egy kérdést fogalmaz meg: mind a négy muzsikussal egymás után fölveti, lejátssza ugyanazt a kérdést. Ez a tanácstalanság hangulata. A primárius egy virtuóz szólammal választ ad. De a többi muzsikussal a válasz közben újra fölveti az egyszer már elhangzott kérdést. A primárius választ erősen gyengíti, hogy néhány taktussal korábban maga is kérdezett. Sőt, ő kérdezett legelőször. A tanácstalanság hangulatát szükségyszerűen vágyakozással telt érzések váltják fel. És ekkor megszólal a negyedik tétel.

II.

A heideggeri életműnek többféle megítélése létezik. A *Sein und Zeit* megjelenése után, rövid idő elteltével, az ilyesféle dolgokat olvasók körében, egyrészt hangjukat kezdték hallatni e mű rajongói, másrészt — ezzel szinte egyidőben — megjelentek olyan írások is, amelyek Heidegger munkájának ócsárlásába kezdtek. Az idő előrehaladtával növekedett mind a rajongók, mind az ócsárlók száma. Az előbbiek közül kerültek ki a mester feltétlen hívei. Mi ezeket ebben az írásban heideggeriánusoknak fogjuk nevezni. Az ócsárlókat pedig anti-heideggeriánusoknak. Ez utóbbiak a heideggeri életmű megítélésében látszólag elfogulatlanok és függetlenek. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a lehangosabb anti-heideggeriánu-

sok említett ócsárlási hajlandósága egyszerűen egy csak másik székhelyhez való hovatartozás hangos kifejeződése. Ennek pedig semmi köze sincs sem az elfogulatlansághoz, sem a függetlenséghez. Sőt, ez is csak rajongás.

Időnként megjelennek olyan okfejtők is, akik a heideggeri filozófia hallatán hangsúlyozottan a saját véleményükkel állnak elő. De ezeket nem kell túl komolyan venni.

III.

Egy hajdan híres Quartet (az egy „t” nem nyomdahiba) nagy nyomatékot adott az említett *Allegro moderato* kérdező frázisainak. De a primárius, mert erőteljes egyéniség volt, válaszában határozott hangot ütött meg. Van valami megnyugtató az ilyen erőteljességben. Különösen, ha eleganciával párosul. Ha kérdés és tanácsatlanság van is a kottafejekben (a valóságban tudjuk, csak kottafejek, zenei jelek és utasítások vannak), egy ilyen erőteljes válasz a Quartet többi tagját követésre kényszeríti. Vagy — talán pontosabban fogalmazva — az ilyen esetekben, valamilyen oknál fogva, a többiek a követést tartják célszerűnek. Ezzel olyan látszat keletkezik, mintha a második hegedűs, a brácsás és a csellista jobban hitt volna a primárius hangjainak határozottságában, mint maga az, aki e hangokat megszólaltatta. A kérdések azonban mind a négy muzsikusból tovább éltek. Igaz, elegáns tanácsatlansággá transzformálódva.

Így törtek utat a következő variációs tétel felé.

IV.

Johannes Vorlauffer kitűnően ismeri a heideggeri filozófiát. *Richard Rorty* pedig kiválóan ócsárolja. Az előbbi egy szinte lefordíthatatlan című könyvet (*Das Sein-Lassen als Grundvollzug des Daseins. Eine Annaeherung an Heideggers Begriff der Gelassenheit. A létre történő ráhagyás, mint az ittlét alapvető beteljesítése. Egy közelítés Heidegger ráhagyatkozás fogalmához*) írt. Ezzel bizonyította, milyen jól érti a Heidegger gondolkodását. Az utóbbi liberálisnak és ironikusnak látszó eszmék álarca alatt próbálta meg elhitetni magáról, hogy képes megszabadulni minden átfogó, „fenséges” teóriától, és hogy elfogulatlanul, önálló módon képes értelmezni a heideggeri fundamentál-ontológiát. Terminológiánk szerint tehát *Vorlauffer*

a heideggeriánus, *Rorty* pedig az anti-heideggeriánus táborhoz csatlakozott. (Mindezen semmit sem változtat, hogy *Rorty* helyenként Heidegger-szimpatizánsként árulja saját eszmefuttatásait. Avval ugyanis, hogy makacsul definíciókhoz és szótárakhoz ragaszkodik, könnyen kideríthető, hogy mit is takargat ezzel a szimpátiával. Egy merev, dogmatikus metafizikát. Ezt leplezi tehát hol Heidegger-szimpátiával, hol „ironikus”-nak mondott képzelgésekkel.)

Két különböző szekértábor: de azért a heideggeriánusokat nem szabad összekeverni az anti-heideggeriánusokkal!

V.

A közelmúlt egyik Quartetto-ja az említett *Allegro moderato-t* nagy összefüggések keretei között interpretálta. Mind a négy muzsikusz erőteljes hangot ütött meg. A kérdések, akár a válaszok, hidegek lettek. De a hidegség határozottságot és pontosságot is jelentett. És némi tanácstalanságot. Ebből a megközelítésből hiányzik minden nagy nekilendülés és nekifutás. De azért minden a helyén van: az átvezetésből átvezetés lett, a primárius semmire sem vezető válasza pedig hangok egyszerű egymásutánjaként szólalt meg. Mert ilyen az autentikus megközelítés. A válasz — mivel egyébként is csak egy nagy egész része — veszített fontosságából. Van valami lenyűgöző és tiszteletreméltó az ilyen hűvös tárgyilagosságban.

VI.

A heideggeriánusok általában ismerik mesterüket. Gyakran igen jól ismerik. Sőt, az sem zárható ki, hogy közülünk sokan jobban ismerik Heideggert, mint ahogy a mester maga magát ismerte. Vorläufer okoskodásaival például rendkívül nehéz vitába szállni: minden egyes Heidegger-témában ugyanazt állítja, amit Heidegger is állít. Nemcsak a fundamentál-ontológia módszerét, de ennek nyelvetetét és stílusát is átveszi. Írásában arról és csak arról van szó, amiről a mesternél is szó van. Heidegger különös hangzású terminusait úgy építi be saját mondataiba, mintha ezek teljesen magától értetődőek volnának. Elemzéseit természetesen korrektek. Amikor például a „Mitdasein” autentikus és inautentikus formáját tárgyalja, ezt mindkét esetben az „In-der-Welt-sein” és az „Entschlossenheit” keretei között teszi. Az első esetben úgy interpretálja a Daseint, aho-

gyan azt Heidegger is tette: „geworfener Entwurf”-ként. A második esetben egy a heideggeri filozófiában benne levő, de benne csak rejtett módon létező dolgot akar napfényre hozni. És ekkor szolidaritásról és szeretetről kezd el írni.

Rortynál ezzel szemben mindig valami másról van szó. Láthatóan idegesíti őt a heideggeri gondolkodásmód autonómiája. Elhatározta, hogy ő is autonóm lesz. Elvégre is mind a ketten filozófiaprofesszorok! Liberalizmusról írt ezért és iróniáról. De mi köze van ehhez Heideggernek? És miért kell valakinek a liberalizmus és az irónia címkéjét önnön nyakába akasztania, ha maga egyébként liberális és ironikus? Nem gondolhatjuk komolyan, hogy az irónia csak elhatározás kérdése. Az irónia inkább csak megesik az emberrel. A liberalizmus esetében sem más a helyzet. Az is csak megesik.

VII.

A közelmúlt egyik másik Quartette a belső részletekből kiindulva, erőteljes és hatásos nekifutásokkal, nekilendülésekkel közelített az *Allegro moderato*-hoz. A primárius csillogni akart, és nekilendült. A második hegedűs, a brácsás és a csellista szintén csillogni akart, és ők is nekilendültek. Mert ugyebár Beethoven is, az erőttől túláradoán, csillogni akart! A legfényesebben azonban mégis az első hegedűs csillogott. És utána követte őt a többi. Csillogtak valamennyien. És fényesen csillogott Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettje.

VIII.

Ahol a filozófusok körül hívek tömörülnek, ott vége a tárgyilagosságnak. De ahol szekértáborok vannak, ott is vége. Semmit sem változtat ezen néhány eredetiségre vágyó, ügyel-bajjal gondolkodó „filozófus” liberálisnak és ironikusnak kikiáltott hangzatos szólama. Vannak ugyanis dolgok, amelyeket nem célszerű kimondani, mert ha ezt teszik, jelentésük szinte szükségszerűen az ellentétjére fordul. Jelen sorok írója például többször megjárta: a liberálisok között találta a legmerevebb anti-liberálisokat, és a leginkább toleránsak között, a legintoleránsabbakat. Nem árt tehát az óvatosság! Különösen, ha olyan emberekre akadunk, akik önnönmagukra akasztgatnak különböző címkéket.

A heideggeriánusok és az anti-heideggeriánusok tehát csak ritkán tudnak tárgyilagosaak lenni.

IX.

A közelmúltban létezett egy Quatuor, amely — az előbbiekkal összehasonlítva — gyökeresen másként értelmezte az említett *Allegro moderato*t. A primárius ugyanis, valamilyen oknál fogva úgy hegedült mintha nem akart volna kiemelkedni. Többet játszott ugyan mint a többiek, de valószínűleg csak azért, mert éppen ilyen szerepet juttatott neki a kotta, és mert egyébként is ez a primáriusok szokása. Mintha szégyellte volna, hogy ő az első hegedűs. Mintha leleplezett tolvajok érzése kínoztta volna, mintha valaki elől ellopta volna az primáriusi széket. Az említett virtuóz szólamot persze hibátlanul lejátszotta. De csak azért, mert hát valakinek ezt is meg kellett tennie. A második hegedűs, a brácsás és a csellista azonban ugyanúgy kérdezett. És ezek a kérdések ennél a Quatuornál ezerszer kínosabbak. És kínosabbak a válaszok is.

X.

A heideggeriánusok Heidegger-interpretációja gyakran azzal a veszélyel jár, hogy túlon túl komolyan veszik a mester minden egyes mondatát, minden egyes odavetett megjegyzését. Pedig a mester sem vett mindig komolyan mindent! Miért is tárgyalta volna állandóan újra és újra azt a híres nevezetes „Seinsfrage”-t, ha már az első nagy befejezetlen művét végső válasznak szánta volna? A mester nem szégyellte, hogy újra és újra nekilendült, amikor csak megsejtette, hogy valami történni készül a „Seinsfrage” körül. Közben pedig Beethoven késői kvartettjeit hallgatta. Ki tudja, mi jár az ilyen zenehallgató filozófálók fejében?

A heideggeriánusok és az anti-heideggeriánusok tehát csak ritkán tudnak tárgyilagosaak lenni.

XI.

A már említett hajdan volt Quartet úgy szólaltatta meg az op. 131-es cisz-moll vonósnégyes *Allegro moderato*ját, mintha a játékosnak az lett volna a legfőbb céljuk, hogy megszabaduljanak a kotta előírása-

itól. Úgy játszottak, mintha minden egyes kottafej az adott pillanatban, a játékosok saját fejéből pattant volna ki. De ennek ellenére Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettjét játszották. És a játék autenticitásához nem férhet kétség.

XII

Az anti-heideggeriánusoknak a legtöbb esetben eszük ágában sincs, hogy Heideggerből értelmezzék Heideggert. Gyakran a fundamentál-ontológia terminológiájától is elszakadnak. Sőt, az is előfordul, hogy saját terminológiával állnak elő, és ennek tükörképeként jelenítik meg Heidegger törekvéseit. Jelszavak és heideggermotívumok helyettesítik Heideggert. Rorty ebben a szellemben ír ironiáról és liberalizmusról.

Amikor viszont Johannes Vorlaufer a lelkiismeret heideggeri értelemben vett kiáltását (Ruf des Gewissens) interpretálja, ezt a „gond”, a Dasein lenni-tudásának gondoskodásaként mutatja be. Heideggeri keretek között marad tehát. Írásából világosan kiderül, hogy milyen veszéllyel jár, ha a létkérdést megkerülve valamilyen szótárt keresünk. Az ilyen keresések ugyanis előbb utóbb valamilyen megtalálással végződnek. És ekkor a nyelvfilozófia halott abszolutumai lépnek az élet-, s a létkérdések helyébe.

XIII.

A Quartetto *Allegro moderato*ja úgy szólalt meg, mintha elő se adták volna. Maga a kotta szólalt meg? Egy híres neves zenei rendező egykoron állítólag így dicsérte meg az ugyancsak híres neves karmesterét: „oly jól dirigáltál, mintha ott se lettél volna”. Ez lenne a Quartetto esete is?

XIV.

A pontos interpretációban ugyanaz áll, mint az eredeti alkotásban. Igaz, az igazán jelentős művek sohasem interpretálhatóak pontosan. Interpretálni viszont csak azokat a dolgokat érdemes, amelyeket nem lehet pontosan interpretálni.

XV.

A heideggeriánusok számára általában maga a mester jelenti a legfőbb veszélyt. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy az ehhez a táborhoz tartozó interpretátorok igen hajlamosak arra, hogy a „Seinsfrage” helyett csak Heideggerrel foglalkozzanak. Lehet, hogy Vorlauffer könyvének egyik helyén ezért tekint úgy az autentikus létre, mintha az az inautentikus lét egyik formája volna csupán? Lehet, hogy ezért kerüli Vorlauffer az anti-heideggeriánusokkal való (a kívülállók számára egyébként elkerülhetetlennek látszó) konfrontációt?

XVI.

A Quartetto hidegségével nem keverendő össze a Quatuor önmegsemmisítéshez hasonló tárgyilagossága. A Quatuor primáriusa ugyanis valami alapvetően fontos dologra érzett rá, amikor úgy találta, jó lenne a háttérben maradnia. A Quartettonál, mint mondtuk, azt érezzük, hogy a kottában csak kottafejek, előírások és zenei jelek vannak. Ez a megközelítés az autentikus zenét szólaltatja meg a maga teljes tökéletességében. (Azt, hogy ezt nem autentikus hangszereken teszik, semmit sem von le a Quartetto érdemeiből. Sőt!) Itt tehát a kérlelhetetlen pontosság útján állnak össze a kottafejek egy egységes, autonóm produktummá. A Quatuor ezzel szemben úgy játszik, mintha nem is a kottát szólaltatná meg. Mintha a játékosok produkciójában rejtőzködne az autenticitás. És mégis mindkét együttes ugyanazt a kottát játszotta.

XVII.

Rorty egyik észrevétele szerint Heideggernél a filozófiai igazság már a fonémákon, a szavak hangzásán múlik. Mert a lét húszadik századi kutatója úgymond poétizálja a filozófiát.

Mindebből legelőször és legfőképpen arra lehet következtetni, hogy Rortynak halvány fogalma sincs arról, hogy mit is akart Heidegger, amikor az úgynevezett „tulajdonképpeni”, vagy autentikus létről írt. De a szótár- és ironia-mániájáról is csak erre lehet következtetni.

XVIII.

A jelen egyik híres Quartettje (a két „t” nem elírás) ugyanazt a tárgylagos pontosságot követte, mint a Quartetto. De a Quartetto hidegségét meleg csillogással töltötte ki. Itt a pontosságon túl a melegség is a mélyen látást, s az autenticitást sugallja.

XIX.

Rortyt leginkább bizonyos „fenséges”-nek látszó filozófiai törekvések bosszantják. Az olyan szavak mint a „lét”, az „abszolút”, illetve „Európa”. De ide sorolhatjuk Heidegger igényesen összeválogatott olvasmányait is. Azon könyvek listája, amelyeket Heidegger olvasott — állítja —, nem játszanak középpontibb szerepet, mint sok más könyv sok más listája. Prousttal hasonlítja össze Heideggert.

Johannes Vorlaufert nem bosszantják a fönti terminusok. Nem foglalkozik a „fenséges”-sel. Nem ír arról sem, hogy létezik olyan ok, amelynél fogva a heideggeri „lét”-fogalmat abszolútnak vagy fenségesnek kellene tekintenünk. Rortyval szemben nem emberfeletti, hanem emberi dimenziókba helyezi a heideggeri lét-fogalmat. A Dasein autentikus létét „Gelassenheit”-ként írja le. Richard Rorty valószínűleg nagyon sokat tanulhatna Vorlaufertől.

XX.

A Quartettoról a korábbiakban azt mondtuk, hogy csak hangjegyeket szólaltattak meg. De megőrizték individualitásukat.

XXI.

Martin Heidegger a „számító gondolkodás” fenyegető kizárólagosságával szemben vezette be a „Gelassenheit” fogalmát. Nem volt naiv: tudta, hogy a számító gondolkodásból táplálkozó modern technika eljövendő, vagy már jelen is levő uralma visszafoghatatlan és feltartóztathatatlan. Ebből viszont egyáltalán nem következik, hogy a létkérdés értelmetlenné válik. Hagyta ezért a technikai dolgokat, hadd bontakozzanak ki. De nem tekintette őket abszolútnak. Igent is mondott rájuk és nemet is. Ezt az igent és nemet hívta „a dolgokra való ráhagyatkozás”-nak (Gelassenheit zu den Dingen).

XXII.

A Quatuor primáriusa, második hegedűse, brácsása és csellistája azzal, hogy valamennyien visszahúzódtak, látszólag végeztek magukban minden individualitással. Mégis az egyik legindividuálisabb hangot ütötték meg. Bátran vetették fel kérdéseiket, magabiztosan adtak, ha kellett felszínes, ha kellett bizonytalan válaszokat. Bátran rontottak neki a variációknak. A játékosok láthatóan otthonosan mozogtak a kaotikus bizonytalanságban. A Quatuorral összehasonlítva a későbbi Quartet, illetve a Quartett csillogása erőltetett hőzöngés csupán. Márpedig aki otthonosan mozog a káoszban, az nem erőlködik. Ezért olyan problematikus dolog a csillogás. Néhány angol a Quatuor játékának hallatán így kiáltott fel: ez a tulajdonképeni zene, ez csak a zene!

XXIII.

Egy filozófiai életmű megítélése többféle nehézséggel jár. Különböző szakmai és szakmán kívüli tényezők befolyásolhatják kedvezően, illetve kedvezőtlenül a megítélőt.

A legtöbb nehézséget valószínűleg Heidegger filozófiatörténeti ismeretei okozzák. Ő ugyanis, ahol csak tehetette, az eredeti műveket próbálta meg áttanulmányozni, az eredeti nyelven. Ismerte a presókratikus töredékeket, Platón, Aristotelést, Szent Ágostont, Szent Tamást, valamint Descartes, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Nietzsche, Rickert és Husserl írásait. Ez minden olvasó számára komoly kihívás. A Heideggerért rajongó és az őt ócsárló interpretátorok ezirányú ismereteiket általában másodkézből, többé kevésbé jól megírt, illetve jól vagy kevésbé jól összeollózott filozófiatörténetekből, lexikonokból, esetenként egykori professzoraiknak az adott témával kapcsolatos előadásaiból merítik. Filozófiatörténeti ismereteik így előbb-utóbb szinte szükségszerűen konfrontálódhatnak Heidegger ezirányú, sokszor kifejezetten provokatívnak tűnő megállapításaival. De pontosítanunk kell: konfrontálódniuk, ha azonos ismeretekkel rendelkezvén, ezt megtehetnék. A konfrontáció helyét ennek következtében gyakran odamondogatások, lefasisztázások, ironikus megjegyzések foglalják el. Mert ugyebár az interpretátor is ember. Ha pedig ember, akkor ne várjunk tőle emberfelettit. Vagy legalábbis olyasmit, ami túlon túl megerőltető.

A heideggeriánusok más úton térnek ki a mester műveltsége elől. Alaposabb mérlegelés nélkül mindent elfogadnak amit csak mesterük állít. Így a Heideggert megelőző filozófia története Heidegger-terminusok hálóján keresztül jelenik meg csupán. Lét-kérdés üti fel mindenütt a fejét. Az „Én” és a világ közé szakadék kell kerüljön. Mintha Descartes sohasem írt volna egy sort se arról, hogy hogyan szabaduljon meg az ember, amennyiben gondolkodó lény, a maga kételyeitől. Mintha Fichte spekulációi kizárólag az „abszolút Én”-re épülnének. Az, hogy Heidegger gondolkodása mennyiben kapcsolódik az európai filozófiai tradícióhoz, talán a mestert a legkiválóbban ismerő heideggeriánusok számára a legnehezebben megválaszolható kérdés.

XXIV.

A hajdan volt Quartet, a Quartetto, a Quartett, a Quatuor és a későbbi Qartet, amikor csak Beethoven op. 131-es cisz-moll vonósnégyesének *Allegro moderatoját* szólaltatták meg, mindig ugyanazt a zenét játszották. Az eltérő tempókban, a megszólaló vagy elmaradó portamentokban, az erőteljesen felvillanó, vagy erőteljesen visszafogott csillogásban semmiféle kivetnivalót sem találhatunk. Más kérdés, hogy mit jelent, ha valaki *Madonna*, vagy *Michael Jackson* stílusában ragad meg egy Beethoven témát, s úgy adja azt elő, mintha valami ironikus eredetűt produkálna. Mert mint tudjuk: kutyából nem lesz szalonna.

XXV.

Legalább száz év szükséges ahhoz, hogy egy filozófiai életműről ki derüljön, állja-e az idők próbáját. És sok más dolog felismeréséhez is legalább száz év kell.

Szeged

Gausz András

A táj*

Az esztétikum funkciója a modern társadalomban

I.

Petrarca 1335 április 26-án fivére kíséretében elindul, hogy megmássza a Mont Ventoux-t, amely Avignonban és Carpentrasban gyerekkora óta a szeme előtt volt¹. Ezzel a hegymászással Petrarca azok közé az olaszok közé tartozik, akik (ahogyan *Jakob Burckhardt* mondja) elsőként, a „kutatás és tudás”-tól eltérő „különös értelemben” a természet közelébe kerültek mint „... a legelső az újabb korban, akik a táj alakját, mint valami többé vagy kevésbé szépet vették észre és élvezték”² (1.) A beszámoló, amelyet közvetlenül azután ír „egyszerű szállás”-án, miután lejött a hegyről, mutatja, hogy mindez számára is új, addig ki nem próbált, és a végén érthetetlen vállalkozás volt — „Az a vágy ösztökélt csupán, ... (hogy) olyan csúcsot láthassak, amelyik magasságáról híres.” Előző nap Liviusnál olvasott Fülöp macedóniai királyról, aki a thesszáliai Haimónt mászta meg, mert „hitt a hírek”, hogy a csúcsról egyszerre lehet látni az Adriai — és a Fekete-tengert. Mindenekelőtt ez szabadjára fel Petrarcat, hogy régóta dédelgetett tervét keresztülvigye: „Azt, amif egy öreg királytól sem vettek rossznéven”, „egy fiatal magánembertől” bizonyára elnézik

* *Landschaft*, In: Joachim Ritter: Subjektivität. Frankfurt 1975.

¹ Levél Diogini da Borgo San Sepolcróhoz In: Petrarca levelei. Bp.1962. 82–93.old.

² Jacob Burckhardt: A reneszánsz Itáliában. Ford. Elek Artúr. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp. 178.old.

Később, az indulás után, vállalkozásának újdonsága és szokatlansága ismét tudatosul benne; látja, hogy az még a hegy lejtőin lakó nép számára is meglehetősen szokatlan és ijesztő: „Meglátott bennünket egy öreg pásztor, akire a hegy egyik völgyében bukkantunk, és szapora beszéddel próbált visszatartani a felmeneteltől. Elmondta, hogy — immár ötven éve — ő is engedett ifjúi hevének, és fölmászott arra a csúcsra, de nem hozott vissza onnan egyebet, mint azt, hogy bánta kemény fáradságát, és a tövisek, meg a bozót megszagatták a ruháját és lehorzolták a bőrét És hogy sem előtte, sem utána nem hallott soha senkiről, aki ezt a próbát megkísérelte volna.”

Amikor Petrarca több, a legkönnyebb felfelé vezető ösvény megtalálására tett hiábavaló próbálkozás után kimerülten és elkedvetlenedve lepihent, „a testről a szellemre röppent” sebes gondolata, és a hegymászást a boldog élethez való fölemelkedéssel hasonlította össze, így kísérelve meg értelmezni és igazolni a vállalkozást, mivel a boldog élet „ugyanúgy magas helyen van. Mint mondják, 'szűk az ösvény', melyen oda fel lehet jutni.” Mivel „a test mozgása kézzelfogható, de láthatatlan és titkos a léleké”, összehasonlítható a Mont Ventoux azzal a csúccsal, ahol „a végső cél” van, „utolsó pontja földi vándorlásunknak”. „... ami ma, miközben a hegyet másztad, annyszor megbizonyosodott előtted, ugyanaz szokott megadni mind veled, mind a többiekkel, akik a boldog életre törekzenek”

Később azonban megmutatkozik, hogy a természethez mint tájhoz való odafordulás, amelyet Petrarca az út során megtapasztal, ellenszegül annak az értelmezésnek, amelynek alapjául a Petrarca számára Augustinus közvetítésében ismerős, az Egész szemléléséhez való filozófiai és teológiai felemelkedés szolgál Kivezet annak összefüggéséből.

Amikor Petrarca végül ott áll a csúcson, és — a levegő szokatlan leheletétől és a szabad kilátástól „zsibbadtan” — ismét csak Augustinus értelmében saját létezéséhez és életéhez fordul: a természet látványától körülveve találomra felüti a Vallomásokat, amelyet mindig magával hord, bekövetkezik a fordulat. Ezt olvassa: „Íme, összevissza csavarognak az emberek, hogy megcsodálják a hegyek csúcsait, a tenger iszonyatos taréjait, a folyók roppant kanyargásait, az óceán tágas tereit, a csillagok futását, de magukra ügyet sem vetnek”³

³ Aurelius Augustinus: Vallomások Ford. Városi István. Gondolat Budapest 1982. X.8.15.

Petrarca valósággal megsemmisül. Világossá válik számára, hogy a hegy meghódítását, amelyre mégis vállalkozott, hogy a látványban való gyönyörködésben a szerető Istent jelenítse meg saját maga számára, Augustinus mint „önfelejtést” elutasítja. Megkéri fivérét, „aki szerette volna hallani” — ti. az Augustinus-szöveget —, hogy „ne háborgassa” őt Becsukja a könyvet, haragszik magára, „mivel földi dolgokat csodálni meg nem szűnök” — „... mikor pedig már a pogány filozófusoktól is megtanulhattam volna, hogy inkább az emberi lelket kell csodálni.” Petrarca tehát nem tudja a lélek lendületében elkezdett és megtapasztaltat mozgásban tartani. „Eluntam nézni a hegyet”, írja, és lefelé menet „a lélek szemeit” saját benseje felé fordítja. A Mont Ventoux, amely annyira megigézte, minden ragyogását elveszti. „...és a hegy fenséges csúcsa alig könyöknyninek tűnt előttem az emberi méltóság magasságához képest.”

Petrarca e beszámolójának rendkívüli és általános jelentősége abban rejlik, ahogyan ő maga a hegymászás indítóokaira reflektál. Ebben a reflexióban válik megfoghatóvá az a szellemi összefüggés, amelyből egyrészt történetileg a természethez mint tájhoz való fordulás származik, és amelyből az másrészt — egy fordulatban, amely ettől távol marad — kifelé vezet. Minden fogalom és elképzelés, amelyekkel Petrarca megpróbálja vállalkozását értelmezni és fogalmivá tenni: a lélek felemelkedése a testitől a nem-testihez az Énnel Isten felé való fordulásában, a természet szabad szemlélése mint a lélek belső mozgása, amely a „boldog élet”-re irányul —

mindez a kezdetektől a filozófiával *θεωρία του κόσμου* (2.)-hoz tartozik — a neoplatonizmusba és a kereszténységbe átültetve. A természethez mint tájhoz való fordulás ezt történetileg és objektíve feltételezi. A „Kosmos” „világrend”. Ha a „Kosmos” helyén, mint a korai és első filozófusoknál, azután *Arisztotelész*-nél és a késő-hellenisztikus filozófia *Arisztotelész*-követőinél a φύσις, „természet” mint eredeti fogalom áll, ezalatt mindig az „egész természet” — mint a teória tárgya — értendő, amely minden természeti létező számára alapul szolgál, és jelen van benne. (3.) Ennél fogva a természet szemlélésének (*θεωρία*) az a filozófiai jelentősége, hogy benne fordul a szellem a mindent átfogó „egész” és „isteni” felé. Csak így érthető, hogy *Arisztotelész* miért nevezi az ión természetfilozófusokat egyaránt „fiziológusoknak” és „teológusoknak”: akik „a természetről beszélnek”, egyúttal „az Isteni körül gyülekeznek”. A teória jelentése: figyelő szemlélődés (*anschauende*

Betrachtung). De ez többet jelent valaminek tetszőleges és meghatározatlan szemlélésénél. A „teória” az ünnep és az istenek tiszteletére rendezett ünnepi játékok szférájába tartozik, és pontos jelentése: szemlélés, amely az istenhez fordul és része van benne. Arisztotelész ebben az értelemben használta és vitte át a filozófiába a teória fogalmát; a filozófia „teoretikus” tudomány; ilyen módon „teologikusnak” nevezhető. (4.)

Később ezt az átvitelt, mint annyi mindent, *Pythagorasnak* tulajdonították; arra a kérdésre, hogy mi a filozófia, a hagyomány szerint ezt válaszolta: minden ember a világrendbe mint isteni ünnepbe született; mialatt azonban egyesek azért vannak az ünnepen, hogy szórakozzanak és másoknak portékáikat eladva üzleteket kössenek, a filozófusok azok, akik szemlélődve a világrend felé fordulnak, és „teóriájukban” beteljesítik az isteni ünnep értelmét. (5.) A teóriának ez az ünnep-értelmezése azután századokon keresztül ismert volt. Alexandriai *Philon* azt mondja, hogy a „bölcsség fiai” számára, távol a piac forgatagától, „az év körforgása egyetlen ünnepet” alkot. (6.) Aki a szemlélődésnek él, azzal (*Clainvaux-i Szent Bernát* szavaival) „nem akárhol, hanem a templomban” találkozhatunk (7.) Augustinusnak, akár a platonikusoknak, minden dolgok és az „egész világidő” szépsége az a „hang”, amelyen minden, ami van, „Istent vallja és dicséri”. Ezért az az ember, aki szemlélődve a világ és az egész természet felé fordul, követi e hang hívását. Teóriájában ismétli a dicséretet, amelyben az élők Istent vallják (8.)

A teória fogalma egyúttal elhatárolja a filozófiát a gyakorlati cselekvéstől. Amíg a filozófia „teoretikus tudománnyá” (*ἐπιστήμη*) nem válik, a „művészetekhez” (*τέχναι*) tartozik mint az őket hordozó tudás, és így a szükségletek kielégítésének és a „szükségyszerűségnek” szolgálatában áll; a filozófia mint teoretikus tudomány „szabad” megismerés; általa lép ki az ember a gyakorlat és annak céljai köréből; átlépi, „transzcendálja” azt, hogy az Egész szemléletéhez emelkedjen. (9.) Augustinus ezt a „kilépést” az Isten láthatatlanságához való felemelkedés értelmében azután úgy is meghatározza, mint elfordulás az „uti”-tól, azaz a hasznosságtól a „frui”-hoz, az élvező szemlélődéshez (10.)

Azok a fogalmak tehát, amelyekkel Petrarca az általa elkezdett értelmezni próbálja, a „teória” fogalmai a görög filozófia értelmében: kilép megszokott jelenvaló létéből; „transzcendálja” azt Felmegy, minden gyakorlati célt maga mögött hagyva, a hegyre, csu-

pán attól a vágytól hajtva, hogy lásson, hogy szabad szemlélődés és teória révén részesüljön a természetben és Istenben. Szabadon megy fel a hegyre, hogy „saját akaraterejét és a csúcson nyíló kilátást élvezze”. (11.) Mindezt a „teória” szellemi összefüggéséből alapozza meg. Ennek általános jelentősége van. A filozófiai teória-hagyomány Petrarca által átvett meghatározottságai a természethez mint tájhoz fűződő viszonynak szerves részét képezik. Ez ad a Mont Ventoux megmászásának korszakos jelentőséget. Természet mint táj: a teoretikus szellem gyümölcse és terméke.

Amint azt már Petrarcanak az öreg pásztorral való találkozása is mutatja, a táj a természetben élő nép számára idegen, nincs közöttük kapcsolat. A hegy az a hely, ahonnan a vihar érkezik, vagy az istenek lakóhelye: a boiótiai Helikonról a múzsák éjjeli ködben ereszkednek alá, hogy a lejtőkön nyáját őrző Hésziodoszt költővé avassák (12.) A természet az ott lakóknak eredetileg a munkálkodó jelenvalóléthez fűződő természet: az erdő a faanyag, a föld a szántóföld, a víz a halastó. Ami az így körülhatárolt területen kívül esik, idegen marad: nincs semmi ok kimenni, a „szabad” természetet önmagáért felkeresni és odaadóan szemlélni. Ezért a természet csak annak a számára lesz táj, aki oda „kimegy” (transcensus), hogy „kint” szabad élvezet útján részesüljön magában a természetben, amely az Egészben és Egészként van jelen: „Ha párázik körülöttem a gyönyörű völgy, és a nap fent pihen erdők áthatolhatatlan sötétjének felszínén (mondja Werther)... és érzem a Mindenható jelenlétét, aki a saját képére teremtett bennünket, a Mindeneket Szerető leheletét, aki örök gyönyörűségben lebegve tart és megtart...”⁴. Carus, orvos, festő és Schellingtanítvány a tájfestészetről szóló leveleiben a természetet mint tájat nyomatékosan és tudatosan olyan fogalmakkal határozza meg, amelyek a filozófiai teória-hagyományhoz kötődnek. Ami tájként jelen van, azt ő „a teremtés örökké tartó élete”, „az abszolút legmagasabb”, amely „ősforrása” (ti. a természeté), „nagyság” és „a természet egésze”, „benne lakozó törvény”, „a világ őszereje és lelke” elnevezésekkel illeti. Így lesz Carus számára az ég „levegő és fény összessége” és így mint „a végtelen valóságos képe” és általában „a táj legszükségesebb és legcsodálatosabb része”. (13.) Az ég a filozófiai teória-hagyományban mindig

⁴ Goethe: Werther szerelme és halála. Ford Szabó Lőrinc. Szépirodalmi Budapest 1983. 9. old.

a kozmosz mint „világrend” láthatósága és annak ragyogó jelenvalósága. Minden, ami a szellemtörténetben az eget jelenti — a „csillagos ég fölöttem” és „az erkölcsi törvény bennem” kanti összefüggéséig —, kozmosz és ég eme régi azonosságából táplálkozik: „De mikor fogom megfesteni a csillagos eget — azt a képet, amely mindig foglalkoztat?” — kérdezi *Van Gogh E. Bernhardhoz* írott levelében. (14.) Az égbolt megfestésének vágyában az munkál, amely kezdtettől fogva a teória tárgya.

Számtalan példa és adalék kínálkozik a tájnak és a természet filozófiai teóriájának belső összefüggéséhez Ezek azt bizonyítják, hogy Petrarcanak a hegymászáshoz adott önértelmezésében a természet mint táj számára történetileg konstitutív elv mintegy szellemi elsőbbséget élvez Felfedezése a teória-hagyomány összefüggésében jön létre. Az egész természet szabad szemlélete — századokon keresztül, Görögország óta a filozófiai fogalom egyedüli lényege — a szellemnek a természethez mint tájhoz való fordulásában új alakot és formát kap.

Ám ugyanakkor zátonyra fut Petrarca kísérlete, hogy a Mont Ventoux megmászását besorolja a teória-hagyományba. A dolog úgy végződik, hogy Petrarca kénytelen az általa elkezdettet megtagadni és mint valami evilági dolog hiú csodálatát elvetni. Mit jelent ez? Mindenképpen elhibázott lenne azt gondolni, hogy az érzékelhető természet a filozófiai teória számára, akár annak kései újplatonikus és keresztény formájában, csupán a lényegtelen lenne, amely kívül esik a szellemihez forduló fogalmon. Az érzékelhető itt mindig azt az elemi pozitív jelentést hordozza, hogy benne a Létező jelenvaló és benne látható. Így felébreszti a szellemet; az Egész és az Isteni szemlélésére bírja. (15.) De a döntő az, hogy a filozófiai teória számára, túl az iskolák összes különbségén, az érzékelhetőben megmutatkozó Egész ugyanebben az érzékelhetőben nem ragadható meg és mint érzéki nem jeleníthető meg. A világrend, az Isteni, a Lét, az egész természet igazsága mindenekelőtt a filozófia és a neki alárendelt szabad teoretikus tudományok fogalmaiban jelenik meg. A filozófiai teória itt a szó pontos értelmében az az alap, amire az Egész utalva van, hogy önmagaként megmutatkozhasson és a szellem számára jelenvaló lehessen. Ez az alapja annak, hogy a görögöknél (ahogyan Schiller mondja) különös módon miért „oly kevés nyomát találjuk annak a szentimentális érdeklődésnek, amellyel mi újabbak tudunk csüggni természeti jelenségeken és termé-

szetes jellemeken." A természet mint táj eme „különös” hiánya objektíve megalapozott: a filozófiai teória talaján nincs a szellemnek alapja egy önálló, a fogalmi megismeréstől különböző szerv kialakítására, amely a látható természet megjelenítésére és szemlélésére alkalmas lenne. Az ég a ház felett, és a föld, amely azt tartja, már azokkal a fogalmakkal tudott és kimondott, amelyekkel a teória az Egészet felfogja. A teória így minden érzékelhető — a szépet is — hatalmánál fogva magában foglal. Ennélfogva a szem előtt lévő, mint az embereket körülvevő látható természet bizonyos mértékig hatástalan marad. Nem kíván kilépést. Már tud róla és megjeleníti a filozófia teóriája, amelynek helye az iskolákban, a kolostori cellákban és a lélek mélyén van. A természet hangja „belül” és nem „kívül” hallgattatik meg. Mit jelent akkor az, hogy Petrarca — az ő számára végül is megfoghatatlan — hegymászásával kezdődik az a történet, amelyben a természet mint táj a filozófiában és a tudományban felfogott természet mellé kerül? Mi kényszeríti arra a szellemet, hogy az újkor talaján kialakítsa az „egész” természet mint „az isteni” elméletének organonját, amely a természetet mint tájat nem fogalmilag, hanem az esztétikai érzékben, nem a tudományban, hanem a költészetben és a művészetben, nem a fogalom, hanem a természetbe való élvező kilépés transzcenzusával jeleníti meg? Hogyan lesz a „hegycsúcsok, a tenger iszonyatos taréjai, a folyók ropant kanyargásai, a csillagok futása” szemlélődő csodálata, amelyet Petrarca mint augustinusi értelemben vett „önfelejtést” elutasít, a „teória” addig ismeretlen formájának alapjává? Mit jelent az, hogy a természetnek mint tájnak esztétikai felfogása végül nem kevésbé egyetemes, mint amennyire az a tudományok tárgyának tekintett természetfogalom?

II.

A táj az a természet, amely a látványban egy érző és érzékeny szemlélő számára esztétikailag jelenvaló: a várossal határos mezők, a folyó mint „határ” „a kereskedelem... hordozója”, „nehézség, amivel szembenéznek a hídépítők”⁵, a hegységek és a sivatagok a pásztorok és a karavánok (vagy olajat keresők) számára még nem „táj”. Csak akkor lesz azzá, ha az ember gyakorlati cél nélkül „szabadon”

⁵ T. S. Eliot, *Dry Salvages*, ford. Vas István, in.: *Versek, Drámák, Macskák* könyve, Európa Budapest, 1986.

élvező szemlélődésben fordul felé, hogy önmaga lehessen a természetben. Az ember kilépésével a természet megváltoztatja az arcát. Ami máskor hasznos vagy mint parlag haszontalan, és ami évszázadokon keresztül észrevétlen maradt vagy ellenséges idegen volt, naggyá, fenségessé és széppé lesz: esztétikai értelemben tájjá válik Egy 1765/67-ből származó, a Grindelwaldról szóló útleírásban csak azokról a veszélyekről esik szó, amelyek „szakadékok” és „kiugró sziklafalak” képében leselkednek az utazóra; hallani „a keselyűk és más ragadozó madarak hangját”, amely „fokozza e vad pusztaságok borzalmát”, ami „a havasok szörnyű méltóságában” van. Ugyanerről az alpesi tájról a természethez való esztétikai odafordulás nyelven: „Csak annak lehet fogalma minderről a nagyszerűségről és pompáról, aki maga is állt már odafönt, és ez azután életének legszebb és legfelejthetlenebb órái közé fog számítani..., azokhoz az órákhoz, amelyekben közelebb érezzük magunkat a világ lelkéhez” (16.)

Lebegő, az érzékeny szemlélő odafordulásához kötött és esztétikai közvetítés híján elillanó létével a táj egyrészt a filozófiai teória származéka a tájba, hogy a „szabad”, a használat alól feloldozott természetben mint magában a természetben legyünk Ehhez kapcsolódott *Alexander von Humboldt*. (17.) Ő volt az, aki — jóllehet utoljára — a természet mint táj esztétikai felfedezését és megjelenítését a „kozmosz”-ra irányuló „teória” összefüggésében fogta fel. „Entwurf einer physischen Weltbeschreibung” című műve (ahogy azt 1844-es előszavában írja), abból az „igyekezet”-ből mint „fő indíttatás”-ból származott, hogy „a testi dolgokat általános összefüggéseikben a természetet mint belső erők által mozgatott és megelevenített Egészet” fogja fel, és hogy ily módon általános „természetleírást” adjon, mint a kozmosz jelenségeinek áttekintését, „a világúr legtávolabbi ködfoltjaitól és keringő ikercsillagaitól a földi jelenségekig” „egy világnézet történetében, azaz a természet egészében ható erők összhatása fogalmának fokozatos felismerésében”. Ám a természet mint „egység a sokaságban”, mint „természeti dolgok és erők összefoglalása” és „eleven egész” ilyen szemlélete már nem magától értetődő. Humboldt a veszélynek azzal a tudatával fordul hozzá, hogy a szellem alulmaradhat „az egyesek tömegével” foglalkozó fizikai kutatás gyors elterjedésével szemben. Ezért itt újból emlékeztet „az ember azon magasztos feladatára”, hogy „megragadja a természet szellemét, amely a jelenségek leple alatt rejtőzik”, és így a természetet mint Egészet fogja fel és „az empirikus megfigyelés nyersanyagát mintegy ideák által uralja”.

Ez a megközelítés azonban feltételezi, hogy eszköze, a felfedező tudományok és „a kombináló értelmi tevékenység” egyenrangú tár-saként, az „élvezet” ilyen „világnézetének” „ösztönzője”, és eme „él-vezet” számára szavatolja „a természetnek az erőhatásokat figye-lembe nem vevő szemléletét”. Segítségével átjár minket „a szabad ter-mészet érzetében” annak „örök törvények általi létezésének sejt-elve”. Amíg a filozófiai teória-tradícióban az újkor küszöbéig az ész-fogalom egyedül képes volt megjeleníteni a természetet mint koz-moszt, Alexander von Humboldt számára az, amit közvetlen kapcso-lódásban (θεωρία τοῦ κόσμου), „világnézet”-nek nevez, immár eszté-tikai közvetítésre van utalva. Az Egész szemlélete feltételezi, hogy „az objektumok köréhez”, ahogy azok „megfosztva a fantáziától, a ter-mészetleírás tiszta objektivitásához” tartoznak, a „belső világ” lép, amelyből „a külső érzékek által felfogott képnek az érzésre és a köl-tőileg meghatározott képzelőerőre való reflexiója” fakad. A természet mint esztétikailag felfogott táj a természettudománynak a metafizikai fogalomtól elszakadt tárgyi világa ellenében átvette azt a funkciót, hogy „szemléletes”, a belső világból eredő képekben a természet egészét és a „a kozmosz harmóniáját” közvetítse és az ember számára esztétikailag jelenvalóvá tegye: „Hogy a természetet teljes nagyságá-ban ábrázolhassuk”, nem szabad „csupán a külső jelenségeknél időz-nünk”; a természetet oly módon is ábrázolnunk kell, „ahogyan az az emberi bensőben tükröződik, ahogyan e reflexió által hamarosan a mítoszok kódvilágát bájos alakokkal népesíti be és kibontja az áb-rázoló művészeti tevékenység nemes csíráját”

Itt Alexander von Humboldt amilyen nagyszerűen, olyan mé-lyértelműen mondja ki az Általánost: abban a történeti korszakban, amelyben a természet, annak erői és anyagai a természettudomá-nyok és az azokra alapozott technikai használat és kizsákmányolás „tárgyává” válik, a költészet és a képzőművészet vállalja fel, hogy ugyanezt a természetet — nem kevésbé egyetemesen — az érzé-keny emberre való vonatkozásában felfogja és „esztétikailag” meg-jelenítse. Descartes és Jan van Goyen ugyanabban az évben, 1596-ban született. A newtoni természet kanti filozófiája maga mellett tudja a költészetet, amely itt, „ahol most, mint bölcseink mondják, lélektelenül kering egy tűzgolyó”, megénekli az Istenitől megeleve-nített, mostani valóságában hanyatló természetet. (18.) Tekintettel arra a reflexióra, amelyben költők és festők feladatuk értelmezését keresik, megmutatkozik, hogy tudományos objektiváció és esztéti-

kai megjelenítés egyidejűsége a természet vonatkozásában nem véletlen. Az esztétikai érzéket valamely hatalom fölön csípi és ábrázolásának eszközévé teszi, mert nélküle kimondatlan és láthatatlan maradna. *Cézanne* egy alkalommal (*Tintoretto* kapcsán) „kozmosz megszállottság”-ról beszél, amely „felemészt bennünket”. Festés közben, miként egy „optikai eszköz”, feloldódik a természet felé irányuló mozgásban, amely „megszállja Énjét”, hogy az eltűnő természet benne manifesztálódjon: „Fel akarok oldódni a természetben, vele együtt csírázni, a sziklák makacs hangját, a hegyek értelmes önfejlődését, a levegő folyékonyságát, a nap melegét birtokolni. Előttünk egy nagy élőlény fényből és szeretetből, a bizonytalan világmindenség, a dolgok tétozása. Én leszek *Olümposza*, az istene. Az égi ideál bennem fog feltámadni. A színek, látja, az ideák és Isten látható húsa, a misztérium derengése... gyöngyházmosolya újból felélénkíti az eltűnt világ halott orcáját”. (19.) *Van Gogh*, miközben fest, feljegyzí, amit a természet mond neki: „Látom, hogy a természet beszélt hozzám, hogy mondott nekem valamit, amit én gyorsírással lejegyeztem. Lehet, hogy gyorsírásomban vannak kibetűzhetetlen szavak — hibák vagy hézagok, mégis megmaradt valami abból, amit az erdő vagy a tengerpart vagy az alak mondtak”. (20.) „Az eleven, az átélt, a velünk együtt tudó dolgok”, így ír *Rilke* egy levelében, 1925. november 13-án, „a végüket járják és többé nem pótolhatók Talán mi vagyunk az utolsók, akik még ismerték ezeket a dolgokat. A mi vállunkon nyugszik a felelősség,...megőrizni az emlékezetüket...”. (21.) Az érzés és az esztétikai produktum elemében költemény és kép bizonyítja azt, amely közvetítésük nélkül kisiklik és eltűnik Ezáltal az, ami ezzel esztétikailag történik, nem a zárt szubjektivitáson, hanem azon a szükségszerűsége alapszik, hogy megjelenítsen, láthatóvá tegyen valamit, amit különben soha többé nem mondanak ki és nem látnak meg.

Meglepő az a kontinuitás, amelyben az esztétikai közvetítés szükségszerűségét az esztétikai teória története összefüggésbe hozza az új tudomány előretörésével és általa a természet eldologiasításával és objektiválásával. *Baumgarten* — akinek „*Aestheticá*”-jával 1750-ben először lép az esztétikatörténetbe egy szigorúan szisztematikus formában megírt, a szépművészeteknek az érzésre alapozott filozófiája —, ragaszkodik ahhoz, hogy ez a filozófia mindenképpen alárendeltje legyen a tudomány észfogalmának Ám ugyanakkor elismeri mint „az emberi megismerés jelentőséggel

bíró részét”, amelytől a filozófusnak — embernek az emberek között — nem szabad elszakadnia. (22.) A szépművészetnek megvan a maga igazsága, az igazság az érzéki felfogás közegében így „esztétikai igazság” (*veritas aesthetica*). (23.) Jogosultságát éppúgy, mint szükségszerűségét, Baumgarten alapozza meg; bár a logikai és metafizikai igazság (*veritas logica*) az esztétikai szférán túl, egyedül értelemmel közelíthető meg, mégis ugyanakkor magába foglalja minden érzékelhető „absztrakcióját”, ahogyan a márványszobor követeli, hogy a kódarábból vonjanak ki mindent, ami akadályozza formája szabaddá válását. (24.) Ezáltal mindaz, ami nem tartozik a logikai igazság észfogalmába, a szépművészetekben, érzés útján válik ismertté és emelkedik „esztétikai igazsággá”. Esztétikus művészet és logikus tudomány így Baumgarten szemében egymás kiegészítői. Ezt a mű egy kevésbé figyelemre méltott paragrafusa azzal az utalással világítja meg, amelyben a pásztor együtt él társaival. Már *Descartes* különbséget tett az érzéki szemlélet „kis napja” és az asztronómia „nagy napja” között (25.) Ezt veszi át Baumgarten, hogy megvilágítsa az esztétikai igazság funkcióját: az a nap, amelynek járása a csillagképeken át a pásztor szeme előtt van, amikor társainak és szeretőjének beszél róla, nem létezik azokban a fogalmakban, amelyekkel az asztronómus mint matematikus és fizikus gondolkodik róla. (26.) Amikor a természet, amely mint ég és föld jelenvalólétünkhöz tartozik, ekként a tudomány fogalmával többé nem mondható ki, az érző értelem létrehozza az esztétikai és költői képet és szót, amelyben a természet érvényre juttathatja igazságát és jelenvalólétünkhöz való tartozását. Kant volt az, aki ezt az alapjaiban megvilágított filozófiai gondolat magasságába emelte. Miután a tudomány a természettel szemben a biztonságos utat választja, amikor arra szorítkozik, hogy jelenségeit csupán a lehetséges tapasztalat mezején „betűzgesse”, az esztétikai képzelőerő vállalja, hogy a természetet „totalitásában” és mint „érzékfeletti ábrázolást”, amit mi „világokról alkotott fogalmak” segítségével már nem tudunk felismerni, a csillagos ég látványában, „csupán ahogy azt látjuk” vagy az óceánében, „aminőnek azt a látszat mutatja”, esztétikailag megjelenítse⁶.

⁶ Az ítélőerő kritikája, ford. Hermann István, Akadémiai Budapest, 1979. 234-236. old

Ugyanebben az értelemben utalja *Carus* a mindenben jelenlévő természetet és „örökké ható világteremtést” ott, ahol a „boncoló tudomány” uralkodik, az esztétikai érzésre és „a művészi szellem szabad produkciójára és reprodukciójára” (27.): „mintha a természet végtelen gazdagsága olyan nyelven íródott volna, amelyet a mostani ember csak azáltal tanulhatna meg, hogy egy rokon lélek közvetítésével e szavak egy részét anyanyelvére fordítva kapja kézhez”. (28.)

Az esztétikailag közvetített igazság szükségszerűségét a „kopernikuszi” viszonyulásból, illetve a természettudománynak az ittlét és a szemlélet összefüggéséből kiragadott természetfogalmából alapozzák meg. Amit a tudomány kimondatlanul hagy, az „egész természet” jelenvalósága, az ég és a föld, amelyek az ember földi életéhez mint érzékileg szemlélt természeti világához tartoznak. Ezért nevezte *Carus* a tájképfestészetet „A földközelség művészeté”-nek (29.) A táj az egész természet, amennyiben mint „ptolemaioszi” világ az ember jelenvalólétéhez tartozik. Szüksége van az esztétikai megnyilatkozásra és ábrázolásra ott, ahol a „kopernikuszi” természet ezt önmagában nem fogalmazza meg. Ahol az emberi jelenvalólét ege és földje a tudományban, mint azelőtt a filozófiai fogalom talaján nem tudott és kimondott, ott a költészet és a művészet vállalja, hogy esztétikailag tájként közvetítse.

III.

Hozzá vagyunk szokva — az esztétikai világ átláthatatlan sokféleségének és gazdagságának következtében majdnem szükségképpen —, hogy a költészetet és a művészetet önmagukban, minden mástól elválasztva fogjuk fel. Ám ha az a kérdés: mit jelent, hogy a természet mint táj hozzátartozik a modern világhoz, és a költészet és a művészet miért ismétlik esztétikailag a tudományosan felfogott természetet, túl kell jutnunk az esztétikum elszigetelésén, és a természetet mint tájat a társadalommal és annak a tudomány által közvetített „objektív” természetfogalmával való viszonyában kell értelmeznünk.

Emlékezetes, ahogy ezt *Schiller* 1759-ben, a Francia Forradalom viharos időszakában írt költeményében tette. A költemény címe — *Rousseau*, a „promeneur solitaire” tiszteletére: — „A séta”⁷.

⁷ Ford. Devecseri Gábor, in.: Friedrich Schiller versei, Európa Budapest, 1977. 125-141. old.

Itt egyetlen nagy összefoglalásban találkoznak mindazok az elemek, amelyek a természet mint táj szempontjából fontosak: a vándor, „végre örömmel szökve szobámnak zárt csevegéseiből”, „örömmel” menekül a természetbe, és maga a természet, amely — a vándor számára, aki „szabadon fogad” — a „nyugodt kékség”, a „barna hegyek” és a domboldalak „erdei zöldje” látványában tárul fel. A hegyet a táj első és mindig visszatérő megtestesülésének nevezi, amelynek csúcsán a „világ” mint „végtelen ár” a maga beláthatatlanságában jelenik meg a vándor szeme előtt. Végül kimondja, hogy a vándor eltávolodott a „boldog szántónép”-től, és a nekik közvetlenül „szomszédos” természettől. Csak annak a számára válik tájjá, aki oda kimegy, és tájként így a városhoz tartozik, amely „sziklai magvából.. emelkedik itt”.

Úgy tetszhet, mintha Schiller csak a város és a vidék közti távolságot és ezzel kapcsolatban a tájat mint a vidéki élet idillikus, esztétikai megdicsőülését tartaná szem előtt. A továbbiak mutatják, hogy ez nem így van. Mert míg a vidéki jelenvalólét „szűk törvény” alatt áll, a várost mint azt a helyet dicséri Schiller, ahol „küzdő nagy erők gyűlnak ki tüzes viadalban”, és a szabadság „egyesülés”-sé növekszik, amelyben, a szellem és az érzés elevenségében, „ember az emberhez közelebb szorul”. Schiller egyúttal kimondja, hogy az ember városban nyert szabadságának szükségszerű és elkerülhetetlen feltétele a vidéki jelenvalólét „békén szendergő” természetének átváltozása az emberi uralkodás tárgyává, használatba vett természetté. Ahol város van, ott „az ipar szabadon kivirul s a tulajdonon örvend”; „Fejsze a fához csap sívítón”, „Omlasztóból kő, emelőtől szárnyasan, indul”, „Bányász mélybe, a föld gazdag ölébe merül” A városhoz mint a szabadság helyéhez hozzátartozik „acél”, „orsó”, „a révi kalauz” „itthoni szorgalmat” vivő „fürgő hajó”, más hajók „messzi ajándékkal”, a piac és rajta „sok különös nyelvnek furcsa beszéde”, a föld gyümölcszeivel kereskedő árus A továbbiakban arról beszél, hogy a város iparában és munkálkodásában feltételezi a „bölcset”, aki „a teremto ész” közelébe lopózik, vizsgálódásának tárgya „Gyűlölet és szeretet mágnesben, erő az anyagban”, követi a „csengést légben, az űrben a fényt”, „véletlen szörnyű csodákban” a „meghitt törvényt” keresve ismereteivel tárgyasítja a természetet az ember számára. Így Schiller számára a tudományhoz és az iparkodáshoz mint a szabadság feltételeihez hozzátartozik az ember meghasonlása az őt eredetileg körülvevő természettel A „szent” természet

„vesztett” természetté válik. A szabadság megköveteli a természet eldologiasztását; így a földközeli élet természetfogalma kívül esik rajta: ha a városban létjogosultságot nyer a szabadság, elűzetnek „az erdei faunok”; a természet látványát elrabolják az embertől; „Állhatatos Göncöl fényét felhők raja oltja”. Mindazonáltal a költemény dicséri a várost: a békén szendergő természet elvesztésével és a csillagok fényének kioltásával az embert szabad emberré tette; általa „babonák köde szertehasadván / Visszahúzódik az éj, vir Fad a nappali fény. / Boldog az ember! Főlelmének tépi le láncát”.

Tehát a természet eldologiasztását és ezáltal az ember elválasztását az eredetileg körülötte nyugvó természettől Schiller nem úgy fogja fel, mint hanyatlást és mint egy eredetileg ép jelenvalólet elvesztését. A természet elvesztése sokkal inkább a szabadság feltétele. A verssel körülbelül egyidőben íródott „Levelek az ember esztétikai neveléséről” (1793/94) ezt tartalmazza: „Ameddig az ember, első fizikai állapotában, az érzéki világot csak szenvedően magába fogadja (...), addig még teljesen egy is vele”. De a szabadsághoz hozzátartozik, hogy az ember kilép ebből az egységből; hozzátartozik, hogy többé nem „a természet rabszolgája”, hanem törvényalkotóként és szubjektumként tárgyasította a maga számára: „A természet rabszolgájából (...) törvényhozója lesz (...). Ami számára tárgy, annak nincs hatalma felette; mert hogy tárgy legyen, az ő hatalmát kell tapasztalnia.”⁸

Az emberi szabadság egzisztenciálisan így kötődik össze a várossal, a társadalommal, a tudománnyal és a munkával, hiszen az ember e szabadság által végérvényesen megszabadul a természet hatalmától, és mint tárgyat használatba veszi és uralma alá hajtja. Ezért Schiller számára nem lehetséges visszatérés a természet eredeti egységébe. A tőle való függetlenség a feltétel, amelyhez a szabadság szükségszerűen kötődik.

Csak ebből az összefüggésből — amelyben Schiller számára szabadság és a természet eldologiasztása elválaszthatatlanul összefonódik egymással értelmezhető Schiller költeményének tájfogalma. Ha a társadalom és az „objektív” természetnek a körülöttünk nyugvó, természettel való meg hasonlása a szabadság feltétele, a természet mint táj esztétikai pótlása és megjelenítése hordozza azt

⁸ 25. levél, ford. Szemere Samu, in.: Schiller válogatott esztétikai írásai, vál. bev. Vajda György Mihály, Magyar Helikon 1960. 257. old.

a pozitív funkciót, hogy az ember kapcsolatát a természettel életben tartsa, és hogy a természetnek nyelvet és láthatóságot kölcsönözzön: esztétikai közvetítés híján a társadalom tárgyi világában óhatatlanul kimondatlan marad. A táj így történetileg és objektíve mint a ptolemaioszi földközeli élet látható természete hozzátartozik a modern társadalom meghasonlott szerkezetéhez. Tehát a szellem ama nagy mozgalmának, amelyben az esztétikai érzék vállalja a nélküle eltűnő „egész” természet mint táj megjelenítésének feladatát, semmi köze ahhoz a pusztá játékhöz, illuzórikus meneküléshez vagy (halálos) álmodozáshoz, hogy visszatérjen az eredethez mint egy még ép világhoz. Itt a jelenlévő természetről van szó. Schiller a művészetet olyan eszközként fogja fel, amelyet a szellem a társadalom talaján alakít ki azért, hogy pótolja és visszaadja az embernek azt, amit a társadalom a világ szükségszerű eldologiasításában figyelmen kívül kell hogy hagyjon. Az ember földközeli életéhez tartozó természet mint ég és föld esztétikailag a táj formájában a szabadság tartalma lesz, amelynek létalapja a társadalom és annak uralma a tárgyiasított és legyőzött természet felett.

Így a természet élvezete és a természethez való esztétikai oda-fordulás feltételezik a szabadságot és a társadalom uralmát a természet felett. Amikor a természet széttepi a láncait és mint elemi erő magával ragadja a védtelenné lett embert, akkor a Rettenetesben a vak félelem hat. A szabadság: jelenvalólét a leigázott természet felett. A természet mint táj ezért lehetséges egyedül a modern társadalom talaján létrejövő szabadság függvényében. *Hegel* ebben az értelemben mondotta általános érvénnyel, hogy csak a modern világ és annak szabadsága kialakulásával válhat a szépművészet „igazi művészetté”. Általa maga mögött hagyja azt a szférát, amelyben a művészet mint „illanó játék” csupán azt a célt szolgálja, „hogy környezetünket ékesítse, hogy az életviszonyok külsőségét tetszetőssé tegye, hogy a díszítéssel kiemeljen más tárgyakat”. Szabad önállóságában valósággá emelkedik. Csak annyiban találja meg „legfőbb feladatát”, amennyiben „közösséget vállal a vallással és a filozófiával”, és ezáltal „egy módja az isteni, a legnagyobb emberi érdekek, a szellem legátfogóbb igazságai tudatosításának és kimondásának.”⁹

⁹ Esztétikai előadások I. ford. Zoltai Dénes, Akadémiai Budapest, 1980. 8–9 old.

Jelenleg ki vagyunk téve egy olyan filozófia nyomásának, amely a modern civilizációt mint „a Föld totális elhasználását” és „az ember elembertelenítését” utasítja el. Ugyanakkor egy olyan szociológia nyomásának is ki vagyunk téve, amely a civilizációt kizárólag mint a racionális intézményesség mesterséges valóságát fogja fel, amelyben az ember a haladásban szükségképpen eltávolodik saját lététől és történetileg hozzátartozó világától

Ezzel szemben a társadalomhoz kapcsolódó objektív természet és a természet mint esztétikailag közvetített táj történeti összefüggése általános jelentőséggel bír. Benne mutatkozik meg, hogy ugyanaz a társadalom és civilizáció, amely az embert a természet eldologiasításával felszabadítja, ugyanakkor a szellemet arra ösztönzi, hogy kialakítsa azokat az eszközöket, amelyek az emberi gazdagságot megtartják eleven jelenlétükben, és amelyek nélkül a társadalom e gazdagságnak sem valóságot, sem kifejezést nem tud adni.

Nem eshetünk tehát sem az egyik, sem a másik végletbe. Most, amikor a szorongó ember közel áll ahhoz, hogy a pillanat valóságosságába vetett bizalmát elveszítse és olyan ideológiákban és világnézetekben keres támaszt, amelyek nem ezen a valóságon alapulnak, a filozófiára hárul a feladat, hogy megragadja a látszólag ellentétes hatalmak egységességét és így a világunkban bennerejlő értelmet. Feladata mindannak józan érvényre juttatása, ami erősebb és gazdagabb, mint minden kósza elképzelés és vélemény.

Frankfurt
Pécs

Joachim Ritter
Fordította: Nádori Lídia

Jegyzetek

1. Már Humboldt utal Petrarca útjára; ld. Kosmos II. 1. Vö. továbbá Mühlhauser, Die Landschaftsschilderung in Briefen der italienischen Frührenaissance, Hrsg. Below, Bd. 55. Berlin 1914; Kenneth Clark, Landscape into Art 1949.

2. Ehhez és a „teória” (θεωρία ἐπιστήμη θεωρητική) fogalmához vö. J. Ritter, Die Lehre vom Ursprung und Sinn der Theorie bei Aristoteles, Arb. gem. für Forschung, Schriftenreihe Geistwiss., Bd. 1, S. 32 ff Ugyanott adalékok a továbbiakhoz.

3. Pédául Arisztotelész Metafizika I,3 983 b 8–17
4. Pédául Met. 1026 a 19
5. Cicero Tusc. v, 8.old. f
6. Nom. II 44 p-279 M.
7. Tract. de Jesu 29, III 867 c
8. Vallomások V,1; X,6; X1.4
9. Arisztotelész, Met. I,2 982 b 24
10. De Doctr. Christ. I, 4
11. K. Clark, Landscape into Art 23.old
12. Hésziodosz, Theogónia 1. 22. 30.
13. Neun Briefe über Landschaftsmalerei, geschrieben in den Jahren 1815 bis 1824. Hrsg. K. Gerstenberg, Dresden
14. Briefe, deutsche Ausgabe bes. v. M. Mauthner, Berlin o. J., s55.
15. Platón, PoL VII, 523 a seq.; Theait. 155d; Plotinos Enn. 1,3 2,3 seq.
16. Christian Cay Lorenz Hirschfeld (1765/1767) ; Ch. Aebý (1865)
17. A v. Humboldt, Kosmos. Entwurf einer Physischen Erdbeschreibung, 2 Bde., Stuttgart o.J. Vö. a következőkkel: I, VII f., I s5 ff, II ss4 ff, II s67
18. Schiller, Görögország istenei
19. J. Gasquet, Cézanne, Paris 1926. Az idézet a német fordításból: Hrsg. v W. Heso, Hamburg 1957. s27 f. Vö. továbbá Gasquet, II 135.
20. Brief von 1882 Nr. 228, in.: Gesammelte Briefe, hg. v. Johanna van Gogh-Banger, Amsterdam-Antwerpen 1952-1954
21. R. M Rilke, Briefe, hg. v. Rilke-Archiv in Weimar, Bd. II., Wiesbaden, 1950. s483
22. Aesthetica 6.
23. U.o. 423.
24. U.o. 560.
25. Meditationes de Prima Philosophia III, 39–40
26. Aesthetica 429.
27. Neun Briefe über Landschaftsmalerei, sl6
28. U.o. s53
29. U.o. s100

A Pompeji kapható:

Budapesten

- Írók Boltja
Andrássy u. 45.
- Magiszter Könyvesbolt
Városház u. 1.
- Pont Könyvesbolt
Mérleg u. 6.
- Stúdium Könyvesbolt
Váci u. 22.

Szegeden

- Móra Ferenc Könyvesbolt
Kárász u. 6.
- Tolkien Könyvesház
Kossuth Lajos sgt. 1.
- Katedrális BT. Könyvesbolt
Dugonics tér 11.
- Sík Sándor Könyvesbolt
Dóm tér

Debrecenben

- Sziget Könyvesbolt
KLTE Aula

Pécsen

- Szöveg Bt. Könyvesboltja
Ifjuság u. 6.

Hódmezővásárhelyen

- Lord Könyvesbolt
Andrássy u. 5–7.

Megrendelhető a szerkesztőség címén!

A POMPEJI barátai 1992 őszén alapítványt hoztak létre.

Az Alapítvány célja a lap kiadása, valamint a szerkesztői törekvésekkel rokon kulturális és művészeti tevékenységek támogatása. A lap szerkesztői kérik mindazokat akik rokonszenveznek a lap szellemiségével, hogy anyagi lehetőségeikhez mértén támogassák a Pompeji Alapítvány működését. Az Alapítvány nyitott, bárki támogathatja anyagilag, a támogatás összege az adóalapból levonható.

A támogatás a Dunabank Rt. szegedi fiókjának
289–98950–0608-as számú számlájára fizethető be.

JAK-füzetek

A nyolcvanas, kilencvenes évek új magyar irodalmának legfontosabb könyvsorozata 1995-től a JAK és a Balassi Kiadó közös kiadásában, Keresztury Tibor és Kőrösi Zoltán szerkesztésében, a 75 megjelent kötet legjobb hagyományainak szellemében, igazi meglepetéseket kínálva jelenik meg.

1993 (sorozatszerkesztők: Abody Rita és Károlyi Csaba)

60. Jónás Csaba: *Felderítés* (versek)
61. Térey János: *A természetes arrogancia* (versek)
62. Babics Imre: *Két lépés a függőhídon* (eposz és dráma)
63. Podmaniczky Szilárd: *Haggyatok lótuszlébenben* (kisregény és kisprózák)
64. Kemény István: *A koboldkórus* (versek)
65. Láng Zsolt: *Perényi szabadulása* (regény)
66. Kőrösi Zoltán: *Felrombolás* (magánirodalmi beszélgetések)
67. Bényei Tamás: *Esendő szörnyeim és más történetek* (világirodalmi tanulmányok)

1994 (sorozatszerkesztők: Abody Rita és Károlyi Csaba)

68. Galántai Zoltán: *Őszbirodalom* (novellák)
69. Wirth Imre: *Történetek az eszkimóháborúból* (regény)
70. Németh Gábor: *eleven hal* (11 próza)
71. Simon Balázs: *Nimród* (versek)
72. Szilasi László: *Miért engedjük át az ácsnak az építkezés örömét* (esszék, tanulmányok)
73. Peer Krisztián: *Belső Robinson* (versek)
74. Farkas Zsolt: *Mindentől ugyanannyira* (esszék)
75. *Úvegezés* (Tanulmányok Márton László regényéről.)

1995 (sorozatszerkesztő: Keresztury Tibor és Kőrösi Zoltán)

76. Bartis Attila: *A séta* (regény)
77. Zeke Gyula: *Idősb bölgy három uja vállamon* (novellák)
78. Borbély Szilárd: *Mint. minden. alkalom.* (versek)
79. Hazai Attila: *Szilvia szüzessége* (28 történet)

A tervezett évi 8 kötet páros megjelenésének időpontjai — február, Ünnepi Könyvhét, szeptember, Téli Könyvvásár — változatlanok. A könyvek tervezője továbbra is Eperjesi Ágnes, és biztosan kaphatók a jobb magyarországi és erdélyi könyvesboltokban.

ÍZELÍTŐ A HATÁR 1995/4. SZÁMÁBÓL

„Az első mondat tragikus jelentősége korunk irodalmában, így kellene megcímeznem ezeknek a makacs kísérleteknek, ezeknek a szomorú napoknak, ezekenk az újra meg újra kudarccal végződő küzdelemeknek a kétségbeejtő leírását, azaz annak a felkiáltójelnek a történetét, amelyik kalandos útja végén, gondolatmenetem lezárandó áll bele pengve a pillanatba, mikor fogom és bevágom magam mögött egy-egy ilyen nap után a könyvtár ajtaját, és dühödten, csalódottan, elcsigázva hazamegyek”

(Krasznahorkai László)

„Én mondom szeretni kell az embereket, különben éppencsak kontárkodni hagynak. Hát egy biztos, én nem akarok kontár munkát végezni. Mindjárt magamhoz veszem a revolveremet, lemegyek az utcára, és meglátom sikerül-e valamit összehoznom ellenük. Ég áldja, Uram, lehet, hogy éppen önnel találkozom majd. Soha nem fogja megtudni milyen gyönyörűséggel loccsantom szét az agyát.”

(Jean-Paul Sartre)

„Ha ugyanis mindenáron, s egyben minél fogalmibb síkon kifejezni próbáljuk azt, amit szeretnénk, máris a normafabrikálás bűnébe esünk, mellyel szemben rögvest ott az ellenérv: ugyan kinek a nevében? *Au mon de qui?* — ahogy a szétlőtt állkapcsú Robespierre kérdezte állítólag a párizsi városházán, amikor a népfelkelésre szólító kiáltványt akarták vele aláírni.”

(Angyalosi Gergely)

„Valami olyan horog ereszkedett / belém, amit én engedtem le, / és tartott egyre csak lefelé, / míg belém nem akadt. Új // dolgok kezdődnek. Mondjuk / egy fotel. Ott áll az előszobában, / átöltözve, mintha sétálni készülne. / Négy rövid lábán nincs cipő. // Mondjuk halak. A szobában, ahol / alszunk, halak élnek, átjárnak az ebéd- / lőbe is, kérésünk ellenére cigarettára // gyújtanak. A csészében lángra kap / a csipketea. Ők kivehetnék a horgot, / de sajnálnak visszadobni a levegőbe.”

(Vörös István)

Nappali ház

Nappali ház #25

Az 1995/3-as számból

„Meghalt a kisebbik gyermekem, meghalt az apám, Kornél eltűnt az életemből, végre volt egy nagyobb lakásom, az üzlet egyre nehezebben ment, de azért talpon maradtunk. 50-ben elvették tőlünk az üzlet felét. Nem bántuk, a szüccsel megbeszéltük, hogy talán jobb is így, kevésbé vagyunk feltűnőek.” — Horányi Katalin: *Egy belvárosi maszek portréja*

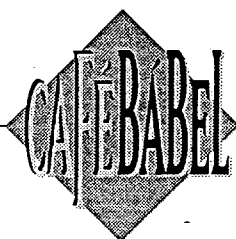
„— Elmesélek maguknak egy történetet — kezdett bele a kislegény. — Huszonöt éves voltam akkor. Szerelmes lettem egy tatár leányba, de ő visszautasított. Üresnek és betegnek éreztem magam, kiraboltam hát egy bankot, és külföldre utaztam.” — Vjacseszlav Kuricin: *Száraz zivatarok: a csillámzóna*

Tar Sándor: *Szürkület (Portrévázlat egy szociográfiához)*

Solymosi Bálint: *Traktordal*

Kamondy Ágnes: *A kígyó nyelve*

LAURIE ANDERSON, BRIAN ENO, DERÉKY PÁL

CAFÉ BABEL 1995 - ŐSZ

ÁLLAT

A TARTALOMBÓL

Galántai Zoltán.....	féргеkről, gépekről és vírusokról
Julian Barnes	a szúk és az Egyház peréről
Vajda Mihály	Heideggerről és az állatról
Csányi Vilmos	a megtévesztési szándékról
André Chastel	a festett légyről
Orbán Katalin	a Mausról
Magyar László András	a bestialitás történetéről
Harriet Ritvo	a kutyamániáról
Réz András	a reklám-Brehmről
Hankovszky Tamás	az állatokról, jogokról és metafizikáról

THALASSA

Pszichoanalízis – Társadalom – Kultúra

95/1–2

Louis A. Sass: A kételkedés epósa Joel Whitebook: Lacan a szubjektumról Horgász Csaba: Bartók Béla személyiségéről Aaron H. Esman: Mozart: Tanulmány a zseniről Norman Elrod: Eizenstein és a pszichoanalízis C. G. Jung: A diktátorok lélektana Otto F. Kernberg: Tömegpszichológia analitikus szemszögből Falk Berger: Sigmund Freud és Elias Canetti Benedek László: Az analitikus is ember Bakó Tihamér: Gyászban foganva A Jövő Embere — Egy meg nem jelent folyóirat

FELHÍVÁS

(Call for papers)

A CAFÉ BABEL szerkesztősége
várja az olyan esszéket és fordítás javaslatokat, amelyek a lap következő,
TÜKÖR
tematikájú számába illeszkednek.

Javasolt témák:

Szimmetria
Tükör a technikatörténetében
Homoszexualitás
A műfordítás problémája
Tükör a folklórban
Önéletrajz
Mester és tanítványa, epigon
Identitás
Szerelem

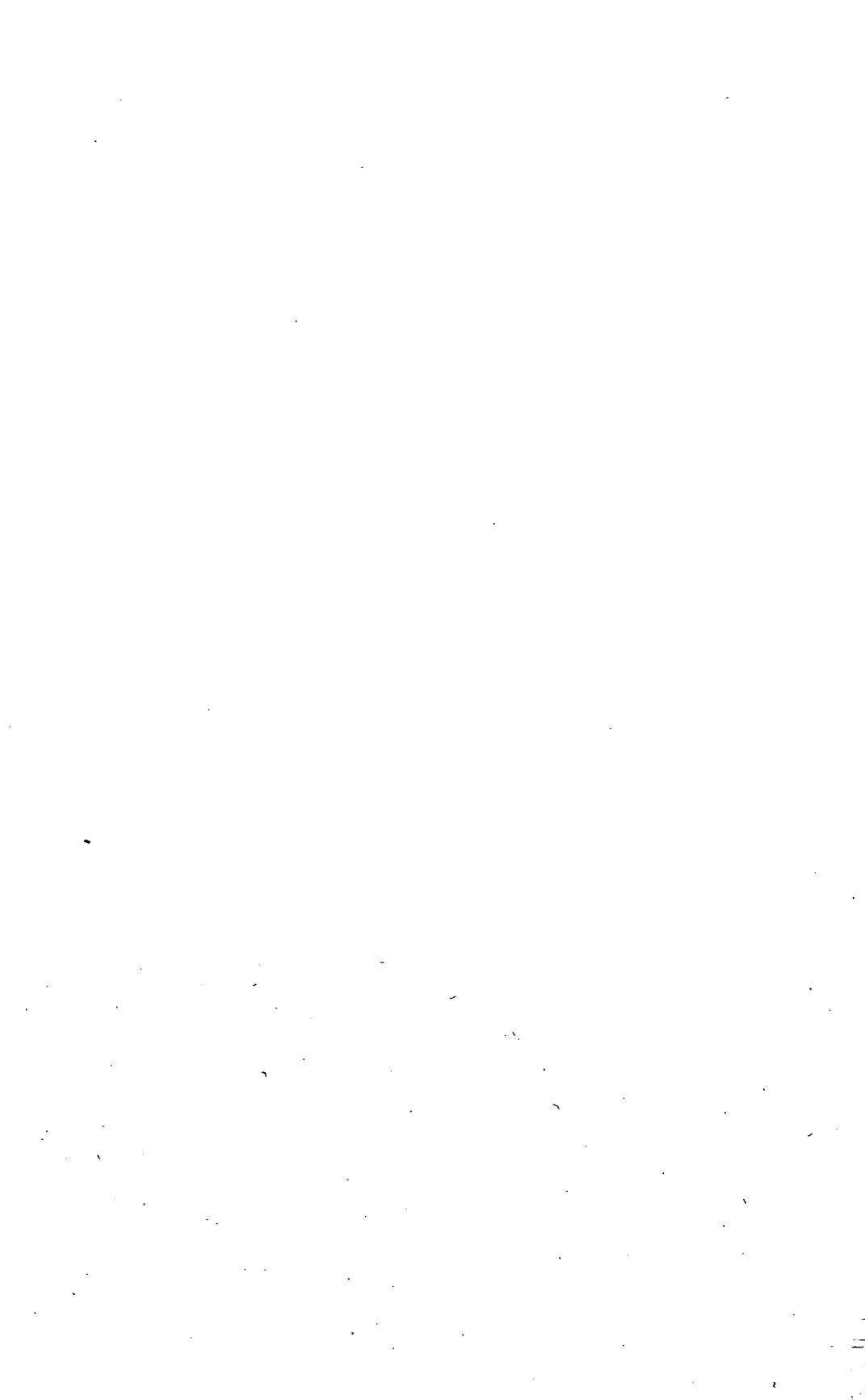
*Az esszék terjedelme 15-35 oldal.
A leadás határideje 1995. október 10.*

A legjobb, egyetemi hallgató által írt esszére a szerkesztőség külön díjat tűz ki, melynek összege a szokásos honoráriumon felül 10 000 Ft. Kérjük leendő szerzőinket, hogy az írások beküldése előtt a szerkesztőség tagjaival konzultáljanak. A javasolt témákon kívül — előzetes egyeztetés alapján — örömmel veszünk más témájú írásokat is.

A Café Babel szerkesztőségének címe: Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 72., 1055, telefonszáma: 131-31-24

— Ötven év — suttogja fáradtan Halevi.

Mathias Brügge, az egykori foltozó varga bólint.

— Rendben — mondja, s mintha az árnyéka tenné, ráemeli a botját Juda ben Semuél Halevire, és lassú, fáradt mozdulatokkal agyonveri. ...

Darvasi László

Ádám József, Ádám Péter, Ághy Attila, Agrippa von Nettesheim, Albert Sándor, Arnaut Daniel, Margaret Atwood, Babette E. Babich, Bacsó Béla, Bagi Ibolya, Bajcsi Cecília, **Baka István**, S. Balla László, Bálint István, Balog Iván, Balog József, Bárdos László, Roland Barthes, Bartók István, Svetislav Basara, Beck András, Belányi György, **Benda Balázs**, Carl Michael Bellman, Beney Zsuzsa, Nyikolaj Bergyajev, Berta Péter, Bertók László, Bézi László, Bibó István, Maurice Blanchot, Alexander Blok, Hans Blumenberg, Bocsor Péter, Boér Hunor, Bogdán László, Bohár András, Bombitz Attila, Bonaventure Des Périers, Egon Bondy, Bozsik Péter, Gernot Böhme, Martin Buber, Bundula István, Michel Butor, Josif Brodskij, Stanley Cavell, Chazár Keresztély, Cukor György, E. R. Curtius, Marina Cvetajeva, Czabarka Zsuzsa, Czilczér Olga, Cs. Gyimesi Éva, Csatlós János, Csejtei Dezső, Csokonai Vitéz Mihály, Csuha István, Dalos Margit, Dárdai Zsuzsa, Darvasi László, Deák Botond, Dékány András, Gilles Deleuze, Demény Péter, Jacques Derrida, René Descartes, Stefan Augustin Doinas, Michael Donhauser, Umberto Eco, Egyed Péter, Mircea Eliade, Ember Lili, Eperjesi Ágnes, Erdély Dániel, Erdély Miklós, Esterházy Péter, Farkas Anikó, Farkas Zsolt, John Fekete, Fekete László, Fenyvesi Anna, Marsilio Ficino, Ficsku Pál, Flaisz Endre, Fogarasi György, Michel Foucault, Fux Lehel, Gábor Katalin, Gállos Orsolya, Garaczi László, Gausz András, Géczi János, Gergely Ágnes, Bogdan Ghiu, Gyenge Zoltán, Gyimesi Tímea, Győrei Zsolt, György Deák György, Haász Ágnes, Hajnóczi Gábor, Peter Handke, Hárs Endre, Hárs György Péter, Hász Róbert, Hazai Attila, Martin Heidegger, Rudolf Hervé, Hévízi Ottó, Karl Hoche, Hódosy Annamária, Max Horkheimer, Horváth Elemér, Horváth Károly, Horváth Márta, Imregh Monika, Drago Jančar, Jandó Péter, Jankovits László, Karl Jaspers, Viktor Jerofejev, Jónás Csaba, Juhász Anikó, Kabdebó Tamás, Katona Tünde, Kemény István, Adrienne Kennedy, Hugh Kenner, Kiss Attila, Ivan Klima, Kokas Károly, Kolozsi László, Mirko Kovač, Kovács András Ferenc, Kovács Sándor, Kovács Zoltán, Kötél Emőke, Kőrösi Zoltán, Krémer Sándor, Julia Kristeva, Kukorelly Endre, Kutor Tünde, Milan Kundera, Kurdi Fehér János, Kurdi Imre, Laczkó Sándor, Ladik Katalin, Láng Zsolt, László Kinga, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Latzkovits Miklós, Lázár István, Lázár René Sándor, Michel Lazarin, Lengyel András, Lengyel Zoltán, C. S. Lewis, Jean-Francois Lyotard, Losonc Alpár, Lovas Ildikó, Lőrinczi Laura, Valentin Lustig, Makfalvi Ildikó, Oszip Mandelstam, Miroslav Mandić, Máté Gyula, Marnó János, Méhes Károly, Meszlényi Attila, Mikola Gyöngyi, Zarkó Miletovits, Molnár Andrea, Müjdricza Péter, Vladimir Nabokov, Nádas Péter, Nádori Lídia, Nagy András, Nagy Attila Kristóf, Nagy Éva, Nagy Gábor, Németh Gábor, Constantin Noica, Nyáry Krisztián, Odorics Ferenc, Ötvös Péter, Omaszta Gyula, Pál József, Sámat Obedhak, Octavian Paler, Pálfi Norbert, Panek Sándor, Paulik Antal, Pató Attila, Justin Panta, Peer Krisztián, Podmaniczky Szilárd, Poós Zoltán, Karl Popper, Pozsvai Gyöngyi, Rajsli Emese, Rakowszky Zsuzsa, Rapai Ágnes, Rastko Mocnik, Rentz Mátyás, Reuss Gabriella, Rainer Maria Rilke, Guiraut Riquier, Joachim Ritter, Jacques Roubaud, Sáfrány Ákos, J. P. Sartre, S. Balla László, Simon Balázs, Solymosi Bálint, George Steiner, Stoll Béla, Botho Strauss, Patrick Süskind, Szabari Antónia, Szabó Ágnes, Szajbély Mihály, Szántó F. István, Szathmári István, Szegi Amondó Zoltán, Szénási Miklós, Szenes Zsuzsa, Szigeti Csaba, Szijj Ferenc, Szijj Kamilla, Szilasi László, Szőke Katalin, Szőnyi György Endre, Takáts József, Tandori Dezső, Tatár Sándor, Tenke István, Térey János, Tillmann J. A., Tom Tit, Tolnai Ottó, Tompa Gábor, Tóth Sándor, Dubravka Ugrešić, Újfalusi Németh Jenő, Utsi Anikó, Utsi Csilla, Vajda Mihály, Vasadi Péter, Judita Vaiciunaitė, Vecsernyés Imre, América Vicuna, Visky András, Vörös István, Branka Vukovic, Paul York von Wartenburg, Ludwig Wittgenstein, Robert Wrigley, Zalán Tibor, Zelei Miklós, Slavoj Žižek, Andrea Zlatar, Louis Zukofsky, Zsávolya Zoltán, Zsélyi Ferenc